

Omamaa pildid.

Teadused ja jutustused

Gesti rahwa

wanemast ja uuemast ajast.

II. jagu.

Tartus.

Schnatenburg'i trüff ja külu.

1883.

Hind 20 kop.

Omamaa pildid.

Leadused ja jutustused

Õesti rahwa

wanemast ja uuemast ajast.

— — — — — II. jagu. — — — — —

Tartus.

Schnakenburg'i trükk ja kulu.
1883.

Benfuri poolest lubatud. — Tallinnas 2. Mail 1883.

Inimese soo wanadus.

Maateadus ja ajaloo uurimine, kellest esimene meie maakera sündimist ja saamist, wiimne maakera ehk maa kõige tähtsama hingelise — inimese — edenemist oma ülesandeks teinud, on uuemal ajal ühtlase tegewuse wälja enestele leidnud, mida ennemuistseks uurimiseks ninetatakse, sest et inimeste elu ja olu enne ajaloolist aega sinna puutub.

Päris ajaloo uurimine peab ennast endiste aegade kirjade peale toetama ja lisaks ning tõe katseks endise hariduse elu riismeid ehitustes, kunsti ainetes j. n. e. otsima; kus aga uistawad kirjalikud tunnistused ära lõpewad, — õiget piiri ei wõi ajaloo uurimisele mitte ette tõmmata, sest tema wiimseks sihiks jääb ikka kunni esimese inimese juurde minna, otse niisama nagu maa teaduse ülesanne selle ajaga algab, mill maakera kõige esmalt omawolilise taewa keha näul maailma ruumis ilmus — seal peab kõigis uurimistes, kellel aegadega enne juhtumiste üleskirjutamise hakatust tegemist, ajalugu kui ka maateadus enesele maakordade mahahetmuse kui ka neisse maha maetud, ammu surnud hingeliste riismete uurimise appi wõtma.

Sell wäljal tööd tehes on hulk uuemaid leidusi seda tunnistust annud; et inimese sugu maa peal palju wanem on kui stia maale arwati, et koguni inimene muinasilma hiiglaste-elajatega ühes koos on elanud. Nende aegade kohta puudub meil ometi õige ajaloo peatingimine: selge aja määramine ja üksikute aja jagude ärajagamine; seal peame nagu maateaduses „hiljema“ ehk „warema“ sõnaga rahul olema ja wõime üksnes umbes arwamise läbi enam ehk vähem tõe jälgile saada.

Teaduslikule uurimisele peame seda suureks auuks nimetama, et ta nende üksikute leidude wasta, mis muinasaja inimese elamisesse puutusiwad, kawa aega waga tagasi hoidlik oli. Sga

päewane siia maalne arwamine ja uute leidude otsused läksiwad nõnda lahku, et wäga suurel määdul ette oli tarwis waadata, kui mitte enneaegne otsuste üleüldine awaldamine teadusele enam kahju ei pidanud tooma kui kasu saatma. Kui aga tunnistuste arw hoopis suureks kaswis, nii et enam waja ei olnud kalli pidi mõelda, ei olnud ka enam waja seda warjul hoida ja üksnes oma teada pidada, mis maa põuest wälja toodud tunnistused kuulutatiwad.

Head tunnistust endise aja kohta annawad wanad Egiptuse ehitused; nende sisse raiutud kirjadest leiame hulga tünungaid, kellest esimesed umbes 4000 aastat enne Kristust walitfesiwad. Sälle teised leiud tunnistawad, et piramidide maal weel kaks tuhat aastat enne seda rahwas elas, kes kõrgel hariduse järjel seisis, ei mitte üksnes seltslise elu ega käsitööde poolest, waid ka ütle mata terawa mõistusega tähetundmise küsimustes. Meil on koguni Egiptuse elajarõnga pilbid, mis oma kujutuse järele üksnes selle tähtede seisu omased, nagu see tähetundjate arwamise järele 8000 aasta eest oli. Kui me niisuguse hariduse järjele jõudmiseks 2000 aastat tarwis arwame olewat, siis peab inimese sugu Egiptuse maal kõige wähemalt 10,000 aastat wana olema.

Sarnast aega tähendawad meile ka waiaehtused. Umbes kolmekümne aasta eest on wäga mitme järwe ääres endiste eluasemete riismeid leitud. Paksude muda kordade alt tuliwad pikad järwe põhja tautud waiade read nähtawale ja nende kõrwal kõiksugused riistad, mis selgeste tunnistasiwad, et siin ennemuiiste waiade otfa wee sisse urtsitud ehitatud, kus inimesed elanud. Sarnased elupaigad on praegugi weel Uue Guinea rahwastel. Hulk wiimisel ajal üles leitud waiaehtusi andsiwad rahwa tööde ja elumiisi poolest otsust. Sell wiisil saadi aru kätte, et need asutused, kellest meie enne midagi ei teadnud, osalt waremal, osalt hiljemal ajal oliwad ehitatud, jah koguni, et nendesamade kohtade peal mitte üksnes suguseltsid, waid ka madalamal ehk kõrgemal hariduse järjel seiswad rahwad ühe teise järele eluaseta oliwad pidanud. Särwede ja rabade muda ja kõntsa kordades on aastatuhandete seletus otsegu ajaloo raamatu lehtede wahel warjul, sest et need tähtsad annu surnud rahwaste elu riismed aja kohta seletust muretsewad; kõige wanemad on all ja nooremad oma wanaduse järele iffa kõrgemas ülemal.

Riistade järele, mis luude, kontide kõrwast leiti, on katjutud nende aastatuhandete kohta, kelle jooksul wette ehitatud waiachitused inimesi metsloomade ja omasarnaste wasta warjasiwad, arutust teha. Kõige wanemad riistad, nagu kiwi-
firwed, wasarad, nooleterad j. n. e. on kiwist walmistatud; järgmistes kordades leiame juba mitmesugusid tööriistu ja sõjariistu, jah koguni pronksist iluehteid ning sawist riistu; nende peal on jälle seal, kus waiachitused kõige kauemine seis-
ma jäiwad, uued korrad, kelles raudriistu leiame. Siin puutub muinasaeg ajaloolise ajaga kokku, sest et ülemiste kordade wahel mõnes paigas Rooma aja märkisid, nagu rahasid ja ehteid näha on.

Nende kolme peatundemärgi järele jagawad wanaaja-
tundjad waiachituse asujate hariduse ja kehituduse järgud kiwi, pronksi ja raudajaks. Meie maal kui ka ümberkaudu maa-
des on nende aegade uurimisel iseäranis ütle mata osawat tööd teinud meie auustatud suguwend Helsingi professor Dr. J. R. Aspelin, wäga palju nimetatud aegade riismeid ja mälestusi nii hästi siit kui ka mujalt kokku kogunud ja neid oma täht-
sates kirjades*) awaldanud ning kujudega ühel hoobil seletanud. Tema kirjatööde järele wõime siis ka Soome sugu rahwaste hariduse järje kohta ennemuistsel ajal otsust anda, mis sugugi
nii madal ei ole, nagu mõned arwawad.

Kui kaua keegi aeg kestnud, selle üle on wäga raske õiget aru teha. Ei jõudnud ju ometi kõik rahwad haridusel mitte ühel sammul edasi. Ühed oliwad sagedaste juba pronksi
aega jõudnud, kuna teised endid weel kiwist riistadega pidiwad elatama. Nii oli rahwa hariduse järje järele kiwi, pronksi ja
raua aeg pikem ehk lühem.

Kindel on üksnes, et raud aega mööda igal pool walitsuse
oma kätte on saanud ja et edasi tungides need rahwad, kell raudriistad tuttawad oliwad, teised rahwad ära wõitsiwad, kes alles kiwist riistadega wõitlesiwad.

Kuna ajalugu meile aja poolest midagi ei teadusta, mill
rahwad waiachitustes elanud, — nimetatud Rooma hariduse

*) Nimelt „Muinasjäänõkijä Suomen suwun asumus-aloilta“, „Muinas-
tutkinnon alkeita“ j. n. e.

märtisid on väga vähä leida —, on meile maateadus ühe abi annud, kelle waral üksikute kordade wanadust umbes wõime määrata. Kudas teada, jääwad järwed aega mööda ikka vähemaks ja vähemaks. Tõed, mis järwedesse jooksewad, wiitwad sinna alati liiwa, prügi, kõntsa j. n. e. Kõik see heidab põhja. Särw kaswab nii ühe koha peal aja järele kaunis ühetasaselt. Kui wiimaks asjaga nii kaugele saadi, et järwe uhtud liiwa, prügi, kõntsa j. n. e. kõrgust seatud ajaloolise aja peale ära wõis määrata, siis wõis selle järele jügawamal olemate lademetega aega ka umbes wälja arvata. Nii on aru kätte saadud, et mõned waiakülad 4000 kunni 5000 aasta eest, teised jälle 7000. aasta eest on ehitatud, mis enne nimetatud Egiptuse uurimistega kaunis ühte lähäks.

Inimese soo wanadus ulatab ometi, kudas teised teatud kordade wahelt leitud maateaduse leiud tunnistawad, veel kauge-
matesse aegadesse.

Daani ja Schleswigi-Holsteini ida rannas on väga palju wäiksid külkaid. Terasemalt tähele pannes leiti need austrite ja muude söödawate karpelajate koortest olemat. Neid peetakse sealse muistse rahwa toitute riismeteks. Neis nõnda nimetatud „kjöffenmöddingites“ leiti ka palju kiwiriistu, mis waiacहितuse riistade farnased. Karpelajate karpide hulgas oli üksnes niisuguste tõugude riismeid, mis praegu üksnes weel Põhja meres elawad, sest et seal wesi soolasem. Sell ajal, kui need juured 10 jala kõrgused ja sagedaste 1000 sammuga pikfused külkad sündisid, peab Lääne mere wesi palju soolasem olnud olema. See arwamine sunnib meid seda otsust tegema, et jee aeg enne ajaloolist aega olnud. Küngaste eneste suurus paneb peale selle arwama, et nende sündimine isegi väga kaua aega kestnud.

Weel paremat seletust saadawad meile need leiud, mis mitme maa koobaste seest päewa walgele toodud. See oli iseenesestki mõista, et mägede koopad inimestele muistisel ajal sagedaste eluasemeteks olid. Need ei warjanud ju teda mitte üksi pahade ilmade eest, waid ka metselajate ja teiste oma suguste eest. Uuemal ajal on teaduse uurijad iseäranes suure hoolega koopaid hakanud uurima. Suur oli imeks panemine, kui väga mitmes kohas maateaduse uurijad koobastest palju inimeste

luid, konda elajate luude kõrwas leidsiwad ja neid päewa walgele tõiwad. Need elajad oliwad aga enamiste kõik niisugused, keda praegu sugugi ei ole, kes ülepea koguni teises kliimas wõiwad elada, niisuguses kliima, mis hoopis teisiti on kui praegune kliima.

Enam kui neljakümne aasta eest leidis Dr. Schmarling Maasi jõe ääres koobaste sees, iseäranis aga kuulsas Engiskoopas Eütihil lähedal mitmesuguste praegu veel meie maal elawate ja mitte enam elawate loomade kontide wahel inimeste luid. Wiimastest loomadest on koopakarude, elewant ja ninasarwik nimetada, esimestest kobra, hunt, siil, j. n. e. Et inimesed meelega sinna maetud, see ei ole hästi wõimalik, sest need koopad ei olnud siia maale suuremalt jault sugugi lahti tehtud; peale selle oliwad kontid ise kõik väga kerged, kõliseswad, pudeneswad ja keele külge hakkawad. Schmarlingi uurimistest ei peetud eiotja suuremat lugu. Kui alles umbes kakskümmend aastat hiljem Inglise ja Prantsuse maal ja mõjal rohkestes niisugusid leidusid leiti, hakati tema tööd enam tähele panema. Inglise maal oli nimelt Ewell, kes suure hoolega muinasaja uurimise kallal tööd tegi ja oma otsust hiljem suuremas kirjatuses inimese soo wana-duse kohta awaldas. Hiljem tuli veel uusi koopaid päewa walgele, kelle leiud siia maalilised arwamisi ifka rohkem tõendasiwad. Neist koopastest on iseäranis seda tähele panna, et nad peaaegu täiesti muda ja sawi täis oliwad, kelle üle mõne korra veel wiieteistkümmne tolli paksune tilgakiwi lade oli sündinud. Nii hästi täidetud koobastes kui ka tilgakiwides leiti mamuti, koopalõwi ja koopakarude, põdra ja ninasarwiku luid, sarwi ja hambaid. Niisama tuli koobaste prügist tihti hooste, härgade ja muude loomade luid nähtawale. Inimeste luid ei nähtud küll mitte, selle eest aga ometi palju inimeste käte tööd, mis elajate luudega ühtlast wist alla koopa ruumidesse on uhitud. Koopa täitmist ei wõi muul kombel seletada, kui et wesi seda aega mööda täis uhtunud. Kõige alumistes lademetes leiti rohkestes kiwinugasid. Nende järele tegiwad osawad wana aja uurijad otsust, et inimesed praegu ära kadunud loomadega ühel ajal on elanud. See leid ei jäänud ainukeseks. Inglise maal Somerseti maakonnas juhtusiwad uurijad koobaste peale, kus inimeste kiwitööristad, nuad, nooled ja kirwed põdra, mamuti, jah

koguni jõehobuse kontidega ühes koos maas olivad; ühes ainsas koopas puutus neile ligi tuhat põdra sarwe ja imelikul wiisil ka jõehobuse kontisid filma, imelikul wiisil sellespärast, et seal praegu kufagil tilka wett, weel wähem jõe ei olnud. Tseäraniis palju panidwad teaduse mehi Prantlase Parteti uurimised rääkima ja kirjutama. See otsis Pirenäi mägestikus ühe kümne aasta eest leitud, aga tähelspanemata jäetud koopa hoolega läbi ja tunnistas seda kõige wanemaks inimese soo matuse paigaks. Suba 1852 oli Prantlase maal üks teesillutaja kogemata tähele pannud, et kodujänessed wäitfe kaljuprau wahela pugesiwad ja ära kadusiwad. Tema pistis kae prau wahela ja tõmmas sealt imeks pannes inimese luud wälja. Hoolega kalju prau kallal tööle hakates puutus talle paari tunni pärast päratu lai kiwi filma ja kui ta kiwi eest ära oli kangutanud, suur koobas, inimese konta peaaegu täis. Lähema linna walitsus käskis kendid koopast wälja tuua ja furnuaida maha matta. Mõne aasta pärast ei teadnud enam keegi, kus neid hauda oli pandud. Nii läks teadusele kallis warandus kaduma. Alles 1862 hakkas Partet koobast uurima, mida wahel ajal wähä oli tähele pandud. Tema lootus ei petnud teda. Terwe koopa põhjaks oli paks tuha ja puusüte kord. Tuhast ja mullast tuli kord korralt hulk luid ja tööriistu ilmsiks. Wiimaste hulgas oli üksi mitu sada tulekiwi riista, luust noole otja ja üks naaskel wõi nöl hirwe kõwast sarwest; esimeeste seas aga peale hulga elawate elajate tõugude ja inimeste luude riismete mamuti, ninasariwiku, koopaloowi ja hirwe hambaid ja luid. Enamiste kõik oliwad inimeste käte läbi käinud; palju oliwad tahmased ja tulest põletatud, ära lõhutud, et üdi wälja wõtta, mitmed koguni kiwinuaga lõigatud. Suur oli uurija imekspanemine, kui talle wiimaks ka üks koopafaru hammas kätte puutus, kell auk sisse tehtud. Selle hamma peal olidwad mitmed elajate kujud. Wist pruugiti seda muistsel ajal iluehteks.

Palju inimesi ei pidanud egiotsja niisuguste uurimiste otsufi mitte õigeks. Kui inimene nende elajatega ühel ajal elanud, kelle tõugu meie päiwil enam ei ela, miks ei leita siis inimese tegewuse riismeid mõjal kui üksnes koobastes, mõjal, kus nende kontisid küll leitud? Seesugune wastapanemine fundis õpetatud mehi uueste uurima. Ja waata, nende waew ei olnud ilma

asjata. Mitmest koopast leiti mamuti, ninasarniku j. n. e. kottide kõrval ka inimese tööriistu. Niisugusid leidusid on juba nii palju, et enam kahtlipidi ei või mõelda, kas uurimiste otsused tõed. Müüd peetakse selgeks, et inimene ammu ära surnud elajate tõugudega ühel ajal on elanud. Dmeti ei ole sellega veel mitte tunnistatud, millal see sündinud ja kui palju meie inimeste sugu wanemaks peame pidama kui praegu peetakse. Küll on katsutud koobaste lademetega järele aru kätte saada, palju aega seft saadik mööda läinud, kui inimene oma wiletsate sõjariistadega hiiglaste elajate peale wõitu sai, aga nende katsete otsused ei ole mitte üsna kindlad. Nimetada võib siiski, et tähtsad uurijad enne nimetatud matuse paiga wanadust 50,000 aasta peale arwawad ja et mõnda leidu Mississippis jõe ääres umbes niisama wanaks peetakse. Aga kui need rehkendused ka õiged olgu, ei tunnista nende leidude wanadus veel mitte inimeste soo wanadust. Nemad näitawad aga üksnes seda piiri, kus maale teadus võib minna ja inimeste ja elajate koos elamise kohta tunnistust anda.

Tõsi on, et seft ajast saadik, mill ninasarnik Inglise maal ehk pödrad Lõune Prantsuse maal wõiswad elada, kliima ennaft koguni teiseks on muutnud. Mitme tunnistuse järele, kelle peale võib toetada, ei olnud Inglise maa sell ajal kindlasti maast mere läbi veel mitte lahutatud.

Et niisugusid suiuri muutusi seletada, mis seft saadik sündinud, arwawad maateaduse uurijad, et kindel maa aega mööda ülesse kerkinud ja sellega ühes endid ka mere kaldad moondanud. Wäga palju aega on aga need muutused wõtnud. Kord korralt on Euroopa selle kuu saanud, mis tall ajaloolisest ajast saadik on. Kõik see annab põhjust arwata, et inimese soo hakatus meist wäga kaugel seisab. Võib olla, et teadusel korra korda lähem seda aega lähemalt määrata; praegu aga peame palja teadmisega rahul olema.

Meie oleme näinud, kuidas sagedaste pealt näha üsna tühistest leidudest alus on seatud, kelle peale uus teadus, j. o. muinasaja uurimine ennaft toetab. Meiegi maal on mõnes kohas enam, teises vähem niisugusid wanu asju veel küllalt mulla põues warjul ja ootawad seda päewa ja tundi, mill neid sealt päewa walgele tuuakse. Sagedaste leiab mõnigi mees maa seest

asju, nagu kiwist ehk rauast riistu, rahasid, pronkskraami j. n. e. Et need wanad on, ei pea ta neist suuremat lugu, wiskab nad ära ehk lööb koguni katki. Tema ei tea arwatagi, palju niisugused asjad uurijate silmas wäärt on. Ilma tahtmata saadab ta teaduse riigile kahju. Ja ometi wõib kõige wähemgi leid meie tundmist wana aja kohta ütle mata palju laiendada ja meile kaunist seletust muretseda. Sellepärast pangu igamees tähele ja pidagu mees, et, kui ta mõne wana asja mulla põuest leiab, ta seda mitte ära ei wiska ega ära riku, waid koju wiib ja hiljem uurijate kätte kannab. Tartus korjab Spetatud Eesti selts kui ka Eesti Kirjameeste selts niisugusid wana aja mälestusi. Kes ise Tartu ei saa, andku oma leid kellegi Eesti Kirjameeste Seltsi liikme kätte, kes siis leiu seatud kohale toimetab. Nii saadab ta üleüldist kasu ja teenib enesele rohket tänu. Mõtelgu igamees selle peale, kes wanu asju leiab!

Ülem wara.

Kas tunned meest, kes seisab kindel
Kui kalju merelaente sees,
Gestujaks kõigil suguwendel
Ja waimustujeks ilma ees?

Kui oleks ta mull tundmata,
Siis ennast ära salgaks ma;
Ma hüüan kõige ilma ees:
See üksinda on Eesti mees.

Kas tunned naist, kas kena neidu,
Kes õrn on tundel, tubli teul,
Kes puhtuses ei otsi leidu,
Kes kiita kodu, kiita peul?

Kui oleks ta mull tundmata,
Siis ennast ära salgaks ma;
Ma hüüan üle ilma maa:
See Eesti tütar üksinda.

Kas rahwast tead ja tunned ilmas,
Kes wapruses on wõitmata
Ja kellel ülem wara silmas
Dn usk ja waba isamaa?

Kui oleks ta mull tundmata,
Siis ennast ära salgaks ma;
Ma hüüan üle ilma maa:
See Gesti rahwas üfsinda.

Kas tunned keelt, mis kõlab armalt
Kui Wanemuise kandle heal,
Mis südant sulatamas warmalt
Ja ise sulab huulte peal?

Kui oleks ta mull tundmata,
Siis ennast ära salgaks ma;
Ma hüüan kõigel ilma teel:
See on mu kallis Gesti keel.

Kas tunned meelt, kas tunned waimu,
Mis kõikumata koguni,
Mis alal hoiab püha aimu,
Kõik wõerast tungib tagasi?

Kui oleks ta mull tundmata,
Siis ennast ära salgaks ma;
Ma hüüan kõigel ilma teel:
See Gesti waim ja Gesti meel.

Kas tunned maad, kus õitseb tõde
Ja peetaks pühaks igas koos,
Kus arm ja truus kui wend ja õde
Weel fondwad käsi kões koos?

Kui oleks ta mull tundmata,
Siis ennast ära salgaks ma;
Ma hüüan üle ilma maa:
See on mu Gesti isamaa.

Oh Gesti maa ja Gesti meri
Ja Gesti meel ja Gesti keel.
Oh Gesti rahwas, Gesti weri,
Ja pojad, tütreid Gesti teel:

Teil hüüan üle ilma maa
Ma walsu kõne häälega:
Oh ärke lõpse taewa alt,
Waid jääge, õitske jäädawalt!

Tähepilwed.

Kes talwe selgel õhtul wälja lähäb ja terase filmaga taewa lautust tähele paneb, kus tuhandete kaupa tähed hiilgawad ja särawad, küll see näeb peagi tähtede kõrwal ka wäikseid walgeid udupilwefesi. Mis need on? küsib teaduse himuline. Tahame nende walgete udupilwefeste kohta selget seletust saada, siis peame küll tähetundja juurde minema, kelle teadusewalda niisugused küsimused puutuwad. Siiski wõime ifegi osalt seda küsimust wastata, kui hästi teraselt taewast filmitseme. Niisugusel korral saame aru, et walged udupilwefesed muud ei ole kui wäikesed tähed. Palju kaugemale ei wii meid meie filmaseletus mitte, waid peame nüüd ometi tähetundja abi paluma. Sätame siis pikema seletuse täieste tema hooleks.

Wäikesed, walged udupilwefesed, mida selge ilmaga ööse taewas näeme, on tuhanded tähed, mis wäga ühe teise ligidal seisawad. Sulgast neist ei wõi muidu sugugi aru saada, et nad tähed, kui pikafilma abiga. Pikkfilm tunnistab siis, et need udupilwefesed tähe hunnikud on, s. o. määratunud tähe karjad ja tähe kaswastikud, mis meie maakerast otsata kaugel.

Niisugune tähe hunnik on ka linnutee, mis kahes arus üle laewa lautuse ulatab; need ei ole muud kui ükssikud tähed, kelle walgus otsata kauguse pärast koguni nõrk on. Kui meil wõimalik oleks ülesse lendu tõusta ja kaugemale minna kui päikene, kinnitähete maailma ja selle peale koguni weel teine poole linnutee tähe merd, siis oleks lugemata tähe kari meie jalgade all üksnes weel nagu väike udupilw, kuna meie pea kohal uued lõpmata linnuteed nähtawale tuleksiwad. Wõiksime aga weel kaugemale maailma ruumi sisse minna, umbes kümme korda nii kaugale kui meie linnutee läbimõõtja suur, siis oleks see meie jalgade all sügawas $5\frac{1}{2}$ graadilise läbimõõtjaga udupilw. Oleksime weel sajakordse linnutee läbimõõtja kaugusel, siis oleks linnutee üksnes weel nagu kustum täht, kelle läbimõõtja wäewalt ühe sentimeetri pikkune. Ka kõige parema pikafilma ei wõiks enam näha, et see tähefene miljonitest tähtedest kokku pandud. Need näitused annawad otsust, kudas meie neid walgeid udupilwefesi peame seletama, mis me ööse taewas pikafilma näeme; nad

ei ole, nagu enne tähendatud, midagi muud kui tähe hunnikud, j. o. põhjatu kaugel olevad tähe kavarastikud.

Niisugusid tähepilwi näeme teine pool linnutee äärt pea-aegu igas taewa külles; mida parema pikafilmaga neid vaatame, seda suuremaks nad lähawad ja seda enam paistab neid meie silma. Inglise kuulsa tähetundja lord Rossi pikafilmaga waadates oli mõni koht taewast udupilwi otsegu täis kilitud. Täna päewani on 6000 kunni 7000 niisugust tähepilwe üles leitud.

Tähepilwede fuju on väga mitmesugune. Meie näeme rõngaspilwi, pikergusi pilwi j. n. e. Mõnel udupilwel ei ole jälle mingisugust iseäralikku fuju; jälle teised on sabaga tähe sabaga, jälle teised sirbi sarnased. Peale selle on ka weel ühe, kahe, kolme, nelja, wiie ja kuue kordsid tähepilwi. Tähetundja William Herschel leidis 146 kahekorraft, 25 kolmekorraft, 10 neljakorraft, 1 wiie kordse ja 2 kuue korraft tähepilwe.

Tähelpanemise wäärt on sell wäljal ka nõnda nimetatud Rappilwed, mis väga suured. Neid peetakse kofku kogunud udupilwedeks. Herschel leidis ühes suuremas pilwes 900, wähemas 250 mitmesugust fuju, mis osalt wäikesed udupilwed, osalt pisikesed tähed.

Kui hirmus kaugel udupilwed meist eemal on, sest saame aru, kui mõtleme, et tähetundja Herschel oma määratuma pikafilmaga walguise udu näinud, mis tema arwamise järele meie maailmast nii kaugel, et walguis, mis sekunnis umbes 42,000 penikoormat edasi jookseb, 2 milljoni aastat tarwitaks, enne kui sealt meie juurde jõuaks.

Mida täielikumaid pikifilmi hakati tegema, seda rohkem udupilwi toodi maailma ruumi õöst päewawalgele, seda rohkem wõidi udupilwi tähtedeks tunnistada. Niisugused wiimased on pikafilmaga waadates koguni kenad. Nii näeme pikafilmaga, et Heraklese tähepildis olem udupilw, mis palja filmagagi juba wõib näha, mitmest tuhandest tähest kofku pandud, mis keskkohal nii ühe teise ligidal, et neid millgi kombel wõimalik ei ole lugeda.

Suurem jagu udupilwi jäewadki meie filma ees udupilweks; ka kõige paremaga pikafilmaga ei näe meie nende tähti. See ei tunništa ometi mitte, et need tõeste udupilwed on, mis muud ei ole kui udu, waid aga, et meie kõige paremadki pikifilmad niisuguse määratuma kauguse peale enam ei näita ja et meie

wististe kõiki udupilwi tähtede näul peakšime nägema, kui meil tublid vaatamise abiriistad oleksiwad. Ja tõe poolest ei võiks niisuguse arvamiste wasta sugugi seista, kui teadus wähe ajal mitte uut abiriista üles ei oleks leidnud, mis ülemal nimetatud küsimise kohta seletust annab. See uus abiriist kannab spektroskopi nime. Selle abiga võime olusid ja põlewa ehk läikiwa koha olu ära tunda, kui ka niisugusel korral, kus pikfilmad enam abi ei anna, wahet teha tähehunniku ja tõlise udupilwe wahel. Runa tähehunnikut wärwipildid ilma waheta on, näeme tõliste udupilwede wärwipiltides ikka kolm heledat kriipsu tõmmu põhja peal, kellest üks meile teada annab, et seal wesiiniku olemas. Spektroskoop teadustab meile sellega, et seal kuunud gaasikogud on, mis kujuta udupilwe näul otsata kangel maailma ruumis ümber rändawad ja alles sündiwad ilma kehad on Aleksander von Humboldt ninetab neid sellepärast kõige wanemaks olu ole-mise tunnistusmeheks.

Kui nüüd selle maailma oluste olu küsimise kätse wõtame, kellest kõik, mis näeme, üles ehitatud, siis ei ole meil sugugi tarwis kaugele maailma ruumidesse rändama minna, waid me võime üsna eneste lähedal jarnasid nähtusi näha ja siis nende järele oma küsimuse kohta seletust anda. Sabaga täbed, kelle udusarnasest sabast nende taga olewad kinnitähed läbi paistawad ja kelle olused mitu tuhat korda õhemad on kui õhk, mida me sisse hingame, on wäga lähedalt kaugele udupilwede-ga sugulased. Need peetakse nõnda nimetatud „ilma pilwede-ks;“ nad on wäga wäikesed jaud maailma olust, mis riismete näul maailma ruumi suuremal ehk wähemal hulgal täidawad ja külgetõmmamise wäe läbi udusarnaseks kujuts endid ühendawad. Kui need päikese külgetõmmamise walda jõuawad, saawad nad selle läbi oma alguparalise tee pealt kõrwa weetud ja külge tõmmatud, kus juures nad siis enestele selle pikerguse kuu wõtawad, mis me sabaga täheks nimetame. Runa üksikud jaud endid ühendawad ja suuremaks ehk wähemaks pilweliseks kehaks kokku heidawad, lähäb päikese ümber rändamise ja lahtiste jaukete külgetõmmamise jõu pärast kuu muutmise ühte lugu edasi, kunni endisest „ilma pilwest,“ kellest hiljem sabaga täht sai, päikese ümber rändaw rõngas on sündinud, mis suurematest ja wähematest pilwelistest kehadest kokku pandud. Need kehad on sagedaste nii

õrnalt koos, et nad pea ühest ära lähawad ja siis igaüks oma ette karja kampa päikese ümber rändawad. Niisugusid kehaid nimetatakse meteorideks, sagedaste ka langewateks tähtedeks. Neid on meie päikese kawasistis wäga palju. Iga aasta tulewad nad mitu korda meie maakerale tema tee peal ette. Seal juures tõmmatakse wäiksed kehaid suuremal ehk wähemal mõõdul külge, nii et nad meie maa õhu sisse sattuvad, seal tuld wõtawad ja siis langewate tähtede näul maha langewad. Need taewa wõerad toowad meile maailma kõige kaugeimatest ruumidest teadust, sest lahutusteaduse uurija seletused kuulutawad, et uue maailma ehituse oluse tükides needsamad olused on kui planeetidel.

Tähetundjatel on õnneks läinud tunnistust anda, et üks kord kõik taewa kehad selle sarnased udutombud oliwad, nagu me neid praegugi weel udupilwekete näul juures maailma ruumis eest leiame. Selle järele wõime siis õigusega ütelda, et udupilwed alles jündinud tähe kawasistid on. Spektroskoop näitab meile ka tõeste udupilwekese maailma ruumis, mis oma kaswamise poolest madalamal ehk kõrgemal järjel seisawad. Pea leiame pilwekese, kus olused kõik läbisegamini ja laiali lautatud; seal on esiudu juba lõhutud ja üksikute jagude külgetõmmamisega tihiks minemine alganud. Wälimine fuju on küll weel kaunis segane, aga walguis on siiski juba wägewam. Ühes kohas on olused juba tihimaks läinud, teises kohas aga udu enesele kerajarnase fuju wõtnud; ühes kohas ühendab udukate kaks niisugust fuju, otsegu tahaks loodus kaksiktähte sünnitada; teises kohas wenib udu saba sabaga tähe saba kumbel tähele järele. Nõnda lähäb sünnitus alati edasi, kunni fujuta udutompude sülest uued tähed endid lahti peastawad ja õõsel taewa lautuses hakkawad farama.

Niisugusid jündiwaid ilma kawasistika wõime peale muude iseäranis selgeste Drioni tähefuju näha. Selgel talwe ööl paistab see waatajale ilma abiriistatagi filma. Paneme aga pifafilma ette, siis näeme, nagu ajaks keegi kole loom seal lõugu lahti. Üks osa sest udu tüfist nähikse liikumas leegis loitwat, kuna teine osa ühetasaselt walge on.

Nõnda sünnib alati udutompudest uusi maailma kawasistika, aga needki ei ole igawesed. Neile peab maailma seaduse järele kord ka ots tulema ja seisab warjatud fujul waataja filma

ees, kes kufagil, kuhu ta ka filmaku, paigalseismist ei näe, waid loodust, termet maailma igaweses muutmises, alalises sündimises ja suremises näeb olewat. Nii kustuwad siis ka need tähe miljonid, mis maailma ruumis ööse särawad, ja kõik otsata maailma kawastikud, mis endid udupilwedest weel sünnitawad. Aga on ka nende walgus lõpenud, siis walitsewad ometegi weel külgetõmmamise wäed, mis maailma kehastid ühe teise poole weawad, kunni kōkkupuutumisest uus kuumus tõuseb, ära jahtunud ilma kogud jälle kuumaks auruks endid muudawad ja ilma sünnitus jälle uuel näul algab.

Nii annawad meile udupilwed maailma sündimise ja otsasaamise poolest pilti, kui ka igawesest jumalikust tegewusest looduses.

Kulnew.

J. L. Runeberg.

Kui õhtut weel on wähagi
Ja mälestustes mõlgub meel,
Ma kõneks wõtan Kulnewi,
Kui ka ehk tuttav weel.
See oli õige rahwamees
Nii elus kui ka surma ees,
Mees tubli seal, kus tapeldi
Ehk wiina rüüribati.

Õöd, päewad ühes wõidelda
See oli tema rõõm ja lust
Ja waenuväljal langeda
Ja õnneks pidas just.
Mis sõjariista kätte sai,
Kas mõök ehk piik, paks, kitsas, lai,
Kõik üks see tema meelest näis,
Kui tapeluses käis.

Ka armastama oli mees
Ja kaunist kärke walimas;
Kus ilal peasis sõdides,
Ta tantsu toimetas.
Ja kui kord pidu lõpetas,
Ta kuldseft kinga käpeldas,
Täis wiina tagasi tall tõi
Ja tema terwist jõi.

Kui oleksid ta nagu näind!
Weel praegu mõnel seinä peal
On nagu, kängest' karwa läind
Kui waewalt teist on teal.
Kuid astu ligi, küll siis näed,
Sealt karwust naerwad naeruwäed
Ja filmad loitwad armu sees:
Siin Kulnew on ju ees.

Küll aga wõeras kohmetas,
Kui Kulnew kargas kallali;
Kes pürgus wäha kahwatas,
See kartis tedagi.
Ja enam weel kui piigiga
Ta peletas ju nāuga.
Ta mõega oleks ennem wõtn'd
Kui juustke juurde tõtn'd.

Nii ratsutades ilmus ta
Mõök käes hoost taga kibutes
Ja nõndasama, õeldaks ka,
Ta sõjast puhates,
Kui seljas Wene kasukas
Ta talust teise kupatas,
Ja kus ta meele järele,
Jäi wõeraks perele.

Weel mõni ema räägib sest,
Mis hirmu tundis südames,
Kui Kulnew, tulles taplusest,
Ta lapsel lähenes.
Kuid lijab: „Last ta mufutas
Ja lahkest, hellalt, naeratas
Just nagu kuu seinalegi,
Kui waatad dieti.

See tõsi on, et loomu poolt
Ta, Kulnew, oli tundes hell.
Kuid joomast kandis liialt hoolt;
Süü oli südamele;
Ja selle süüdsse südame,
Mis kaasa sõtta, rahusse;
Ta samal meelel mufutas
Ja samal pufutas.

Mõnd oli Wene pealikut,
Kell ase antud ajalooš,
Kes enne sõja tulekut
Ju tuntud Soome soos.
Kamenski, Bagration, Barclay,
Neist igaüks meil tutwaks sai;
Si see ei ole lastemäng,
Kui nendel sõjas säng.

Kuid enn' ei kuulnud Kulnewist
Kui sõda peasis põlema,
Siis ilmus tema äkilist
Kui maru merela,
Kui pilwe põuest pikse nool,
Mis karmest kargab ilma pool;
Ju ühest löögist tunneti,
Mis mehi sõditi.

Kui õhtul mängist wästinud
Mii Wene mees kui Soomlane
Ju mõtles: „kõik on lõpenud!“
Ja waihus unesse.
Ja unes kulla, hõbeda
Pea omal jaimel sadama,
Siis waht meid unest äratas
Ja Kulnew teretas.

Ehk kui taa kangel Wene teelt
Kord koormatega kõnniti,
Ja juues rõõmustati meelt,
Head suhu ahmati,
Siis Kulnew rõõmul korraga
Kontwõderaks kargas ootmata
Ja piikidega üks, kaks, kolm,
Poi nii mis tuhk ja tolm.

Kui kindlasti seal seiseti,
Tööd tehti tublil teul,
Siis parda palju põleti
Tall mehel wõderaspeul.
Kui aga polnd me hooljad siis,
Meil wiinad warsti ära wiis
Ja lubas laenu tasuda
Don-jõe rannala.

Kas oli sui, kas oli talw,
Kas õõ ehk päew, tuisk tolm ehk tuul,
Si ükski paik polnd temal halw,
Si lõpnud naer ta suul.
Ja ka, kui sõjasalga seast
Ta tuli, tunti ära heast,
Mis löögid Kulnew oli ann'd,
Poeg, keda kõrbe kann'd.

Kuid Soome wäe hulgas
Si olnud üht meest leida ka,
Kes mitte wana Kulnewi
Si pidand wennana.
Kui tema nägu wilgatas,
Siis wasta warmalt naeratas
See Saima karu karmeste
Kassaka wennale.

Ja oma raudse peusse
Ka waatas tema rõõmuga
Ja kui ta tormas, oli see
Kui maksaks waewa ta.
Küll sünniks näha kõigile,
Kuis Kulnew ja kuis Soomlane
Küll wõidu jõudu katsiwad,
Nad waprad mõlemad.

Ju aega tüff seft kulunud,
 Kui Kulnew langes tapluses,
 Kuid nimi pole ununud,
 Waid auu sees kõigi ees.
 Kus ial teda nimetaks,
 Seal „waprats meheks“ kutsutaks.
 Oh kallis sõna „waper mees!“
 Kui maalt saad sõbides.

Ohk meile haamu sügawaid
 Ta tihti küll löi piiggiga,
 Weil wäha siisti armsamaid,
 Kui meie oles ta.
 Ei lipp, ei wõit, ei isamaa
 Wõi sõjameeste wahela
 Nii wennasfidet sõlmida
 Kui waprus kõikmata.

Nii Kulnewille hõiskame,
 Teist sarnast leida harwasti;
 Kui werd ka walas Soomele,
 Talt seda nõueti.
 Ta oli meile wihamees,
 No sõbrad me'egi polnd tall ees;
 Kui ta kui me löi rõõmuga,
 Kes wõiks siis wihata?

Et wihatagu kartlikku
 Ja põlatagu rõhkeste;
 Kuid wapräl hüüde elagu,
 Kus ial leitakse,
 Ja rõõmsa hurraa jaagu ka,
 Kes agar olnud sõjassa,
 Kas oli meile sõbrana
 Wõi wihamehena!

Soome keelest.

Johan Wilhelm Snellman.

Kuussada aastat oli Soome maa Rootsi walitsuse all olnud ja selle aja sees täieliseks Rootsi maakonnaks saanud. Kuussada aastat oliwad alati Rootsist uusi Rootslasi Soome toonud. Lugu näitas nõnda, nagu peaksiwad Soome ja Rootsi maa igaweste ühte jääma ja nende rahwad ehk wiimaks koguni ühte sulama. Aga seal muutus elu ja olu. Rootsi wõimus ja wägi, mis kaheksateistkümne aastasaja hakatusel õige suureks oli kaswanud, hakkas kord korralt wähenema; Rootsi maad ei luetud enam suurriikide ega wägimeeste hulka. Sõda Wene maaga praeguse aastasaja alustusel tunnistas selgeste, et Rootsi riigil enam wälimist jõudu ei olnud. Sõja lõpetusel lahutati Soome maa Rootsi maast ja tehti 1809 Wene walitsuse all iseriigiks

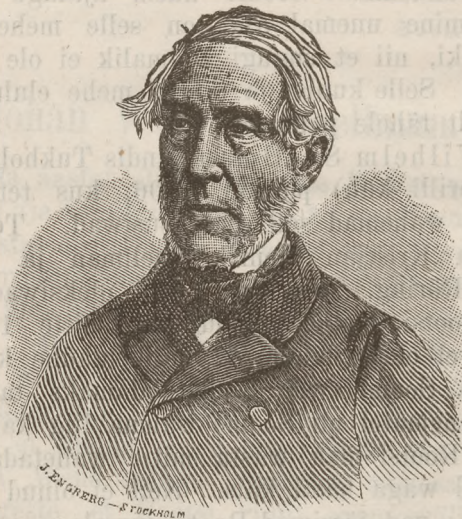
„Surma waikus ja rahu walitses igal pool“, ütleb tuttaw Snellmanni eluloo jutustaja Meurman. „Üksnes ameti masin wuhises ja andis elumärki“

Sell kombel aga ei wõinud Soomi iialgi õnne oksale saada, ei iialgi oma elu paremalle järjele tõsta. Isamaaline tunde pidi ärkama, isamaaline armastus rahwa südameid

täitma. Uut rada oli tarwis raiuda, mida mööda Soomi teiste riikide järjele wõis jõuda; wanu kända oli tarwis põllust wälja juurida, kui lõikuse lootuses seemet hakati külwama. Suur ja waewaline oli töö, mis siin tegijat ootas, nii suur ja waewaline, et ta igäüht, kes kätt ta külge tahtis panna, ju enneaegu enese alla ähwardas matta. Ja waata, seal ilmus ometi mees, kes seda kõik korda saatis. See mees oli Johan Wilhelm Snellman, kes lõwi julgusega wõitlemist wana aja wahimeeste wasta algas, nende linnad maha lõhkus ja uued kantsid asemelle ehtas, kes Ilmarise ametisse astudes Soome maa ja rahwa uueste elutulega ühte sulatas, ja neile uueste elawat armastust ühe teise wasta rinda walas ja neid ühe teisega käsi käes eluteed edasi pani rändama. Soome uuem ajalugu ja Soome rahwa edenemine uuemal ajal on selle mehega niisama ühte sulanudki, nii et sugugi wõimalik ei ole üht teisest ära lahutada. Selle kuulsa ja tähtsa mehe elulugu tahame pisut pikemalt tähele panna.

Johan Wilhelm Snellman sündis Tukholmis 12. Mai kuu (30. Aprilli kuu) päewal 1806, kus tema Soomest pärilt olewad wanemad sell ajal asusiwad. Tema isa oli laewa kapten Kristjan Henrik Snellman ja ema Maria Magdaleena Röring. Kes teab, ehk oleksiwad wanemad elu otsani Rootsi maale jäänud, kui mitte 1809 Soomi Rootsist ära ei oleks lahutatud, mill igäühe käest otsust nõuti, kas ta Soome wõi Rootsi alamaks tahab jääda. Snellmani wanematel oli Soome isamaa liig kallis; nad ei wõinud teda Rootsi maa wasta mitte wahetada, ehk neil seal käsi küll wäga hästi käis. Neil ei olnud pikka nõuu tarwis pidada; nad jätsiwad Rootsi jumalaga, purjutasiwad Soome ja asusiwad Oulu elama. Johan Wilhelm Snellman oli sell ajal nelja aastane. Kui ta wähä wanemaks oli saanud, pandi ta Oulu kooli. Terawa mõistusega ja erga waimuga poisike õppis wäga usinaste ja walmistas wanematele suurt rõõmu. Warsti pärast seda kui ta 16 aastaseks saanud, oli ta oma õppimise Oulus lõpetanud ja peasis nüüd 5. Oktoobri (23. Septembri kuu) päewal Turu üliõpilaseks. Rõõmust elu elada ja aega wiita, seda ei wõinud noor

Snellman mitte ega tahtnudki seda. Tema wanemad ei olnud rikkad ega wõinud pojale Turusse suuremat abi anda; sellepärast pidi noormees waatama, kudas kõige hõlpsamalt walmis sai ja leiwalle peasis. Selle nõuu kordasaatmiseks arwas tema kõige tulusama olewat kirikuõpetajaks õppida ja tegigi ses aines 1824 oma eksami. Jumala sõna õpetuse uurimisest ei olnud tema terawalle waimule ometi weel küll; tema oli mõtlejaks ja politika meheks sündinud ning tema ärksad meeled nõudsiwad niisugust toitu, mis seesuguse mehe kohane. Nii hakkas tema filosofiat uurima, kelle jaoks tema juba isalt suure waimususe oli saanud, sest isa oli üliõpilasena hoolega Kanti filosofiat lugenud ja sest alati hea meelega kõnelenud.

F. W. Snellman.

Mida enam noormees filosofiat uuris je mida sügawamalle ta selle sisse tungis, seda enam tõmmas see teda enese poole. Ta oli esmalt aga ühe seltsimehega filosofia kirjandust lugema hakanud, aga pea sai ta aru, et sest weel küll ei olnud; ta pidi ennast kirikuõpetaja mõtetest täieste lahti lööma ja filosofiale ohwerdama. See uus siht tõi aga uued takistused. Wanemad ei wõinud pojale enam

abi anda, et poeg weel mõne aasta ülikoolis oleks käinud ja filosoфия õppimise lõpetanud. Siiski ei peetanud need takistused agarat noort meest kinni ega wõinud teda korra käima hakatud teelt tagasi sundida minema. Oma jõuga ja oma tööga tahtis ta seda korda saata, mis ta wanemate jõuga korda saata ei wõinud. Ta muretses eneselle kodukoolmeistri koha, kus ta nii palju raha korjas, et oma õppimist wõis lõpetada. Sell kombel pidi ta mitu aastat ära wiitma ja wõis alles 1831 filosoфия kandidati eksami Helsingis ära teha, kuhu 1828 Turust ülikool oli wiidud. Ilma asjata ei olnud tema oma kodukoolmeistri põlwe aega ometi mitte ära wiitnud; ta oli hulga eluteadusi eneselle korjanud, mis tall hiljemal ajal nii väga hädaste tarwis läks. Usinaste edasi uurides sai ta järgmisel aastal 1832 magistri auunime kätte. Kolm aastat hiljem nimetati ta akadeemialise wäitekirja awaliku kaitsemise järele filosoфия dotsendiks. Wahe ajal oli Helsingis uus kirjanduse selts Suomalainen Kirjallisuuden Seura asutatud, kelle esimeste liigete seas ka Snellman oli.

1830 aasta juhtumised oliwad igale poole uut äratust toonud. Soomeski oli ju mõni Soomlane ärkanud ja aru saanud, et igaweste wana teed edasi ei wõi kõndida, et maa elu ja olu tarwis parandada. Iseäranis kipitas Snellmani süda rinnus. Kodukoolmeistrina oli tema väga hoolega maa ja rahwa elu tähele pannud ja paranduse tarwituse igal pool suure leidnud olewat. Filosoфialised kirjad ja wõeraste maade lood laiendasiwad tema silmaringi weel õiete, nii et ta wiimaks isamaalise eluga Soomes enam sugugi rahul ei olnud. Kaugelle, kaugelle wõeralle maale hüüdis teda heal südames; seal tahtis ta filosoфиat edasi uurida ja rahwa elu tundma õppida. Filosoфия õitses sell ajal iseäranis Saksa maal; sinna käanis Snellman oma sammud. Rootsi maa kaudu rändas ta 1840 Saksa maale, kuhu ta umbes aastaks jäi. Seal sai ta hulga õpetatud meestega tuttawaks, nimelt Hegeli õpilastega, kelle filosoфialine siht väga kuulus ja ka Snellmanigi meele järele oli. Ju Soomes alles oli Snellman suurema filosoфialise kirjatöö 1837 „Loogika esitlemise katse“ nime all ilmu-

tanud; nüüd Saksa maal aga kesk filosofide seas hakkas ta õige usinaste filosoфия kirjatööd tegema ja kirjutas 1841 Saksa keeles raamatu, „Idee der Persönlichkeits“, kelles ta filosofia teel Jumala üle otsust annab. See raamat tegi teda filosofide hulgas kuulsaks meheks ja teda peeti sest saadik agaramaks Hegeli jüngriks. Mitmegi südamesse tõusis kartus, et Snellman nüüd ka suure osa Hegeli õpilaste sarnaseks saaks, kes kiriku ja riigi asjus kõik ümber tahtsiwad lükata, aga see kartus oli ilma asjata. Snellmani terane waim ja palaw isamaa armastus keelasiwad teda teiste teed käimast.

Sui lõpul 1841 pööris Snellman koju poole tagasi. Lühikese Daani maal olemise ja Daani elu tähelepanemise järele jõudis ta sellesama aasta sügisel Rootsi. Siin ilmus hulk tema filosofialisi kirjatöid, mis ta osalt enne juba kirjutama oli hakanud. Iseäranis tähtjas neist on tema Rootsi keelilene „Läran om staten“ (riigi õpetus). Peale selle andis ta veel muid kirjutusi wälja, nagu oma teekonna tähelepanemisi ja arwamisi Saksa maa kohta j. n. e. Warsti selle järele astus Snellman romaanigi põhule ja rääkis siin romaani näul filosofialisi küsimusi läbi. Üks Rootsi kirjanik oli raamatu ilmutanud, kelles ta abielu täieste hukka mõistis ja inimeste lugupidamist selle jumaliku seadmise wasta ära püüdis häwitada. Niisuguste mõtete awaldus pahandas Snellmani ja ta kirjutas romaani, näidates, et abielu pühakspidamine haridusele ja ühiskonna edenemisele aluseks on.

Nii hästi Saksas kui Rootsis olles oli Snellmani mõte ikka kindlamaks läinud Soome tagasi minnes Soome elu ja olu nii palju parandada kui iganes võimalik. Oli ta ju enne puudusi oma silmaga tundma õppinud, ja wõerastel mail olles wõeraste maade elu ja olu tähele pannes ja kodusega wõrreldes oliwad need veel õige selgeste tema waimu silma ette astunud. Rootsist oli ta juba 1840 isamaale sõpradelle tagasi kirjutanud, et Soomes mingisugust isamaa armastust ei ole ja et haritud seisus vähem haritud ja harimata rahwa edenemisest sugugi ei hoolida. Alam rahwas olla koguni tuimad ega wõida nii kaua pa-

remalle järjele saada kui Rootsi keel õpetuse ja kohtu keel olla. Kaks aastat hiljem kirjutas ta uueste Rootsist, et ta „kurjuse koju“ tagasi tulles seal kõik taewa tuultele waljuste tahab hüüda, mida ta seni ajani tasakeste sõpradelle kõrwa öelnud. Seda tõutust täitis ta pea. Veel sellsamal aastal (1842) tõttas ta „kurjuse koju“ tagasi.

Isamaale tagasi jõudes oli Snellmanil kõige esmalt elu ülespidamise eest muretseda. Enne kui ta isamaa kasuks wõis tööle hakata, pidi tall koht olema, mis igapäewast leiba andis. Sell silmapilgul ei olnud ometi muud kohta saada kui rektori amet Kuopio ülialgukoolis*). Kahe käega wõttis Snellman sügisel 1843 koha wasta ja andis nii selgeste tunnistust, et ta muud ei nõudnud kui igapäewast leiba. Kaugel ja kõrwal haritud rahwast alustas ta oma tööd ja hakkas siit „hüüdma maailma otsani,“ mis Soome maa ja rahwa tulewik tarwitas.

Waewalt oli Snellman oma kooli tööpõllu korrale seadnud, kui ta ju kuulutused wälja saatis ja nendes awaldas, et tall nõuu olla uuel aastal kaht uut ajalehte wälja anda, „Saima“ nimelist Rootsi ja „Maamiehen ystävä“ (Maa-mehe sõbra) nimelist Soome keelelist. Soomlastel ei olnud sell ajal üht ainustki Soome keelelist lehte. „Suomen kieliset Tietosanomat“ (Soome keelelised teadusõnumed), mis Lizelius 1776 asutanud, läksiwad weel sellsamal aastal „henguselle“; Beckeri „Turun Wiikkosanomat“ (Turu nädalasõnumed) elasiwad 1820—27 ja 1829—31; „Oulun Wikkosanomat“ (Oulu nädalasõnumed) ilmusiwad 1829 — 34, 1836—37, 1840—41, „Sanansaattaja Wiipurista“ (Sõnasaatja Wiiburist) 1833—36, 1840—41; Lönnroti „Mehiläinen“ (Mesilane) 1836—37 ja 1839 alguselt 1840 aasta keskelle. 1836—38 oliwad wennad Bergh „Hengellisiä Sanomia“ (Waimulikka sõnumeid) toimetanud. See oli kõik. 1842 ja 43 oli töö ajakirjanduse wäljal täieste seisnud. Nii oli Snellman Soome keelelist lehte hädaste tarwis.

Palju parem ei olnud lugu Rootsi keeleliste ajalehtegagi. Neid oli küll mõnda, aga mida nemad oma luge-

*) Meie kreiskooli surmane kool.

jatele ette kandsiwad, ei olnud nimetamise wäärtki. Magusad linna päewajutud, armastuse lood noorele rahwalle, jutujätkud, naljatilgad, kuulutused j. n. e., see oli kõik, mida nad pakkusiwad. Maa ja rahwa puudustest ning wigadest ei teadnud nad midagi jutustada. Nende meelest oli kõik nii kaunis korras kui olema peab. Sellepärast kirjutas siis ka Snellman Saima esimest numbrit wälja saates teiste lehtede kohta pilgates, et tema leht niisamasugusega sisuga olla nagu teised Rootsi keelelised lehed, s. o. et nad „just midagi iseäralikku“ ei pakkuda. Kuulutused ja esimesed numbrid leidsiwad rohket wastawõtmist, nii et Saima juba esimese aasta jooksul „kõige enam luetud“ leheks sai. Igal pool usuti, et Snellmanil ometi „midagi iseäralikku“ jutustada on, ehk ta seda küll ei lubanud.

Waewalt oliwad Snellmani lehe esimesed numbrid ilmunud, kui lugejad imeks pannes nägiwad, et Snellman neile ometi midagi iseäralikku jutustas. Juba esimestes numbrites kuulutas Snellman awalikult: meil on oma isamaa, omad rajad oma walitsus, oma raha asjad; ses isamaas asub rahwas, kell oma keel, kes oma rahwust peab alal hoidma ja kehitama; isamaa teenistuses on wähi sedki wõimud arwulised; igauks wõib midagi kõlbulist leida, mis ta oma jõu järele korda jõuab saata, kui ta aga seda rahwast armastab, kelle keskel ta elab, kelle waral ta oma kaswatuse saab ja kellu elu edu ta maitseb. Tõstkem rahwa keel hariduse keeleks, pangem selle läbi rahwa waimulised wõimud liikuma, siis ei wõi meid enam wälised olud kugistada“. Wõimusmeeste ja teaduse uuri jate suureks imestlemiseks julges Snellman koguni wõimas olewate seaduste ja põhjuskirjade üle kirjutada, nende puudusi kätte näidata ja neile parandusi nõuda.

Uus aeg oli Soome jõudnud. Meeled ärkasiwad, waimud märkasiwad. Snellmani külw leidis maad, kiireste hakkas seeme wõrsuma. Rahwustunde oli pikast unest üles äratatud ja süttis nooremate südames loites põlema. Snellmani enne mõnele sõbrale salaja kõrwa sisse kõneldud soow oli nüüd maailma tuulte kätte saanud ja nagu kōue pasun põrutanud. Aga mitte üksi Soomlaste südamesse

ei olnud see mõjunud, waid niisama Rootsi meelelistelgi. Kuid siin mõjus ta teisiti: kuna Soomlased Snellmani juhatust püüdsiwad täita, katsusiwad Rootsi meelelised täieste selle wasta teha. . . .

Kurwad, ütleмата kurwad oliwad Soome meelelised selle õnnetuma juhtumise järele. Üks oli aga, kes meelt ära ei heitnud ja see oli Snellman ise. Tema oli suurt isamaalist tööd wast alles alganud ja ei wõinud se da sugugi pooleli jätta. Pea oli tall nõuu peetud: uut ajalehte tahtis ta wälja anda. Ometi wõis ta juba ette ära näha, et talle, kelle leht praegu alles kinni pandud, millgi kombel uue ajalehe luba ei anneta. Mis ta aga oma jõul teha ei wõinud, saatis ta teiste abiga korda: Lönnsroti nimel palus ta uue ajalehe luba ja saigi. Warsti ilmus nüüd Kuopiost endise Saima asemel uus leht Rootsi keeles, mis „Litteraturblad för allmän med borgerlig bildning“ (Kirjanduse leht üleüldise rahwahariduse tarwis) nime kandis. Kirjutuswiis ja ained oliwad ses lehes teada muidugi teised kui endises lehes, aga muidu wõitles ta niisama nagu enne Saimaski wana julgusega isamaa edenemise ja elu parandamise eest.

Oli Snellman ühel teel wastasid teelt wähä kõrwale saatnud, siis astusiwad nad talle teisel seda suurema jõuga wasta. Kui filosoфия professori koht 1849 tühjaks sai, palus Snellman seda eneselle, et nii Soome hariduse südamesse kaugelt maanurgast peaseks ja maa pealinnas suurema jõuga tööd wõiks teha. Aga tema ei olnud ainukene koha tahtja: weel teine mees ilmus. Nii suur kui ülikooli walitsuses Snellmani wastaste hulk ka oli, ei julgenud neist seal ometi enam kui kaks awalikult tema wasta panna. Ehk küll Snellman walitawate seast esimese heale õiguse sai, toimetati Peeterburis siiski asi nõnda, et tema ametist ilma jäi. Sest ei olnud weel küll. Wastased ajasiwad asja nii kaugelle, et Snellmann warsti selle järele Kuopios ka rektori ameti käest maha pidi panema kõrgema käsu järele. Teda peeti liig wabameeleliseks ja suureks isamaa armastajaks, kellest kardeti, et ta koolis kõikide südames isamaa ja rahwa armastust põlema süütab. Seesugust õnnetust

püüti aegsaste keelda ja seks pidi Snellman Kuopioist ilma wiimata lahkuma.

Helsingi oli Snellman ammu ju igatsenud; sinna asus ta nüüd elama. Wäikse palgaga oli ta Kuopios teeninud ja mis ta saanud, seda suuremalt osalt isamaa heaks ohwerdanud. Temal ei olnud weel enam, nagu ta ise ütles, „kui linnul taewa all“. Mitmed tema sõbrad wõtsiwad nõuaks Helsingi üht kaubakooli asutada ja selle juhatajaks Snellmani panna. Nii oli temal jälle leiba lootat. Siiski läks seegi lootus tühja. Rootsi meelelised saiwad kooli asutamise lugu teada kui ka, keda juhatajaks tahetakse; ilma ajawiitmata hakkasiwad nad tööle ja ajasiwad asja nii kaugelle, et kooli asutamise luba sugugi ei antud. Snellmanil ei jäänud nüüd enam muu nõuu üle kui elu ülespidamiseks uut kohta otsida, olgu missugune see ka oli. Selle leidis ta wiimaks kaupmehe Borgströmi juurest, kelle kontoris ta kirjutajaks heitis. Suured uue ameti tööd ei annud temale enam mahti Litteraturbladi edasi toimetada. Ta pidi 1849 lehe toimetamise seisma jätma ja paremat aega ootama, mill seda jätkata. . . .

Enam kui wiis aastat pidi Snellman waikima. Isamaa magas otsegu surma unes; keegi ei julgenud tema kasuks awalikult healt tõsta. Wiimaks muutus ometi lugu. Krimmi sõda algas. Kõikide silmad waatasiwad kaugelle waenlaste peale; kellegil ei olnud aega kodust elu tähele panna. Seal astus korraga Snellman, kes wahe ajal enam mahti saanud, oma lehega uueste rahwa ette. Rootsi keelelistel kirjadel ei olnud seda keeldu mitte, mis Soome keelelistel ja seepärast wõis Litteraturblad jälle ilmuda. Paranemist ei olnud elus sell raskel sõja ajal, mis rängaste Soomegi maad litsus, sugugi näha, aga ometi teadis Snellman, et sõda olgu hiljem ehk warem wana mädanenud olu maha rusub ja uusi püüdmisi, uusi ettewõtmisi toob. Tema lootus ei olnud tühine. Ajad muutusiwad. Aleksander II. astus Wene riigi auujärjele ja tegi raskelle sõjale lõpetust. Rahu tuli tagasi ja rahuga üles õnneline aeg kõigile rahwastelle. Ilma professori tooli nõudmiseta nimetas keiser Snellmani 1856 eetika ja teaduste järjestuse professoriks.

Rõõm oli kõigel maal ütleмата suur ja professoriks nime-
tamise auustamiseks peeti mitmes kohas pidupäewa.

Kui Snellman sügisel 1856 ettelugemisi algas, oli tema
kuuldesaal esiotsa puupüsti kuulajaid täis. Pea saadi aga
aru, et uue professori lugemised hõlpsad mõista ei olnud,
waid suurt uurimist ja peamurdmist tarwitasiwad. Need
kuulajad, kes neist ajawiidet lootnud, tundsiwad warsti ära,
et nad endid petnud, mispärast siis ka kuulajate arv pea
wähenes. Kes aga jäiwad, need leidsiwad enestelle kauni
waranduse. Wähä on ülikooli õpetajaid, kes oma õpilaste
silmaringi ja tulewast elusihti nii on muutnud kui Snell-
man, ehk ta küll lühikese aja professori ametit pidas. Nii
oli siis sidegi tema ja õpilaste wahel palju kindlam ja
sõbralisem kui muidu professori ja üliõpilaste wahel.

Warsti pärast seda kui Snellman professoriks sai,
algab aeg, kus ta iseäranis suurel mõõdul politika teed
käis ja riigi walitsuses sagedaste tema sõna mõjuma hakkas.
Ju sõja ajal oli grahw Berg Soome kindralkuberneriks
nimetatud. Pisut aega hiljem peasis Fabian Langenskjöld
riigi warandduseministrihs. Tema oli aga Snellmani suur noore-
põlwe sõber. Nii wõis Snellman tema abiga mõnda asja isamaa
kasuks toime saata, mis muidu ütleмата rasked oleksiwad olnud.
Ja grahw Berg pidas ise Snellmanist suurtlugu ja arwas Littera-
turbladis awaldatud mõttid õigeiks. Sest tuli siis maale palju kasu.
Seda suurt Snellmani mõjudust kindralkubeneri juures
paniwad Rootsi meelised pea tähele. Nende esimene töö oli
nüüd selle wasta sõdima hakata.

Wastaste keelepeksmine ei mõjunud sell kombel palju;
walitsuses maksis Snellmani sõna ikkagi weel õige hästi.
Ning Snellman oskas rauda taguda nii kaua kui raud kuum.
Ilma ajawiitmata wõttis ta asjad käsile. Weel oli Soomes
seadus wõimas, kelle järele muud ei olnud luba trükkida
kui põllutöö ja waimulikka raamatuid. Nii wäga kui
Snellmani wastased oma waba meelt oliwad kiitnud, ei
olnud kellegille meelde tulnud selle eest hoolt kanda, et
1850 aasta trükiseadus maksust maha lükati. Snellman
aga wõttis asja oma hoolde, läks grahw Bergi juurde ja
pani temale ette. Grahw Berg lubas muret kanda. Peagi

täitis ta oma lubadust. Nii oli Snellman Soome kirjan-
dust suure sammu edasi aidanud. Ometi puudus weel palju,
enne kui kirjandus, nimelt aga ajakirjandus tubliste wõis
kosuda ja kaswada. . . .

Siia maale oli Snellmani töö isamaa kasuks politika-
listes asjus enam warjul tehtud, nii et see üsna hästi päewa
walgelle ei paistnud. Nüüd algas aga aeg, kus tema enam
awalikult tööpõllule wõis astuda. See sündis maapäewa
kokkukutsumise mõtete ilmutamise järele. Aastal 1859
oli keiser Soome senatile teada annud, et ta üleüldse Soome
maapäewa poolt on. Selget seletust ega määramist ei ol-
nud asja kohta ometigi weel mitte antud. Siiski sünni-
tas see sõnum rahwa hulgas rõõmu. Igäl pool hakati ar-
wama, kudas seda toime seada. Mõtted oliwad wäga mit-
mesugused. Grahw Berg arwas heaks Soome maapäewa
nõndasama seada nagu Eesti ja Liiwi maa mõisnikkude päe-
wad. Selget otsust ei teadnud keegi anda, mis maa ede-
nemine just kõige ennemalt nõudis. Nii wenis siis maa-
päewa kokkukutsumine pikale. 1861 kewadel ilmus wiimaks
kuulutus, kelles keiser ütles, et ta maa seisuste kokku-
kutsumist kohe küll sündsamaks peab, aga et olud ometi
selle poolt ei ole, ja et ta seepärast Soomele nii palju kui
wõimalik head soowides on tulusaks arwanud maa neljast
seisusest toimekonna mehi kokku kutsuda, kelle hooleks
jääb maa tarwituste üle nõuu pidada ja arwata, mis moodi
ettewõtmisi korda saata, kunni ajad nii palju paranewad,
et maa seisusi kokku wõib kutsuda. . . .

Snellman läks nüüd oma politika sihis grahw Bergigi
politika sihist kõrwa. Wiimne püüdis selle eest hoolt kanda,
et mingisugust toimekonda kokku ei kutsuta. Tema tõen-
duse järele oli kutsumi sest üksnes segaduse sündimist oodata.
Soome mitmed tähtsamad mehed paniwad Snellmani sõnu Aga
tähele ja wõtsiwad Soome rahwa terve waimu peale lootes
wastutamise toimekonna korrapidamise eest eneste peale. Nii
kutsus siis keiser toimekonna ometi kokku. Warsti selle
järele lahkus grahw Berg kindralkubernerri ametist. . . .

Snellman oli wõidu saanud. Wastased ei teadnud, mis
wihas teha. Nad pidasiwad pikka nõuu ja tegiwad wiimaks

selle otsuse, et tarwis uut ajalehte asutada. . . Pea ilmus seegi „Helsingfors Dagbladi“ nimel ja on täna päewani Rootsi wanameeleliste ehk, nagu nad ise ütlevad, „wabameeleliste“ healekandjaks jäänud.

Riigi wara hoidja Langenskjöld suri. Kudas räägitakse, esitelenud ta Snellmani oma järeltulejaks. Ja tõeste nimetati Snellman 9. Märtsil 1863 senatoriks ja riigi waranduse ministriks. Uute suurte tööde ja toimetuste pärast ei wõinud Snellman professori ametit enam edasi pidada, waid pidi selle maha panema. Need nõudsiwad meest, kes täieste ennast üksnes neile ohwerdas. Warsti pärast Snellmani ametisse saamist oli keiser käsu wälja annud maapäewa kokku kutsuda. Wähä aega hiljem jõudis keiser ise Soome. Snellmani esitas temale, kui hädaste tarwis, et need ahelad Soome keele ümbert katki murtakse, mis seda siia maale kinni pidanud ja Soome keel Rootsi keelega ühewääriliseks tehakse. Keiser wõttis ta esitust kuulda ja andis weel sellsamal aastal käsu wälja, kelle järele Soome keel 1884 alates igal pool Rootsi keelega ühearwune peab olema. Kui hiljem 3. Septembri kuu päewal seisused Helsingisse kokku tuliwad, ruttas keisergi sinna ja awas ise maapäewa.

Ei ole wõimalik kõiki Snellmani üksikuid toimetusi ülesse panna, mis tema maapäewa ajal ja senatori põlwes rahwa ja isamaas heaks korda saatnud; seepärast nimetame üksnes tema suuremaid ja üleüldisid töid. Neist on iseäranis tähelepanemise wäärt tema toimetused raha põllul. Soomi oli Langenskjöldi ajal küll juba eneselle iseraha saanud, mis „marga“ nime kandis ja 25 kop. wäärt oli, aga see uuendus ei toonud ometi palju kasu. Margad tõusiwad ja ülenesiwad otse niisama oma hinnas nagu Wene paberirahad. See läbi tõusis Soome kauplemisele tihti aga suur takistus. Seda takistust kautada katsus Snellman. Tema wõttis suure töö käsile ja saatis toime, et Soomi eneselle täieste ise rahatoimetuse sai. Sest saadik (1865) ei ole Soomel enam Wene rahadega tegemist; margad ei tõuse ega alane enam selle järele, kas Wene rublad madalas wõi kõrges hinnas. Niisuguse suure etteewõtmise korda

saatmine nõudis palju tööd ja waewa, aga kõik läks õnnelikult toime. Tänu Snellmani wasta tunnistati sellega üles, et teda kõigi lastega järgmisel aastal 1866 Soome mõisniku seisuse sisse tõsteti.

Waewalt oli rahatöö toimetatud, kui Snellmanil uued, palju raskemad tööd tuliwad. See oli wõitlemine nälja hädaga.

Mõnda aastat oli Soomes järke mööda waene aeg olnud. 1865 ja 66 aasta oliwad weel wiletsemad ja 1867 tuli päris nälja aeg, kelle sarnast paaril sajalt aastal pole nähtud. Endised wiletsad aastad oliwad rahwa jõu ära kurnanud, nii et neil enam tagawara järel ei olnud. Wilja hinnad tõusiwad igal pool ütleмата kalliks. Jääd läksiwad alles Mai kuu lõpul ära ja lühike suwi oli wilu ja sadune. Wili ikaldas täiste. Rahwa häda kaswis päew päewaga. Kangelase jõudu ja rammu oli tarwis, kui rahwast taheti aidata.

Jällegi oli Snellman, kes kangelase töö oma hooleks wõttis ja rahwast hädas katsus aidata. Kuid lõpmata raske oli see töö. Riigi rahatoimetuse oli alles hilja aegu uuele joonele seatud ja riigi waranduses ei olnud kuigi palju tagawara. Häda korral pidi siis wäljast abi otsitama ja laenati Rotshildi käest 6 miljoni marka, kellega rahwa wiletsust wähendata. Seal juures jagati rahwalle head nõuu, kuidas ennast elatada. Mitmelt poolt muretseti inimestele tööd, kelle läbi nad nii palju teenisiwad, et hinge jäiwad.

Kuid wiletsus ei wähenenud. Palju rukki tõu maad oli sügise seemne puuduse pärast külwamata jäänud ja kus külwatud, seal oliwad orassed saduse sügise ja wiletsa seemne pärast wiletsad. Suiwilja seemet ei olnud jälle mõnes maakonnas peaaegu sugugi. Nii oli rahwa häda hirmus suur. Riigi walitsus pidi aitama. Snellman wõttis toimetuse enese peale. Kõige pealt oli tarwis rahwalle wilja seemet muretseda, kui järgmisel aastal uus nälja aasta ei pidanud tulema. Wilja oli küll wõeral maal saada, aga palju ei kõlbanud seemneks. Terawaste tuli tähele panna, et seeme hästi idanes. Liiwi ja Eesti maa odrad oliwad muidu ikka hästi idanenud, kuid sell aastal

ei olnud nendegagi saduse sui ja sügise pärast palju parem lugu kui Soome odradega. Peeterburist muretseti sügisel 3000 tündrit wilja ja 3800 toodi hiljem weel järele; 3000 tündrit oli sügisel wôeralt maalt ostetud, aga laewad jäätasiwad kinni enne kui Soome jõudsiwad; 2500 tündrit oli Hämee lääne kuberner tunna lasknud; 36,000 pidi kewadel aurulaewadega tulema. Neist oli 21,000 tündrit 1866 aastast Liwi maa odre. Peaaegu kõik oliwad idanemise poolest enne läbi katsutud. Kuid ei nad olnud weel Soomes, saadik siis külwipaigas. Enne oli tarwis laewu hüürida, odre Soomes wasta wôtta ja siis maale laiale saata. Snellman walwas wäsimata waimuga ega jätnud midagi tegemata. Ja kõik läkski nagu masinaga. Wili jõudis õigeks ajaks Soome, idanes hästi ja kõlbas seemneks. Jumal õnnistas külwi, wõitlemine oli wõidetud, Soome rahwa tulewik kaitstud. Paremad ajad tuliwad, wili kakkas kauniste kaswama. Umbes 135,000 oli hauda kantud, aga teised oliwad peastetud. Snellman jõudis suuremat hulka hoida. Ja ehk ta küll kõik häda wähen-damiseks teinud, mis iganes wõimalik, ei olnud ta enesega siiski weel mitte rahul, waid ütles mõne aasta hiljem: „Mina tegin kõigest jõust tööd nagu mees pritsi kõrwas põlewas linnas, aga õo waikuses tõusewad weelgi surnute warjud oma haudadest üles küsima, kas ei oleks wõidud weel enam teha“.

Selle aja sees ei olnud Snellmani wastate arw mitte kahanenud, waid kaswanud. Salaja tegiwad nad tema wasta tööd edasi. Kui maapäew 1867 kokku tuli, astu-siwad nad awalikult tema wasta wälja ja tahtsiwad tema tööd tühjaks teha. Rahaasjade küsimuses ei saanud nad midagi toime; selle wasta tunnistati Snellmanile awalikult, et tema tööga täieste rahul oldi. Trüki-asjade küsimuses aga oli wastastel parem õnn. — Peale selle mõistsiwad nad kõik nii toimetada, et uuel senatoride ametisse panemise ajal Snellman 3. Juunil 1868 senatori ametist lahti sai. Senatori ametist lahkudes ei lahkunud Snellman ometi mitte politika põllult, kui ta politikat ka enam nii ei saanud juhtida nagu enne. Maapäewal ja mujal tegi ta

wana wiisi tööd edasi. Politika kõrwal juhatas ta mõne aasta weel Suomalaisen Kirjallisuuden Seurat ja Soome hüpoteegi banka. Wanadus oli, mis teda wiimaks neistki sundis lahkuma. „Küll oleks weel paljugi tööd,“ ütles ta oma elu õhtul, „aga wanadus, wanadus on, mis mind kinni peab. Nii oleks hädaste tarwis, et Soome maa eneselle oma lipu saaks, oma lipu all laewad wõerastes meredes purjutaksiwad, ja mõnda muud sellesarnast, aga minu sugune ei jaksa enam. Oleksin ma wäähä noorem, küll ma katsuksin weel toimetada, aga nüüd, nüüd peab toime- tus teiste hooleks jääma!“

Snellman peatöö oli ometi tehtud. Rahuliku meelega wõis ta selle peale tagasi waadata ja oma suure wõitle- mise peale mõelda. Ta oli sealt küll pidanud lahkuma, aga see lahkumine ei tähendanud ometi midagi: tema päewad oliwad ju nii kaugelle jõudnud, et see muidugi oleks pidanud sündima. Kui ta ka oma suurte ettewõtmiste ja tööde eest tänamata meelt ja kõige hirmsamat laimdu tunda woli saanud, ei pannud ta sest ometi palju tähele. Teadis ta ju et „ebatänu maailma palk“ ja et kellegi suure mehe käsi ses tükis paremine ei ole käinud. Ja ebatänuhukud tema wasta ei olnud mitte kõik: üksnes Rootsi meelelised oliwad nende seas. Kuid iga õige Soome poeg kandis teda südames, tundis tema suuri töid rahwa ja isamaa kasuks ja mõistis neist täit lugu pidada, teades, et üksnes Snellman see olnud, kes Soome maad ja rahwast praeguse õnnelise järje peale on aidanud.

Oma palawat armastust ja südamelikku tänu Snell- mani wasta tunnistas terwe Soome rahwas iseäranis suurel mõõdul üles 12. Mai (30. Aprilli) kuu päewal 1881, mill Snellman 75 aastast sünnimise päewa pidas. See päew oli kõigele Soome rahwalle suur pidu ja pühapäew, kus igamees rõõmsa südamega neid heategusid meelde tuletas, mis Snellman oma pika eluea sees isamaale ja rahwalle teinud. Ei mitte ükski linnades, waid ka maal peeti seda päewa toredal wiisil; awalikkudesse paikadesse tuliwad inimesed kokku, et ühe teisega oma rõõmutundeid jagada ja suure õnne üle ilutseda. Sadade kaupad tuli seks rõõmu

päewaks wanakesele õnnesoowitusi kirja ja telegrammi teel, ligidalt ja kaugelt, omalt ja wõeralt maalt, ka Eesistki mõnda. Iseäranis suurel wiisil peeti pidu Helsingis. Wane-mad Soome õpetatud mehed andsiwad suurema ja üliõpi-lased wähema albumi wälja, mis mõlemad Snellmanile pühendatud, ja üliõpilashoones peeti wäga tore pidu Snellmani auuks.

Weel oli talle õnneks antud pisut aega hiljem Suoma-laisen Kirjallisuuden Seura wiiekümne aastast rõõmupüha näha ehk õigem öelda kuulda, ja nii teada saada, mis-sugust wilja Soomlaste äratus kannud. Kui ta wiiekümne aasta eest seda seltsi asutanud, oli Soome rahwas weel nagu wäike taimene, aga Snellmani mehise meele ja julge keele abil oli ta wiiekümne aasta jooksul tugewaks puuks kaswanud ja kaunist wilja hakanud kandma. Nii otsata raske ja määratu ränk kui töö ka olnud, wõis selgeste ometi aru saada, et ta mitte asjata pole olnud, waid hästi õnnistanud ja maale ja rahwalle loodetud kasu saatnud. Tema töö oli lõpetatud, ta wõis rahuga mullapõue minna pikka wõitlemist ja wäsimust puhkama.

Ja see tund tuligi, enne kui seda keegi oleks wõinud arwata. Waewalt oli Kirjallisuuden Seura pidu lõpenud, kui pidust rõõmustatud Soome rahwast nagu pikse hoop ootamata sõnum kohutas: J. W. Snellman surnud. Wähä aega enne nimetatud pidu oli Snellman Helsingist Kirkko-numme kihelkonda Danskarbü talusse Jaani päewa pidama läinud. Siin jäi ta raskeste haigeks ja uinus lühikese haiguse järele 4. Juulil (22. Juunil) 1881 igaweste magama. Tema surnukeha wiidi sealt Helsingisse tagasi, kus ta kolm päewa hiljem maha maeti. Lugemata hulk rahwast oli ligidalt ja kaugelt kokku tulnud lahkunud isama sõpra tema wiimse puhkamise paika saatma. Soojade sõnadega tuletati hana ääres tema suuri töid mitme kõneleja poolt uueste meelde ja kaeti ta hauda siis pärgadega. Neist oliwad 27 mälestuse kirjadega kaunistatud. Eestigi rahwa poolt pandi hauale pärg järgmise kirjutusega: „Soome suurema mehe hana peale panewad selle pärja, leinapisarad silmis, suguluse armastuses ja auustuses Eestlased.“

Nii on selle suure mehe elu, kes kõige oma pika ea isamaale on elanud, selle kasuks oma elu ohwerdanud ja lõwi julgusega wõidelnud. Tema oli wõitlejaks sündinud ja mõistis mõõka tubliste tarwitada; kus iganes tarwis, seal andis ta pihta, ja ei jätnud enne järele kui waenlane oli taganenud. „Wõitlemise wasta kestan ma hästi ja saan sest uut elu!“ oli ta enne wõitlemist juba kirjutanud. Ja sest saadik kui ta wõeralt maalt tagasi tulles suurt isamaalist wõitlemist alustas, on ta alati mõõk käes wõitlemise wäljal seisnud. Ligi nelikümmend aastat on ta ühte järke isamaal ärksaks walwajaks olnud, nagu waht põllul ehk karjane karjas, ja kus ta iganes midagi näinud, kellest kaitsealuselle kahju karta, sedamaid julgeste eemale tõrjunud. 1856—1868 saadik ei ole tema aga mitte enam walwaja ja warjaja olnud, waid agar ehitusmeister, kes mehised kantsid ja kindlad wallid üles ehitanud, kelle warjus rahwas ilma kartmata wõib elada ja tulewiku wasta waadata. Neid kahteteistkümmend esimest aastat, mis keiser Aleksander II. Soome suurvürsti krooni kandis, wõib Soome ajaloos täie õigusega „Snellmani ajaks“ nimetada. Sell ajal on ta iseäranis näidanud, kui palju tubli isamaa poeg oma isamaa kasuks tööd wõib teha ja temale ohwerdada. „Õiete ei ole sellel midagi takistust,“ ütleb ta ise, „kes täiel waimustusel hea asjaks kasuks tööd teeb“.

Kuulsa mehe nii täielikku elulugu, kui tema tähtsus seda nõuab, ei ole siia maale weel ilmunud, ehk seda küll pikki silmi oodatakse. Kiituse wäärt, kuid ometi lühikese eluloo on A. Meurman selle albumisse kirjutanud, mis Snellmanile tema seitsmekümne wiie aastaseks sündimisepäewaks walmistati. Snellmani oma tähtsamaid kirjutusi, mis ta Saimas ja Litteraturbladis Rootsi keeles awaldanud, on A. Meurman wiimasel ajal hakanud soomendama ja neid Suomalaisen Kirjallisuuden Seura kulu peal wälja andma. Need kannawad järgmist nime: „J. W. Snellmanin kirjoituksia aikakauskirjallisuuden alalla“. Sealt leiab igitamees Snellmani rahwa walgustuse ja isamaa eest wõitlemise poolt pikemat seletust. Muidu annawad Snellmani ja tema aja kohta, mis ühe teisega ju otsegu ühte sulanud, weel

kaunist otsust: A. Meurman Snellmani kirjutuste esimese ande eeskõnes, E. G. Palmén Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran wiisikymmenwuotinen toimi ja Suomalaisuuden edistys nimelises raamatus, Kansanwalistus-Seuran Kalenteri 1882, Walwoja 1881 j. n. e.

Cesti maa.

Koistke, laulud, Cesti keeles,
Koistke, kandle kõlinad,
Cesti keeles, Cesti meeles
Ülendage isamaad.
Ühes meeles, ühes keeles
Wanemuise wõimula,
Koistke laulud Cesti keeles,
Koistke kandle kõlinad!

Cesti ader harib maada
Aruldase hoolega,
Et wõib külwist kasu saada,
Walmist wilja lõigata.
Nii meil maad wõib nimetada
Üksi Cesti nimega,
Laulgem temast Cesti keeles,
Koistke kandle kõlinad.

Cesti waim on wasta pannud
Ratku, nälja aegadel;
Cesti mehed mõõka kannud
Walusamat waenlastel,
Waprus on meil uuest' annud,
Mis me oma algusel:
Seda laulgem Cesti keeles,
Koistku kandle kõlinad!

Peipsi juurest Pärnu randa,
Koiwast Soome laheni
Ditseb haljas Cesti pinda,
Ei siit lahku ilmasi,
Pakutaks ka palju hinda,
Kullakirstud kuhjani!
Laulgem seda Cesti keeles,
Koistku kandle kõlinad!

Soome keelest M. Oksa järel

M.

Baar sõna Olewiste kirikust.

Kõige esimene, mis teekäijal Tallinna minnes linnast laugel juba silma paistab, on Tallinna Olewiste kiriku torn. Ehk kes jälle Tallinnast merd mööda lahkeb, sell seisab Olewiste torn kaua aega ifka weel silma ees, kui linnast ammu enam midagi näha ei ole. Meie maa kõige kõrgemaks torniks loetakse teda ja õigusega nimetatakse teda kui ka kirikut ennast „linna auuks ja iluks“. Meie nõuu ei ole ometi mitte kirikust ega tornist siin pikemalt kõnelema hakata ja nende ehituse suurust kirjeldada, waid aga üksnes ühe asja kohta paar sõna tähendada, mis igal ühel silma puudub, kes kirikut vaatamas läib. See on üks mälestuse kiwi, mis kiriku ida pool küljes wasta Piffa uulitsat

näha. Seal on neljanurgeline õõnistus, kelle küljed Jäsfanda kannatamise lugu kujutavad. All on kiivist wälja raiutud inimene selite, konn kõhu peal ja madu pea ümber. Suured tulekahjud 1625 ja 1820 ei ole mälestuse kiwi mitte ära riffuda jõudnud, waid üksnes tema kirja aga segaseks teinud. Mis tähendus sell kiwil, oli kaua aega teadmata. Rahwa juu seletas seda aga nõnda:

Wäga wanal ajal tahetud Tallinna kirikut ehitada. Seks kutsutud tark meister Dlew. Tema wõttis töö suure palga ja maksu eest enese peale ja lubas niisuguse kiriku ehitada kui teist meie maal ei ole. Töö läks tubliste edasi ja kiitis oma meistrit. Pea oli kõik nii kangel walmis, et enam muud ei olnud tarwis teha kui risti torni otsa panna. Dlew ei tahtnud seda tööd kellegi muu hooleks anda, waid tõttas ise risti torni otsa seadima, et nii oma tööle pärga pähä wõiks panna ja täielik tänu ja kiitus kõik temale saaks. Risti torni otsa panemise järele pidi Dlewile ehituse palg wälja maksetama. Kui Dlew wiimast tööd läks tegema, hüüdis naene kodu rõõmuga: „Täna tuleb Dlew koju, toob tuhat tündri täit kulda.“ Sunnikult pani Dlew risti paigale, aga waewalt oli see sündinud, kui ta libises ja ülewelt torni otsast alla langes. Maa peale maha sattudes kargasiwad temal konn ja madu suust wälja. Ta maeti sinnasamasse maha. Haua peale aga pandi kiwi, kelle peale juhtumine raiutud. Kirikut ennaft nimetanud linna rahwas tema tubli ja targa meistri nime järele Dlewi ehk Dlewiste kirikuks“.

Nii seletas rahwas mälestuse kiwi ära. Et põhjus ega sündmus nii ei olnud, see oli selge, aga mis kiwi tähendas, seda ei teatud. Alles umbes paari kümne aasta eest uuris hiljuti ära furnud meie maa wana aja uurija G. Pabst wälja, mis kujuk tähendab. Suure waewaga sai ta wiimaks aru kätte, mis kiwi kirjeldab ja wõis sell kombel siis seletust leida. Tema lugemise järele on kiwi kiri Gesti keelde ümber pandud umbes nõnda:

Mis ära andsin, on mull jäänud,
Mis hoidsin ma, see minult lahkunud;
Seepärast ei pea keegi ennaft kõrgeks tõstma;
Kui suits, nii kaub inimese elu.

Hans Pauli mälestus 1513.

Mis furnule jäänud, ehk ta küll ära annud, on tema armuannid; head teud käiwad tema järele; mis ta maha jätnud, see on tema ilmalik wara, kellest ta surmas pidi lahkuma.

Peale selle kirja on Tallinnas weel üks iseäraline kiri leitud. See kõneleb bürgermeistri Mihkel Paulseni esiwanematest ja ja annab kiwi kohta seletust. Wiimses kirjas seisab: „Minu isaisa isa Hans Paulsen, sündinud Frankfurdis Maini jõe ääres, oli esimene kaupmees ning Olewiste kiriku wõõrmünder; ta lastis kirikule kabeli juurde ehitada ja oma kulu peal wäljas pool müüri wasta Piffa uulitsat Kristuse kannatamise lugu kui ka oma nime kiwide sisse raiuda. Tema ise ja tema abikaasa on aga kirikusse 164da furnukiwi alla maha maetud.

Selle järele võib arwata, et Hans Paulsen tähendatud mälestuse kiwi 1513 aastal paigale pannud. Ühes kohas, kus Snistegija Jeruusalemma sõitmist kujutatakse, on väga wäikeste numbritega 1514 kirjutatud. See on wist selle aasta number, mill tööd täieste walmis saiwad.

Äratu.

Oh hoiä oma isamaad,
Sa waper Eestlane,
See kätäi sull ja korra ka
Saab hauaks sinule!

Ei paremat maailma peal
Sa paika iial saa:
Su eluks ja su surmaksäi
On üksinda see maa.

Siin esiisad sagedast
On elu ohwriks annad
Ja tuhat aastast mälestust
Kõik siia kokku kannad

Siin kanged Kalewide käed
On rada rajanud
Ja iga wastast oma teed
Eest pakku ajanud.

Siin weres lipud lehwinud
Su wabaduse eest
Ja sõda pojad paremad
Sull riisund elu seest.

*Ehk maa küll kõiki kannatas
Ja ägas ikke all,
Ta waim ei wangi waibunud,
Ei rahwas surnud tall.
Waid waljult kõlab ilma pool
Ta läbi lõikaw heal:*

*„Sult pärib sinu katse deg
Kas elu, surma nüüd.*

*Ei walatud nii wahwat werd
Wõi olla asjata,
Ei asjata nii mõni rind
Wõind maa eest närtsida.*

*Ei mõistus asjata, ei wõim,
Ei mäletuste heal
Wõi raugeda, kui rõhukski
Kas needmine ta peal!*

*Küll korra sulle tulewad
Weel ajad armsamad,
Mis õhkel sajad tuhanded
Ju ammu ootawad.*

*Ehk tulgu, kui peab tulema
Sull korra kuulus surm,
Kus were kordest kastetud
Su poegi peidab nurm.*

*Siis rahwa haua äärela
Seal rahwad leinawad
Ja miljonitel silmassa
On leinapisarad.“*

*Oh hoiä oma isamaad,
Sa waper Eestlane,
See kätki sull ja korra ka
Saab hauaks sinule.*

*Ei paremat maailma peal
Sa paika iial saa;
Su eluks ja su surmakski
On üksinda see maa!*

M. Vörüsmarty Ungari laulu järele.

Lugu Raura maalt.

Rui toored keskajal meie maal ülemate seas eluwiiſid oliwad, on üsna imekspanemise wäärt ja oleks raske uskuda, kui mitte mitmed ajaraamatu kirjutajad sellesama asja poolest otsust ei annaks. Nii kõnelewad Hiärn, Kely ja weel teisedki

ühe loo Kuura maalt, mis elukombete tooruse poolest iseäranis selget seletust annab. Ühel hoobil kujutab ta meile jesuiitide põlastuse väärt loomu, kell nii hästi sell ajal kui ka praegugi ütskõik on, mill wiisil nad oma wõimust ja jõudu wõiwad kaswatada, sündigu see ka kõige koledamal kombel.

Üks Kuura maa noor mõisnik ei jõudnud nii kaua oodata kunni ta isa ära suri. Isa oli rikas mees, aga ei annud pojale ometi nii palju raha kui see tarwitas. See wihasas poega ja ta mõtles nüüd ööd kui päewad, kudas isast lahti saada. Wiimaks leidis ta nõuu. Ta andis oma tuapoisile selle hirmsa käsu, et tuapois tema isa ära pidi kägistama. Tuapois oli tema pärisori ja pidi sellepärast kõik tegema, mis peremees käsks. Wasta panna ta ju ei wõinud. Kas temaga enesega fergel wiisil sedasama ei oleks wõinud sündida, mis teda teha käsks. Suures hirmus ja ahastuses läks ta peremehe käsku täitma, kuna mõrtsukatöö käsuandja kõrvalt pealt jäi waatama. Wärisewate kätega hakkas tuapois tööle. Et ta aga hirmsa tööga toime ei saanud, fargas peremees ise warjult wälja ja tegi oma isa elule otja.

Kuri töö oli tehtud ja mõrtsukas suure waranduse peremeheks saanud. Pea lagunes jutt ometi laiale, et wana mõisnik õiget surma ei ole furnud. Kuulda oli, et kohtud asja üle kuulata tahtsiwad. Sündis see, kes teab, kudas siis mõrtsuka käsi wõis käia. Et ennast nuhtluse alt peasta, läks ta jesuiitide juurde, kõneles neile oma hirmust tegu ja ütles seda sellepärast teinud olewat, et isa Euteruse usku ketser olnud; tema aga pidada Rooma katoliku usku kalliks ja tahta selle liikmeks heita. Selle tõutusega oliwad jesuiitid wäga rahul; nad kirjutasiwad pühale isale lugu, kes siis ka warsti wastas, kurjategijalle kõik süüd anedks andis ja isa päranduse täieste temale lubas. Kohtute asi ei aidanud enam midagi; püha isa oli asja seletanud ja nemad pidid sellega rahul olema. Isa auus inimene hoidis aga ennast mõrtsukast eemale, keegi Kuura maa mõisnik ei teinud temaga enam tegemist. Kõigist maha jäetud ja ära põlatud, arwas paawsti armuline kõige paremaks wõerale maale minna. Ta müüs oma mõisa ja waranduse ära ja asus Poola maale elama, kus jesuiitide pesa oli. Mis temast wiimaks saanud, seda ei jutusta ajaraamatud mitte.

Ränge jooja.

Seitsmeteistkümmne aastasaja hakatuses olivad tats Liivi mõisnikku von T. ja von R. Rootsi kuninga sõjaväes teenimas. Mõlemad olivad tublid mehed sõdimise, aga ka joomise peale. Kui nüüd ühel päeval von R. suurustama hakkas, tema juua õlut suure puukannu täie, mis nagu tubli seaküna oli, ühe hingega wälja, wõttis teine teda sõnast finni. Rihlwedu oli peagi walmis ja joomine pidi algama. Enne kui see ometi sündis, läks jooja pisut wälja. Tagasi tulles oli kann juba laua peal õlut täis. Ta pani suu äärde ja jõi wiimse tilgani kõiide imestlemiseks ühe joonega tühjaks. Iseäranis suur oli von T. imekspanemine, sest ta oli wahwa jooja äraoleku ajal furnud hiire õlle sisse pannud, et seltsimehks õlut wälja ei wõits juua. Aga see ei pannud kanges joogi isus midagi tähele ja jõi hiire alla.

„Kas sa õlle sees midagi ei näinud?“ küsis hiire õlle sisse paneja nüüd.

„Ei näinud. Korra oli ometi, nagu oleks humala natuke õlle sisse jäänud“, kostis jooja.

„Hiir oli, hiir oli see!“ hüüdis von T. „mina ise olen ta õlle sisse pannud.“

See awaldus pahandas joojat.

„Dot sa pagan!“ hüüdis hiire neelja, wõttis kannu ja lõi sellega seltsimehele nõnda pähä, et kannu lauad mööda tuba lendasiwad ja witsad von T^e kaela jäiwad.

Õopitud lill.

Kui kewade tuli, siis lille ta lõi
Ja kaunistat kaunistust kaasa tall tõi;
Lill wirgus ja sirgus ja kosus ja kasus
Ja armjaste omaste hõlmasse asus.

Kui heledast hiilgas ta õilmitsew õis!
Kui mahedast naeris, kuis naerata wõis!
Lill läitis ja leikas ja liikus ja helkis
Ja kujutas ennastki taewases telgis.

Kuid tähtede teedel, üks ingel seal käis,
Vill temagi meelest nii meelitam näis;
Ta tuli ja murdis ja norpis ja wõttis
Ja lillega taewasse tagasi tõttis.

Nüüd lillekse asemel elu kõik waif,
Nii tühi ja wõeras ja õutu ta paif;
Silm leinab ja kurdab ja nutab ja kaebab
Ja õhates trööstita süda end waewab!

Teekäimise ja rändamise kiiruse kaswamine.

Kudas teekäimise ja rändamise kiirus wiimse 50 aasta sees kaswanud, selle poolest annawad järgmised arwud otsust: aastal 1830 oli 70 päewa Inglismaalt Häälootuse maaninale, 120 päewa Bombaysse ja 130 päewa Sidneysse minemiseks tarwis. Teekond Inglismaalt New-Yorki nõudis 40 päewa, Jamaikas 42 päewa, Riiosse 56 päewa ja Balparaisosse 110 päewa. Praegu tarwitab post aga ülemal nimetatud kohtadesse minemiseks palju vähem aega. Teekond Häälootuse maaninale kestab 21 päewa, Bombaysse 18 päewa, Sidneysse 43 päewa, New-Yorki 10 päewa, Jamaikas 18 päewa, Riiosse 21 päewa ja Balparaisosse 39 päewa. Kiirus on läbistiffu arwata enam kui kolm korda suuremaks läinud. Praegu on küll waewalt üks tähtjas koht maailmas leida, kuhu Londonist kahe kuuga ei wõiks minna; teekond inimeste juurde teine pool maailma ääres meie jalgade all kestab praegu aga kuus nädalat.

Müristamine.

Kusagil ei ole nii palju müristamist kui maawöö ümber olewais maades, iseäranis niiskel aasta ajal, nimelt talwe kuudes. Mõnes maanurgas on nii sagedat müristamist, et seda üsna imeks peab panema. Niisugune maa on näituseks Kõrge-Albesfinia. Säälmüristab aastas 411 korda. Ometi ei ole müristamine igal ajal ühesugune ega sage. Kolme külma kuu sees on tähele pandud, et siis üksnes 33 korda müristas, kuna sui kuude sees müristamise arw 165 korda pääle kaswis; seega

müristas läbistiffu faks forda päewas. 21 Juulil 1846 on 16 mitmesugust müristamist tähele pandud. Kuna jääb nii sagedaste müristab, leiame ometi ka jälle maid, kus müristamine väga aruldane. Niisugune maa on näituseks Peruu. Peruu pealinnas Liimas sureb palju inimesi, kes ei teagi, mis müristamine on. Peruu äravõitmiseft saadid Hispanlaste läbi, seega umbes 350 aastat, on jääb üksnes kolm forda müristamist kuulnud. Meie maades on müristamise arv koha järele väga mitmesugune. Lääbistiffu müristab enam kui 40 forda aastat Itaalias ja umbes 20 forda Pariisis. Viimane arv on Kesk-Euroopas kunni Moskwa müristamise fordade mõõduk. Mida laugemal põhja poole minnakse, seda vähem müristab. Rootsis müristab umbes 8—10 forda aastat. Norra maal, kus meri kliima enam ühetasasemaks teeb, müristab viis forda ja veel vähem. Siiski ei kau põhja naba pool müristamine mitte hoopis ära. Nii müristab Soome maal Dulus ifka enam veel kui seitse forda aastat; niisama ka Arhanglis. Lapimaal Utstiofes 70 laiuse graadi all on aastat kolm forda müristamist kuulnud. Kunni Noowaja Semljaani on müristamist tähele pandud. Neli Wenelast, kes enam kui kuus aastat ühe Terawmägestiku saare pääl pidivad elama*), on kuulutanud, et jääbgi 78 laiuse graadi all kõuekest ja müristamist kuulda. Müristamist on seega iga laiuse graadis; kõige rohkem maa wõõ ligidal, aga siiski on jääbgi kotte, kus vähem müristab kui põhjamaal. — Talwised müristamised on meie maal väga aruldased; põhjapool maades on nad tundmata. Moskwas on uuemal ajal aastat 22 forda müristanud; kõige rohkem soojais kuudes, Aprilli ja Oktoobri kuu wahel. Skandinaawia poolsaarel on müristamine imelikult ära jaetud: Rootsi maal ei mürista kuuel külmal kuul fordagi, kuna Norra maal selle wasta mere lähedal külmal ajal enam kui pool forda rohkem müristab kui muul ajal.

*) Kes neist neljast Wenelaseft pikemat teadust tahab, leiab seda M. S. Eifeni raamatufeses „Neli Wene Robinsoni.“ Tartus, Schnafenburgi trükk ja kulu. 1878.

Mitmesugune kiirus.

Kõige langedam kiirus, mis inimene võib sünnitada, on suurtüki kuulil. See on paugu lastmise järele 1500 jalga seekunnis. See kiirus, mis kakskümme kuni kakskümme viis korda suurem kui kõige rutem jookswa kiirusrongi kiirus, on taevakehade kiiruse wasta otsegu tiguade edasisammumine. Meie maakera ruttab oma teel päikese ümber 91350', päike maailma lautuses 165,000' seekunnis edasi. Maakera liikumise kiirus päikese ümber on umbes 61 korda, päikese kiirus maailma lautuses umbes 110 korda suurem kui suurtüki kuulil kiirus lastmise ajal. Kuna maakera sell wiisil oma 128 miljoni penikoorma pikuse tee aastaga ära käib, lähaks suurtüki kuulil lastmise kiirusega edasi rutates sellesama tee tarwis 61 aastat, kiirusrongil aga enam kui 1200 aastat tarwis. Täewa kehade liikumine on jälle nagu tigusamm walguse ja elektri wäe kiiruse wasta. Päikese kaugus meie maast on umbes 20 miljoni penikoormat. Selle tee ära käimiseks tarwitab maa 5 miljoni seekundi ehk 58 päewa, päike ise 2,728,000 seekundi ehk 31½ päewa, suurtüki kuul 9½ aastat, kiirusrong, ilma finni pidamata 190 aastat. Walgus ei nõua seks aga rohkem kui 8 minutit, elektri wägi aga 5¼ minutit aega. Tähaks keegi meie maa pealt kuu peale sõita, mis ometi õige ligidal, siis peaks ta 173 päewa wahet pidamata sõitma, kuna suurtüki kuul umbes 10 päewaga sinna jõuaks. Teekäik kuu peale päriks jalakäija käest, kes päewas ligi 50 wersta käib, 7500 päewa ehk umbes 20⅔ aastat. Raudtee rongi kiirus on eesseeisawal arwamisel umbes 90 wasta peale tunnis ehk umbes 2100 wasta peale päewas arwatud. Muudugi teada, on siin kõige suuremast raudtee kiirusest kõnelnud. Inglismaal on kõige suurem kiirus ligi 75 wersta (Londoni-Edinburgi wahel) tunnis; Ameerikas Nju-Yorki ja Filadelfia wahel enam kui 90 wersta tunnis. Niisuguse rongiga saaks umbes 161 päewaga kuu peale. Teekond ümber maailma kestaks niisuguse rongiga wahet pidamata edasi sõites 18 päewa. Tõe pärast tarwitab rändaja aga niisuguse teekonna jaoks 80 päewa aega, kus tall just liiga ruttu taga ei ole. Seet ajast langeb raudteede sõitude peale 10—11 päewa; kõige muu aja peab aurulaewadega sõitma. Aurulaewade

Kiirus posti asjus on umbes 30—35 wersta tunnis. Salakäit ümber maailma nõuaks, kui rändaja 50 wersta päewas käiks, 810 päewa aega. — Elektri wäge tähele pannes peame wahet tegema elektri sõdeme ja elektri jõe wahel. Wiimse kiirus on palju wähem kui esimesel. See jookseb 4 millimeetri*) jameduses raudtraadis 13,000 penikoormat, $2\frac{1}{2}$ millimeetri jameduses waftraadis 24,000 penikoormat seekunnis, kuna elektri sõde 62,000 penikoormat seekunnis edasi jookseb. Telegramm Londonist India maale wõtab 30 minutit aega. Mere traadid on palju pikaldasemad elektri wäge edasi saatma kui maa traadid; üle Atlandi mere minna elektri jõel $2\frac{1}{2}$ funni 3 minutit aega. Kiirus tuleb iseäranis traadi edasijuhthimise headusest, on seega igal pool isefugune. Seal jõuab õhus umbes 1000 jalga, wees 4480, tinas 9660, wases 11055, terases 12440 jalga edasi. Maru kiirus on 120, tormi kiirus 60 jalga seekunnis, paras tuul selle wasta lähäb 12 funni 15 jalga seekunnis edasi. Kirjatuul lendab 117 jalga, tunnis seega umbes 130 wersta; kottas 96 jalga, tunnis umbes 110 wersta; hurt ja Inglis ratsahobune 75 jalga, tunnis ligi 90 wersta, seega peaaegu niisamapalju maad kui kõige kiiremale raudtee rongile määratud.

Moor wõeras.

Moor wõeras laua ääres, waene,
 Ei sõõl nii õhfab perenaene.
 Ei ta sõõ, et põhjust tea:
 Tema wasta tütre pea.

Nüüd lauaft peretütar kaene.
 Ei wõeras sõõl nii perenaene.
 Ei ta sõõ, et põhjust tea:
 Üksi olles pole hea.

Jälle perenaesl wõerad,
 Täna temal pulmad hõelad.
 Endne wõeras sõõb ja joob,
 Täna tütre omaks toob.

Grffo järele Soome keelest.

*) 1 meeter umbes kolm jalga; üks meeter 1000 millimeetert.

Minimas.

Küll uinus, —
 Neiu walwas weel;
 Kind uinus, —
 Neiu walwas weel;
 Peiu uinus,
 Nüüd wast uinub neiuks.

Erkko järele Soome keelest.

Langewad tähed.

Tga aasta wõib 31. Oktobri kuu päewa ööst peale hakates kunni 2. Novembri kuu päewani näha, kuidas taewas palju tähti maha langeb. Muidu pannakse muulgi ajal sedajama nähet taewa lautuses tähele, nagu nimelt Augusti kuu sees, aga nii palju ei lange neid ualgi kui nimetatud päewade öödel. Öhtu hakatuses näha'kse neid wähem, aga mida enam öö kätte jõuab, seda suuremaks lähab ka langewate tähtede hulk. Ometi ei ole iga aasta langemine ühesugune; mõne aasta langeb wähem, teise aasta rohkem tähti. Kõige esmalt kõneldatakse neist 902 aastal, mill kuulsa Ibrahim ben Ahmed'i surma ööl taewas „tulised odasid“ nähtud. Riisama käib ühe Braunshweigi aja-raamatu sõnum 989 aastast, et „hirmsaid tulemärksid taewas nähtud, otsegu lähäksiwad kaks wõi kolm sõjawäge ühe teise wasta sõdima“, Novembri kuu langewate tähtede kohta. Ise-äraniis rohkestes wõib neid iga 33½ aasta takka näha. Kõige kauni-mad ja kenamad tähtede langemised, mis inimestel iganes filma puutunud, oliwad 31 Oktobril 1799 hommiku tundidel terve põhjapoolse maailma poole peal, 31 Oktobril 1833 kellu üheksast öhtu kunni kellu seitsmeni hommiku ja 1866 esimese Novembri kuu päewa ööse wasta teist Eüropas. Wiimsel korral oli mõne korra langewaid tähti nii palju näha, et neid enam sugugi lugeda ei suutnud. Tähetundjate uurimiste järele oli kõige kangema langmise ajal kellu 2 hommiku 10 minuti sees 15,000 langewat tähte näha. Wõib arwata, et sell korral tunni aja sees, kellu ühest kunni kaheni ööse, 5 milljoni tähte meie õhurõnga sisse sattus. Aga ükski neist ei ole maapiinna

külge puutunud; wäikse walgusega hakkasiwad nad forraga helen-
dama, langesiwad tüti maad alla poole ja kadusiwad siin ära.

Ruhu on nad jäänud? Mis nad tähendawad? Seda teab
rumalam rahwas fagedaste wäga targaste ära seletada. Kui
täht langeda, siis surra üks inimene ära, kelle hing õhu sisse
minna. Et see arwamine õpetatud meeste arwamistega ühte ei
lähä ega minna wõi, seda pole siin enam tarwis seletama hakata.
Nii palju on fiiski selge, et midagi meie õhuringi sisse sattub
ja seal läigib, aga mis sattub, need ei ole mitte inimeste
hinged, waid tähed ehk õhukehad (õhukiwid). Nemad langewad
nii suure tuhinaga, et nad õhurõngasse jõudes suuremalt jault
ära sulawad. Ilma õhuta sajakõ õhukehasid meie peale nagu
wihma. Wäga arwa juhtub seda, et mõni neist maagi peale
kukub. Mitmed tähelepanijad annawad meile selle poolest tea-
dust. Kristjan Mensel kõneleb, et tema Mai kuu sees 1652
Sienast Rooma minnes ühel ööl wäga heleda tähe enese lähe-
dale maha näinud kukawat. Uudise himuliselst läinud ta sinna
waatama, aga ei ole muud leidnud kui ühe limase, tarretanud
tüti, mis peagi ära kuiwanud. Uuemal ajal nägiwad faks tee-
käijat 9 Jaanuari kuu p. ööse 1803 Bojanowo lähedal ühe
lääkwa tähe, mis ruttu heledamaks läks ja kohisehes neist mööda
tõttas ja lumise põllu peal lõhkes. Teisel hommikul leiti
selle koha peal midagi tarretanud asja, mis sinakas-roheline ja
wänge haisuga oli. 11. Detsembri kuu päewal 1845 nägiwad
mitu inimest Dessau teel ühe tulise kuuli, mis maapiinna lähedal
sädemeteks laiale fargas. Längemine ei teinud mingisugust kofi-
nat ja sädemed kadusiwad ära, ilma et mingisugust märki järele
oleksiwad jätnud.

Süa maale on niisuguste üles leitud langenud tähtede arw
liig wäike weel ja tähed ise kaunis tundmata. Mis asjast nad
ka olgu, nii palju on selge, et nende kogu pisuke on. Üks tähe-
tundja on wälja rehkendanud, et langew täht läbistiffu rohkem
ei kaalu kui ühe grammi. Nowembri kuulised õhukehad käiwad
päikese ümber wäga pikka teed; nemad on mõne korra päikesel
nii ligidal, et wahel nende wahel aga 18 miljoni penikoormat
weel on, ja lähawad teise korra temast jälle umbes 400 miljoni
penikoormat kaugemale. Nad on nagu pikk fari, kes oma imeliffu
teed edasi rändab. Maaferra käib iga aasta Nowembri kuu alus-

tufel nende teest läbi. Kui sell korral tähtede suur hulk sell kohal on, siis näeme ütle mata ilusa tähtede langemise; puudub maakera aga väikse hulgaga kofku, siis on ka wäha tähti näha. Suure hulgaga juhtub maakera iga 33 aasta pärast kofku, sest et nii palju aega tarwis lähäb, enne kui tähed oma pifer guse tee ära on käinud. Tähetundjad arwawad, et esiotsa muna sarnane wäikste õhukehade hulk kord korralt laiale lagunenud, kunni wiimaks igal pool tee peal neid ühepaljuselt on. Siis on langemine peaaegu iga aasta ühesugune. Seda ei sünni Rowembri kuus aga mitte, waid siis puudub maakera niisuguse teekohaga kofku, kus palju õhukehakesi koos. Kõngal ei olnud weel aega täielikuks saada ehk teiste sõnadega: langewate tähtede hulk praeguse tee peal ei ole weel wäga wana. Üks kuulus tähetundja arwas, et ehk Uuranus olnud, kes õhukehakeste hulka praegusel kujukul enesest ära heitnud ja et see meie aja arwamise teisel aastatuhandel sündinud. Sälle teine kuulus mees arwab enam Jupitri peale, aga temagi on ses mõttes, et Rowembri kuune tähtede langemine mitte liig wana weel ei wõi olla. Tähelepanemise wäärt on, et sellesama tee peal 1. Rowembri langewate tähtedega ka üks sabaga täht edasi käib, aga on oneti tee teise külje peal kui langewate tähtede suur hulk.

Kõlm kõige kallimat.

Armas on mulle mu emake,
Armsam emast on pruudike,
Armsam neist kõigist on alati
Omamaa mulle.

Jumalaga, Jumalaga emake!
Dota, oh dota mu pruudike,
Kui minu tegewust tarwitab
Omamaa minu.

Bühasti meeles muul emake,
Bühamasti weel pruudike,
Bühamneist kõigist on kohus muul
Omamaa kohta.

Dunnistust anna, oh emake,
Musutust heida, oh pruudike,
Kui ma sülesse sulubki
Omamaa minu.

Wäinö järele Soome keelest.

Mälestuse sõnad taele tähtjalle lahkunud mehele.

Kes korra terve aasta ajalehed kätte wõtab ja nende uudisid terawama silmaga taele paneb, peab küll lugeses fahwatama, kui ta nii palju tähtsaid mehi elust leiab lahkunud olewat. Ülemad ja alamad, rikkad ja waesed, kiidetud ja laidetud on surma junnil eluteed pidanud lõpetama. Ei ole filmapillkugi, mill wikatimees puhkaks. Pea lõikab ta õie kõige paremal õitsenise ajal maha, pea nupu, enne kui see õilmitsema saanud, pea jälle õitsenud lille. Tema wasta ei kesta mõõk ega piik, ei kants ega linn, ei ühegi inimese jõud ega tarkus: ta nopib, kust tahab ja wiib ära, keda tahab. Kuid igapäewane maailma elu jääb endiseks. Põllud, hooned ja wara, mida lahkunud inimene suure waewaga eneselle korjanud, ei tea palju muutusest: sagedaste näitab, nagu ei paneks inimesedki, teada muidugi peale sugulaste ja lähemal olijate, surmast suuremat taele. Surma järele räägitakse ja kaebatakse küll kurwastusega lahutjat taga, aga pea jääb lahkuja kuu ifka kaugeemale ja teda tuletatakse waewalt weel meelde. Warsti on ära läinud inimese ase täidetud; sagedaste astuwad tublimad ja osawamad jõuud tema asemelle, sagedaste jääb aga auk ometi nähtawaks, ehk küll aset hoolega täita katsutud. Waata metsa, kus tugew tamm maha raiutud. Noori wõsusid kasvab küll palju tema juurel, aga kas neist ükski wana puu sarnaseks saab, seda ei tea keegi ette ütelda. Otse seesamasugune lugu on meie isamaal 1882 juhtunud. Kaks tugewat tamme, kes Eesti rahwal mõlemad armsad, on langenud, kaks tähtsat meest surmajunnil elust lahkunud, kaks meest, keda palju, wäga palju taga kaebawad, kaks meest, kelle asemelle nii pea teisi nende wäärilisi ei astu. Need mehed on G. R. Jakobson ja Dr. F. R. Kreuzwald.

Paneme esmalt oma lahkunud wenna G. R. Jakobsoni elulugu lühedalt taele.

Carl Robert Jakobson sündis Tartus 14 Juulil 1841. Tema isa Adam Jakobson oli sell ajal Tartu ülikooli teendriks. Hiljem sai isa aga Tormas köstri koha ja asus sinna elama. Seal elas siis noor Jakobson ka oma poisikese põlwe. Suure-

J. Koeleriga tuttawaks. See tegi temale selgeks, misjugal seljupaigal keegi peab seisma, kudas isamaa, kudas rahwa kasuks tööd tegema. Professor Koeleri sõnad mõjusiwad suurel mõõdul. Jakobson hakkas mõtlema ja sai peagi aru kätte, et tema õpetajal õigus oli. Sest filmapilgust astus ta uude elujärku oma elus. Tema heitis Saksa waimu enesest täieste ära ja sai selle rahwa liikmeks, kelle liikmeks ta sündinud, see on, ta sai Gestlaseks. Sest saadik ei tahtnud ta üksi enam nime järele Gestlane olla, waid ka Gestlaste kasuks tööd teha. Gestis elades oli ta mitmesugusid puudusid õppinud tundma. Neid püüdis ta nii palju vähendada kui võimalik. Isäranis kurwa meelt tegi talle Gesti koolide wilets olek. Nende kui muude puuduste wasta astus ta Gesti Postimehes 1865 esimest korda awalikult wälja ja nõudis siin ja seal uuendust, muutust, parandust. Sule sõda tõusis. Mitmed, kelle meelewalla aluseist ainetest Jakobson kirjutas, tõstiswad harjased selga ega tahtnud Jakobsonile õigust anda. Uueste ja uueste näitas ta aga puudusi kätte, ühel hoobil isamaalist ja rahwuslist isetunnet äratades, ja wastas wastastelle nõnda, kudas nad seda teeninud.

Selgeste sai Jakobson aru, et paljas abi nõudmine ja puuduste kätte näitamine üksi ei aita, waid et enesel tarwis kätt töösse panna ja omalt poolt katsuda parandust toimetada. Et tema ise palju kaswatuseteadust uurinud ja Gesti koolide wiletsat järke hästi tundis, wõttis tema nõuiks kõige pealt siin tööle hakata. Nii ilmus siis 1866 tema uus Abitšaraamat, kust wiiekümne päewaga lugema ja kirjutama võib õppida ja järgmisel aastal Kooli Eugemise raamatu esimene jagu. Oli ta enne juba oma kirjutuste läbi Gesti Postimehes tuttawaks saanud, siis põhjendas ta wiimse raamatuga oma kirjaniku kuulsust täieste. Ja järgmisel aastal ilmus temalt uut lisa. See oli Wäike geografia, mis ta nõndasama koolidelle õpiraamatuks kirjutanud nagu kaks esimest. Hiljemal ajal andis ta sellisamal nõuul Kooli Eugemise raamatu teise ja u. 1874 wälja, mis aga, kudas öeldakse, liig rohke isamaalise sisalduse pärast koolide tarwituseks ära keeldud, ja 1876 Kooli lugemise raamatu kolmandama ja u. 1880 ilmusiwad tema Helmed, mis tütarlaste koolide jaoks kirjutatud ja kaks aastat enne seda Saksa keele õppimise raamat.

Iseäralikku, suurt äratust töiwad aga rahwalle Jakobsoni esmalt Wanemuise seltsis peetud ja siis trüki läbi awaldatud Kolm isamaa kõnet. Seni ajani ei olnud Gestlastel wana aja poolest mingisugust teadust, mingisugust raamatut. Talurahwa Postimees oli meie maa ajalooft küll omal ajal pisut kõnelenud, aga seda oma iseäraliselt seisupaigalt teinud. Wähä oliwad seda lugenud ja needki vähäd oliwad seda unustanud. Nüüd aga ilmuksiwad Kolme isamaa kõne sees korraga elawad kujud minewikust, mis Gestlastele selgete wärwidega nende kaunist muinasaega, siis algawat koledat minewikku ja wiletsat olewikku ette maalisiwad. Suure isuga loeti neid kõnesid. Kui ka ligi pool osa neist kitsa wärawa taha kinni jäänud, jõudis järelegi jäänud osa ometi weel küllalt waimustada. Kes iganes isamaa poegist luges, ärkas ja märkas. Isamaa armastus hakkas kõikide südames kaswama. Seda peeti aga teiselt poolt kahjulikuks märgiks ja Tallinna sõbra praegune toimetaja W. F. Eichhorn kirjutas Jakobsoni Kolme isamaa kõne wasta raamatu Rahu ksjutab, waen kautab, kus ta näidata püüdis, nagu oleksiwad Jakobsoni suurem jagu ütelsi aiwa walepõhja peal ja nagu oleks Jakobson aga suurt wihamawenu Gestlaste ja Sakslaste wahel katsunud elusse äratada. Eichhorni kirja pandi ometi wäga wähä tähele.

Äratust andis rahwuslilese tundelle ka Jakobsoni rõõmulik näitemäng „Artur ja Anna“ ehk wana ja uue aja inimesed, kus Sakslaste selga rohket pilkamist lastakse sadada. Kawa aega ja wäga mitmes kohas oli selle tüki näitelawale kandmine ära feeldud, kunni wiimaks Peeterburist ometi luba toimetati ja tükk nüüd ju mõnes paigas on etendatud.

Wähe ajal oli Jakobson Peeterburis keiserlikus perekonnas koolmeistri koha maha jätnud ja Tallinna elama asunud, kuhu ta mitmeks aastaks jäi, kunni wiimaks 1873 Wändras Kurgja talukoha enesele ostis ja põllumeheks heitis, kelle põlw ta meelest ikka armas olnud. Su Peeterburis elades ilmus tema sülest 1869 tähtjas õpetuse raamat Eesti põllumeestele Teadus ja seadus põllul. Wändras asudes waliti ta warsti Pärnu Eesti põllumeeste seltsi ja hiljem ka Wiljandi Eesti põllumeeste seltsi esimeheks. Põllumeeste seltside esimehena tegi Jakobson põllutöö kirjanduse kaswatuses rohkest tööd; ta walmistas palju

kõnesid ja lastis neid siis trükkida. Nii on tema julest hull piskusest põllutöö raamatuid ilmunud.

Peeterburis olles oli Jakobson ju 1867 nõuaks mõtnud uut Eesti keele ajalehte välja andma hakata, et nii isamaa ja rahwa äratuseks enam tööd teha, aga luba jäi tulemata. Seda oodates kirjutas Jakobson Eesti Postimehes ühte soodud edasi. Seitsemekümnenandal aastal tõusis ometi tema ja toimetuse wahel tüli. Tema kirjutused läksiwad ikka offkalisemaks ja haawasiwad mitut meest. See ei sündinud hästi E. Postimehe leplikku ja rahu armastawa politika sisse. Lugu lõpes wiimaks sellega, et Jakobson ja Postimehe toimetuse täieste ühest teisest lahku läksiwad.

Nüüd ei wõinud Jakobson enam kusahil Eesti keele lehes awalikult kirjutada. Uueste hakkas ta sellepärast iseeneselle lehe väljaandmise luba paluma. Mõnda aastat pidi ta ometi ootama. Alles 1877 aasta lõpul anti temale luba Wiljandis „Sakalat“ välja andma hakata. Kõik ärksamad isamaa pojad rõõmustasiwad selle tähtsa sõnume üle, kõik hõiskasiwad temale wasta ja pakkusiwad temale töötegemiseks ja abiks kätt. Mitmesuguste takistusega pidi Jakobson ometi enne wõitlema kui leht wiimaks Märtsi kuul 1878 ilmus. Julgeste hakkas ta nüüd uuendusi, parandusi ja muutusi nõudma. Kõik Saksa lehed astusiwad tema wasta välja. Jakobson ei hoolinud sest ometi midagi, waid andis pihta, kus arwas tarwis olevat. Wastaste wiha kaswis ikka enam. Waewalt oli Sakala aasta wanaks jaanud, kui ta Aprilli kuu lõpetusel 1879 ministri käsu peale kahetsaks kuuls kinni pandi. Nii saiwad siis wastased tülikis ajaks rahu ja tüli jäi soiku. Ta tüli oligi suureks kaswanud, ei mitte üksi Saksa ajalehtedega, waid ka Eesti lehtedega. Seni ajani oli tüli ajalehtede wahel Eesti ajakirjanduses täieste tundmata olnud. Nääkis Saksa ehk Eesti leht mis rääkis, seda waadati enamiste rahulikult pealt ega lausutud selle kohta sõnagi. Rahu pidada ja rahus elada oli Eesti ajakirjanduse põhjusmõte. Sakalal selle wasta nähti koguni selle wasta käijad põhjusmõtted olevat. Tema ütles: Rahu katab, tüli kosutab. Ta ses põhjusmõttes pidas ta nii wähä rahu kui wõimalik. Kus iganes teistel wiga nägi, seal oli tema kohe kää pärast seda kätte näitamas. Esimalt pidasiwad küll wastased suud kinni, aga kui Sakala oma tööd seisma ei jätnud, hakkasiwad nad wasta. Nii tõusis siis esimene üleüldine julesõda Eesti ajakirjanduses.

1880 aasta algusel algas Jakobson uueste oma ajakirjanduse tööd. See töö oli aga juba wähä raskem kui hakatuses. Mõnda meest, kes eiotja temale nii lahkest läti pakkunud, olidwad aega mööda käe tagasi tõmmanud. Siiski Jakobson selle peale ei waadanud. Ilma kõikumata käis ta oma teed edasi; ilma et ennast efsitada oleks lastanud, andis ta pihta. Ta ta uuem lugejate hulk hõiskas temale wasta ja hoidis südamest tema poole, temale suurt auustust üles tunnistades.

See aimpakkumine Jakobsoni wasta tõusis õige awalikuks, kui Eesti Kirjameeste Seltsis uue esimehe walimine algas. Jakobson tõsteti seltsi esimeheks ja muretseti võimalikult palju seltsile liikmeid. Jakobson seisib kõige kõrgemal auu järjel, mis ta siia maale saanud. Aga kaua ei kestnud see. Surm tuli, kutsus ta siit ilmast ja lõpetas tema töötegemise.

Weebruari kuus Pärnu ja Wiljandi wahet sõites külmetas Jakobson ennast nii, et Wändra jõudes woodi pidi heitma. Ta pea muutis külmetus ennast tõbeks. Tõhrite puudusel ei wõinud omased temale tarwilikku abi muretseda, mis ta elu ehk weel oleks peastnud. Nii lõpetas ta siis oma elupäiwi täies mehe eas 41 aasta wanaduses 7 Märtsi kuu päewal 1882. Oma päriskoja peale oli ta enne juba matmise paiga walmistanud ja sinna paar last mulla põue pistnud. Sinna pandi ka tema keha 15 Märtsi kuu päewal wiimast und puhkama. Ehk küll teed ütlemata halwad ja weed suured, oli matuse päewaks ometi lugemata hulk rahwast kokku kogunud. Egidalt ja kaugeft oli saadikuid matufelle saadetud temale seal wiimast auu pakkuma, ühele teisele suurt kurwastust awaldama, wendadega seltsis leinama. Ei ole meie maal weel ühtki matust olnud, kus nii palju osawõtjaid. Peaaegu pool päewa peeti haua leinakõnesid ja haud ise kaeti suure leinapärgade kuhjaga, mis igast küljest sinna toodud. — Ta wäga mitmes paigas Eesti maal helistati sell päewal kiriku kellasid ja peeti leinakoffutulekuid. Jakobsoni surm oli nii jügawa haawa lõõnud, et palju selle libedust esmalt sugugi ära kannatada ei arwanud jaksawat.

Jakobsoni töö oli wäga mitmekesine. Koolipõllul tegi ta hakatust ja walmistas koolidelle kooliraaamatuid; põllutööd edendas ta põllumeeste seltsisid juhatahes ja põllutöö kirjandust rikastades; laulupõllul sammus ja luuletas ta, nagu tema G. R. Linnutaja

laulud selle poolest tunnistust annud, ja muretses lauljatele noodiraamatuid, nagu Rõõmus laulja ja Wanemuise kandlihealed esimene ja teine jagu; laewade ehitust ja kauba ajamist katsus ta paremalle järjele oma „Meie kaubalaewa wägi Lääne meres“ ja „Meie laewamehed“ nimeliste raamatutega aidata, ning püüdis näitemängimist edasi nihutada. Säärانىs on ta aga politikat äratanud ja ajakirjandust elustanud, nii et endine laisk olek ära on kadunud ja isamaaline meel asemelle astunud. Sakala ilmunisest saadik on osawõtmine isamaalistest asjust igal pool elawamaks läinud, uued püüdmised, uued nõudmised on igal pool ilmunud. Sulgale rahwale on otsegu teine waim fiske tulnud, mis neid igal pool taga kihutab. Saksoni külwatud seeme on palju wilja kannud ja kannab praegugi weel. Tema on koguni uue tee laanest läbi raiunud, kus nüüd palju waimustusega edasi sammuwad; tema on tööriistad kätte annud, kellega järeltulejad uusi sihtisid edasi wõiwad ajada, kus tarwis näewad olewat. Sakson on uuenduste muutuste nõudmise aja nii mitmelle wäljale isamaalistes asjus toonud. Saksoni nime mäletab Eesti ajalugu jäädawaste. Tema pikem elulugu on raamatus „Tähtsad mehed.“

Teine tähtjas mees, kes weel 1882 Manala majadesse läks, oli Eesti lauluisa, Wiru laulik, Kalewipoja ja Eesti rahwa ennemuistsete juttude toimetaja Dr. F. R. Kreuzwald. Oma pikal elu ajal on tema enam kui nelikümmend aastat Eesti kirjanduse põllul tööd teinud ja seda niisuguste luuleliste toodetega rikastanud, et kõik haritud rahwad Eesti lastest ja Eesti laste waimuwarandusest kiitusega on kõneleunud. Eesti rahwa muinasaja tähtsad mälestused Kalewipoeg ja Eesti rahwa ennemuistised jutud on kõigile haritud maailmale Kreuzwaldbi läbi tuttawaks saanud ja lauluisale jäädawa mälestuse samba ehitanud. Tema tegewusest lausub laulik:

„Ta laulis ja mängis ja kihutas tööle
Ring äratas elu ja teritas meelt,
Sidus waimuse mõõga malewa wõõle
Ja õpetas tegewust tulewa teelt,
Pani ärkama, märkama metsjad ja mäed
Ja isamaa adrale tegewad käed.“

Tema elulugu ega kirjatööd ei wõi meie siin ruumi puuduse pärast pikemalt kõneleda; lugeja leiab neid raamatust „Tähtsad mehed,“ esimene anne (Gesti Rahwa-Biblioteek Nr. 18); siia paneme üksnes mõned teated tema elu ja kirjatööde poolest üles.

J. R. Kreuzwald sündis 14^{mal} Detsembril 1803 Jõepere mõisas Kadrina kihelkonnas Wirumaal. Neli kuu vanuselt rändas ta wanematega Kaarli mõisa, kus ta poisikesena mõnda ennemuistest juttu kuulis. Siit saatsiwad wanemad teda Rakvere elementarkooli, kust ta juba poolteise aasta pärast freiskooli astus, aga ka siia ei wõinud ta raha nappuse pärast kauemine jääda kui poolteist aastat. Wiieteistkümnne aastasest läks ta Tallinna kaupmehe juurde õpipoisiks. Waheajal oli isa Harjumaal Hageri kihelkonnas Dhulepa mõisa waliseljaks saanud. Alasta pärast läks Kreuzwald wanemate juurde elama, kus üks 70 aastane wanarauk mõnda juttu ja laulu Kalewipojast temale teadustas. Wennaste koguduse isanda Genge nõuu peale läks Kreuzwald Tallinna, kus sealne koolidirektor teda seminarikoolmeistriks koolitada soowis. Kuni ta mõne kuu Tallinna freiskoolis oli käinud, hakkas Ulrich teda ja üht teist noort meest koolmeistri ameti peale ette walmistama. Keila kirikuõpetaja andis neile kaks kord nädalis Gesti keele tundisid. Jaanuari kuus 1823 tegi Kreuzwald eksami ja hakkas teises linna

elementarkoolis õpetama, ise õppis ta aga edasi, lootes suurfkooli õppijaks saada. 1824 läks ta Peeterburiſe kodufkoolmeistriks ja astus poolteise aasta pärast pealinna tohtriakadeemiasse. Alastast 1826—1832 õppis ta Tartus suurfkooli peal arsti ametit. Siin ſai ta kuulſa Cesti õpetatud mehe Dr. Fählmanniga tuttawaks. Kui Kreuzwald 1831 Riias, Waſſſelinnas ja Tartus koolera-tõbiste kallal oma oſawuſt üles oli näidanud, tegi ta 1832 oma eſſami ära ja läks 1833 Wõru linna, kus ta 44 aastat auuſaste ja agaraste tohtri ametit pidas. Oma fibeda arsti ameti kõrwal on Kreuzwald ſiiſki mahti leidnud kirjatööſid toimetada ja Cesti rahwale umbes 60 kaunift raamatut ſinkida. Need ep need ongi, mis Kreuzwaldi kuulſaks teinud. Tema eſimine raamat „Wiina katk“ ilmus 1840. Cesti rahwa Kaſulift Kalendrit kirjutas ta 1844—1875. Peale ſelle nimetame weel: Teenowewa, Sipelgas, Maailm ja mõnda, Maa ja mere pildid, Lühikene õpetus terwiſe hoidmiſeſt, Reino-wader Nebane, Risti ſõitjad, Paar ſammukeſt rändamiſe teed, Sõda, Kilplased. Wiimane raamat ilmus 1857 juba uuel kirjawiſil, mille eest „Wõru linna tohter,“ nagu wanemad inimesed mäletawad, „Talurahwa Poſtimeſ“ kangeſte wõitlſes. Kõige kuulſamad tööd on aga Kalewipoeg (1857—1861) ja Cesti rahwa ennemuſtſed jutud (1866). Nimetame weel: Angerwaſſad, Rahunurme lilled, Wiru lauliku laulud, näitemängud Tuletorn ja Wanne ja õnniſtus ning kõige uuem raamat: Kodutohter. Mitme tuule ja tormi järele lahkus meie auuſtatud ja armastatud lauluiſa 13. Auguſtil 1882 ſiit ilmaſt.

Kuldne kannel, kelle keeled ja healed ſiia maale Ceſtlaſte ſüdameid on ſütitanud ja äratanud, ſee kannel leinab oma lõõjat. Tema laul aga heliſeb ja jääb heliſema meie kõikide ſüdametesſe meid rõõmuſtama rõõmu tundidel, meid trööſtima kurwaſtuſes, meid äratama kõrgele ſihile, heale eeſmärgile. Tema külwatud ſeeme ei jää mädanema, waid idaneb, kunni temaſt laiade okſtega laulupuul on kaſwanud, kelle alla Ceſtlaſed endid rõõmul ja kurwaſtuſel fokuwad ja oma Kalewipoja tagaſi ſinkijat kiidawad, kelleſt laulik ſoowib:

„Iſa anna, et Kreuzwaldi Kalewi taim
„Dieſs jäädawa priiſe jumalik waim!“

Udra Uadu juhtumised Tallinna laulupidul.

Käse koolimajas oli mehi kaunis rohkeste koos. Suurem hulk neist olivad noored, aga ka wanemaid nähti siin ja seal nende hulgas. Täna õhtu oli laulu õppimise õhtu ja koosolejad nooremad kui wanemad mehed walla lauljad. Laulu juhataja amet oli koolmeistri peal, kes laulmist wallas hästi oli edendanud.

Koolmeister istus praegu orila pengi peal meeste ees, „Gesti Postimees“ käes, „Ristirahwa pühapäewa leht“ aga põlwe peal. Ta kõhatas ja luges siis esimese lehe wiimse külje pealt walju healega ette: „Tallinna Gesti tänu=laulu=pidu saab ette ära määratud ajal, s. a. 11, 12 ja 13. Suunil ära peetud. Pidu toimekond!“ Wiimsid sõnu üteldes pani koolmeister lehe käest ära ja jäi filmapilguks wait, nagu mõtleks ta midagi. Siis aga alustas ta juttu.

„Mehed,“ ütles ta, „asi on selge, Tallinna laulupidu peetakse ära. Seda kuulutawad ajalehed selgeste. Meie pühitseme oma kalli riigiwalitseja 25 aastase õnneliku walitsuse mälestuseks tänu=laulu=pidu. Mõndagi meest mõtlesiwad, et keiserinna surma pärast pidu ära keeldakse, aga nüüd näeme selgeste, et ometi lubatakse. Sellepärast, wennad, ilma aja wiitmata õppima, et meie laul Kalewi künkal Lindanisa müüride wahel hästi kõlaks ja suur ettemõtmine igal pool Gesti rahwast ärataks, kelle seas weel mitmed tuimuse paelus ja une küttes hingawad. Täna on neljapäew; paari päewa pärast on juba nelipühid ja tulewa keeltnädala peame kõige hiljemalt Tallinnas olema. Ilma aja wiitmata harjutama! — Aga ehk ma unustan teile ütelda, mis ma küll mõnda korda juba nimetanud olen: igamees muretsegu enesele rahwa ülikonna, mis meie Tallinna minnes selga paneme ja laulupidul kanname. Selle poolest on toimekonna kirjutaja mulle kirjutanud ja südamest soowinud, et meie mitte praeguiste uue moe järele tehtud ülikondadega ei ilmu. Ratsku siis igamees, kust isade ja isaisade ülikonnad kätte saab; kui juba ühel on, siis ei tohi ka teiselgi puududa!“

*) Kõigile neile, kes tähtsat Tallinna Gesti tänu=laulu=pidu 1880 oma filmaga näinud, kui ka kõigile neile, kes seda mitte näha ei saanud, soowime hra A. Einwaldi „Tallinna Gesti tänu=laulu=pidu raamatut,“ mis laulupidust pikalt ja täielikult otjust annab. Raamat on iseäranis selle poolest tähtjas, et kirja=panija tema sissetuleku Gesti Aleksandri koolile on kinkinud. Kes selle=

Koolmeisteri jutu ajal oli Adra Madu tuppä astunud. Madu ei olnud mitte laulja; ta elas aga koolimaja lähedal ja et ta neljapäewa õhtut kängeste pühitſes, kus tööd ei julgenud teha, sammus ta koolimajasſe, mitte juſt laulu kuulma, ſeſt ilmalikuſt lauluſt ei pidanud ta palju lugu, waid waatama, kas lauljate käeſt midagi uudisſt ei kuule.

„Eks kuule koolmeiſtrit,“ ütles Madu, kui koolmeiſter juttu lõpetas, „tema tahab wana rahwa riideid. Kui lugu nii, ſiis wõin mina mitmelegi müüa, kui head hinda makſate; muſſ on kodu firſt kahe wõi kolmekümne aasta eeſt tehtud uuſi riideid täis!“

„Ära ſeda looda, Madu,“ ütles koolmeiſter naeratades, „et keegi ſu käeſt haſſab oſtma. Wõid neid iſe ſurmani kanda, meie ſeda ei keela. Aga kui neid meile päewaſs kolmeks laenad, ſiis wõid julge olla, et meie poolt rohket tänu ſaad. Eks näe ahnuſt, iſſa mõtleb ta üksnes raha peale. Enesel firſtud ja kaſtid raha täis ja tahab ſiisſki weel igalt poolt kofku kaapida!“

„Mis te muidu räägite, koolmeiſter,“ ütles Madu, „kuſt minujugune rikkufe wõtab!“

„Ära aja waſtu ühti, Madu!“ koſtis koolmeiſter naerdes. „Ütſkõik, jätame ſelle jutu järele. Ma näen, ſa ei taha oma riideid meile anda. Aga kas tead, ma annan ſulle head nõuu. Oleks wäga kahju, kui ſu iſaiſa warandus toredat pidu näha ei ſaaks. Sellepärast pane ennast walmis ja tule meiega Tallinna kaſa!“

„Tõeſte?“ küſis Madu kõrwa taguſt ſügades.

„Mis ſiis,“ koſtis koolmeiſter, „ega ma ſinuga nalja ei tee. Nii palju kui meid ſiin on, meie kõik sõidame Tallinna, ja ſina tahad ainuke olla, kes maha jääb!“

„Kas ehk ei makſa pidu palja raha?“ küſis Madu arglikult.

„Ära karda, mis wõib ta makſta,“ koſtis koolmeiſter. „Sa kui ta ka makſaks, ega ſinul rahaſt puudusſt ei ole. Aga ole ſelle pooleſt mureta!“

„Oleks üsna kena, aga —“

„Mis aga!“ hüüdis koolmeiſter. „Sa ei wõi uneski mõtelda, kui ilus ſeal kõik on. Sa arwad, et ehk kuningat wõi keiſrit oodatakſe, nõnda iluſaſte on kõik walmiſtatud. Ära ole ſõge! Seesugufeſt elu ega pidu ei ſaa ſa Tallinnas ega mujal

nii pea enam näha. Ma ütlen sulle, tule ligi. Reegi ei jae meist maha!"

"Olgu siis!" ütles Madu wiimaks. "Kui kõik lähäwad, ei taha mina teistele järele anda. Ega ma ju kõige wiltsam mees ei ole. On mull ju ometi suur koht käes. Poisid ja tüdrukud wõiwad nõnda kaua ilma minuta ka tööd teha kui mina linnas käin! Muud midagi, mina sõidan teiega Tallinna!"

"Meie sõidame raudteega!" ütles koolmeister wahela.

"Mis sest? Sõidate teie, siis sõidan mina ka! Asi on sellega," ütles Madu uhkelt. "Pole ma veel ilmaski raudtee peal sõitnud, pean ju ometi enne surma korra katsuma, kui palju parem edasi jõuan kui oma ruunaga! Bot, see on hea, sell kombel saab palju uudist näha!"

Madul ei olnud enam aega kauemaks koolimajasse jääda, waid ruttas koju Kaiele uudist kuulutama, kuna lauljad õpitud laulusid hakkasiwad läbi laulma. Kai tegi esmalt suured filmad, kui Madu Tallinna mineku nõuu kuulis, aga Madu oskas Kaiele kõik nõnda kuldsest ette maalida, et teine pool mitte üksnes luba ei annud, waid ka ise kaasa tahtis minna. Madu pani küll esiotsa selle wastu, sest mis naesed seal teha, kus mehed koos olla, aga Kai arwas ometi, et kuhu mehed mahtuda, seal leida ka naesed ruumi. Si aidanud, Madu pidi Kaiele järele andma ja lubama, et teine pool ka pidu näha sai.

"Aga kas tead," ütles Madu lõpetuses, kui kõik korras oli, "meie oleme nõuukõ wõtnud raudteega sõita!"

"Mis!" hüüdis külleluu kädise wa healega, "oled sa hull, Madu, et surma lähäd otsima."

"Minu elu on mull liig armas, ei mina niisuguse peale jalga ei pista!"

"Ära tühja karda," waigistas Madu. "Ega iga korra õnnetust ei juhtu. Ma ei lähäski muidu tühja peale, aga ma tahan korra ometi proowi teha ja peale selle lubasin ma teistega ligi sõita. Mees peab ometi sõna pidama. Aga pole wiga, kui sa minuga raudteed mööda ei taha sõita, siis annan ma sulle paremat nõuu: wõta hobune, pane wanfri ette ja sõida Tallinna. Tagasi tulles olen ma waba mees ja sõidan sinuga ligi. Nõnda lähäd lugu hästi."

Kai ei olnud esmalt küll Madu nõuuga rahul, aga Madu oskas nii hästi seletada ja arutada, et küllelugu wiimaks järele andis ja üksi wanfriga Tallinna lubas sõita, kuna Madu sedasama teed auruwanfriga ette tahtis võtta.

Relipühid jõudsiwad kätte. Madul ei olnud palju aega; ta arwas ja mõtles iga päew, misjugune ülikond temale kõige sündlikum oleks ja otsis nad kõik kirstust kofku. Riietega ühes tõi ta ühel päewal ka isaija suure rebasenahka talimütši tuppa.

„Waata Kai,“ ütles ta teisele poolele, „need on kõige sündlikumad riided, need panen ma selga ja selle rebasenahka mütši pähä!“

„Kas sa sõge oled!“ hüüdis Kai. „Soojal suisel ajal tahad sa rebasenahka talimütši pähä panna!“

„Aga koolmeister ütles ometi, et igamees täiest rahwariides olgu,“ wastas Madu. „Sa mütši pean ma ka riiete sekka arwama, nõndasama ka kindaid, mis ma nõndasama aidast kaasa tõin!“

„Madu, Madu, pidu teeb su peast sõgedaks,“ manitses Kai. „Rebasenahka müts peas ja kindaid käes! Waat, kus lugu! Mis sa weel rotad, eks too kasukas ka kambriist wälja ja aja selga. Siis oled eht kilplane walmis. Wõid siis nagu silt higistada orgi otsas tule peal, kui taliriides päwa paistel Tallinna uulitsatel kõnnid!“

„Tõeste, kasuka olen ma üsna ära unustanud,“ ütles Madu mõteldes.

„Ära ole sõge, Madu,“ kostis Kai wahesele. „Ma ütlen, Madu, sa tahad ennast maailma naeruks teha. Kus sa selle aruga lähäd: suisel ajal talises riides!“

„Aga linna rahwas armastada ometi uudist ja imelikka asju,“ ütles Madu.

„Miks siis muidu endiseid riideid selga panna kätakse. Kõik lähawad aga sui riides, — ma pean näitama, et mul tarf pea otsas on, ma lähän taliriides!“

„Kõige rahwa naeruks, et igamees näpuga su peale mõiks näidata!“ kähwatas Kai wahesele. „Ma ütlen sulle, seda ma ei luba!“

Ei aidanud midagi, perenaene oli liig käre, Madu pidi isaija rebasemütši ja kindad õhates aita tagasi wiima. Mis mõis

parata, aga kahju küll, ta ei saanud teistele mitte näidata, kui tarf pea tall otsas.

Rebasenahka isaija mütsi asemel tõi Madu aidast üsna uue kaapkübara, mis veel kordagi Madu pähä ei olnud saanud. Selle wastu ei olnud Raiel midagi. Nõnda jäi siis päris uus kaapkübar Madule pidu peavarjuseks.

Wiimse püha saatis Madu teise-poolse hommiku warakult kottu minema, sest Tallinna oli mõndakümmeend wersta. Tall enesel oli veel aega küll; raudtee peal läks sõit ju kärmeste. Sue warawast wälja sõites andis Madu Raiete kowa käsu, et Rai teda Tallinnas raudtee jaama peale nõndasama auufaste wastu wõtma tuleb kui ta teda kottu minema saadab.

Pärast lõunat sammus Madu aegsaste koolimajasse. Pea kogusiwad lauljad kofku, tegiwad veel proowi ja hakkasiwad wiimaks minema, kui ilm juba pimedaks läks. Tüki aja pärast jõudsiwad raudtee jaama, kus öeldi, et kaks, kolm tundi veel aururuuna tarwis oodata.

Aega oli veel küll. Madu sammus sedamaid kõrtsi poole, puhus seal koosolejatega tüki aega juttu ja lastis kõrtsmiku enesele siis poole toobilise pudeli „proowi“ täis panna. Ilma et ise kordagi kallist märjusest oleks katsunud, pistis ta pudeli tasku ja läks siis jeltšimehi otsima.

Weel tüki aega oli waja oodata. Wiimaks tuli aurumasin ähvides ja waljuste lõõtsutades jaama ukse ette. Ilma aja wiitmata ruttas igamees wankrisse, mis inimesi, suuremalt osalt lauljaid, puupüsti juba täis oli, kes kõik Tallinna tõttasiwad. Madu ei wõinud palju aega wiita. Waewalt oli ta wankrisse jõudnud ja hakkas ümber waatama, kui suur wähe selle ja tema koduse wankri wahel on, kui auruwanker korraga jälle edasi tormas. Majad ja puud lendasiwad üsna Madu silma eest mööda. See oli sõit. Ei Madu ruun seda ei jõudnud.

Kuna Madu veel sõidu kiirust imestles, läks korraga üks lahti ja üks pika kihwa mees astus sisse.

„Pilet?“ ütles ta ennast Madu poole pöördes, kes üsna ukse taga seisis.

„Wist see on wankri peremees,“ mõtles Madu iseeneses ja tõmmas „proowi“ pudeli taskust wälja. „Säh, hea sõber, katsu

meie märga ka. Rasta natuke keelt, ta võib siin juulakke kinni kiiwada!"

Kihwa mees oli Madu nõuuga rahul, pani pudeli juu äärde, jõi mehe jänu, ja andis siis teise seefama suguse mehe kätte, kus praegu sisse astus. Kui pudel Madu kätte tagasi anti, oli väga wäha weel põhja peal järel.

"Suur tänu! ütles esimene kihwa mees Madule. „Alga nüüd pilet?"

"Mis pilet? küsis Madu.

"Sõidupilet," wastas mõeras. "Sõidupilet, kellega edasi võid sõita."

"Ah tühja, mis sellega teha", ütles Madu. "Saab ju nõndasama ka läbi. Tallinnas teen weel head liigud!"

"Ah soo! Ei olegi piletit," kostis mõeras kurjustades, "ja tahab mind wiinaga meelitada! Waat, kus mees! Hea küll, pole siis muud kui maksa kahetordne hind wälja!"

Küll kiinus ja palus Madu wastu, aga ei aidanud midagi, ametniku walju nõudmise ja ahwardamise peale pidi ta wiimaks kufu taskust wälja wõtma ja sõidu eest trahwiks, et ilma piletitä sõitnud, kahetordse hinna maksuma. Madu sülitas, kui ametnik ära läks, aga mis enam aitas! Wiin läinud ja kahetordne sõiduhind ka maksetud. Ta needis raudtee maa põhja ja tõutas, et ta elu seeski jalga enam ta wanfrisse ei pista. Hea meelega oleks ta wanfrist wälja läinud selle meelepahanduse pärast, aga mis siis — mine jälgi Tallinna! Ei, see polnud kerge. Sellepärast jäi siis Madu wanfrisse, ehk ta küll ise tuhat ja tulist kirus.

Seltsi mehed ja muud lauljad tegiwad nalja ja laulsiwad, aga Madu meelt ei teinud see ometi palju rõõmsamaks. Ta süda oli täis, et ta teistega ligi läinud.

Tallinna tornid paistiswad. Natuke aega weel ja raudtee rang jõudis juba linna majade wahale. Korraga kostis wali musikantide mäng ta kõrwu. Suure waewaga sai Madu afna äärde ja nägi nüüd raudtee jaamas hulga musikantisid. Minuti pärast jäi rong seisma. Igamees ruttas uksest wälja. Et Madu ukse ligidal seisis, oli ta esimeste seas. Pead uksest wälja pistes nägi ta raudtee rongi ääres iga natukese maa peal mustas riides herra seiswat, piff hirmutoru peas, finised nõõrid öla

peal, ja nende selja taga mängisivad muusikandid tubliste edasi. Madu oleks ei tea kui kaua aega undist waadanud, aga teised tungisivad takka peale, ta pidi edasi astuma ja oleks praegu alla ninali kukunud, kui mitte üks nõõridega mees temale kae vastu ei oleks pistnud ja teda lahkestest teretades vastu wõtnud nii et ta ilma kukumata wankrist wälja sai.

Madu ei teadnud enam, mis ta pidi arwama. Oli ta korraga Hiina keisriks wõi mõneks muuks meheks saanud, et talle nõnda suurt auu anti. Mõnda kümmend soldatit mängisivad ja siis wõttis teda weel üks kindral, wõi würst wõi mõni suur kroonumees vastu — suur mees pidi ta tõeste olema, sest tall olivad sinise ja walge kirjud nõõrid öla peal — ja andis temale koguni teretuseks kät. Kus selle auu ots. Unustatud olivad korraga kõik raudtee peal juhtunud õnnetused. Madu oli ütle mata õnnelik.

Tgalt poolt lehwitasivad talle lipud vastu. Seltsimeestega jammus ta majasse, mis nõndasama lippudega oli ehitatud ja siis sealt wälja. Sues olivad juba mitmed koorid ees ja uusi tuli ikka takka peale. Kõik koorid seati siin ritta.

Madu hakkas nüüd waatama, kas Kaie kusahil näha ei ole. Natuke aega otsis ta ilma aegu, aga siis juhtus Kai talle silma. Küll oli nüüd ühel teisele palju rääkida.

"Seda auu ja ilu," ütles Madu, "mis siin näha on! Teeb mu filmad üsna pimedaks. Mind wõetakse vastu nagu kuningat wõi keisrit. Tõeste, ma pean koosmeisrit südamest kiitma ja tänama, kes seda head nõuu mulle andis, et ma Tallinna pidu waatama tulin!"

"Minu filmad teeb kõik see auu ja ilu nõndasama kirjuks," kostis Kai.

"Kas sa näed," ütles Madu, "kui palju "kindrali" siin käib. Üks neist wõttis mind vastu ja andis mulle kätt. Sa waata, neil kõigil on kindad käes, päris puhtad, walged kindad! Sa pikad hirmutorud peas! Ma ütlesin küll: linna rahwas armastawad imelikka asju. Sina loll inimene, miks sa ei lasknud mind kottu rebasena hka mütsi ja walge-musta kirjuid kindaid ligi wõtta! Kes teab, kui suurt auu ma siis õige oleksin saanud. Sinu süü kõik, et sest ilma jään!"

„Jah, kust mina seda teadsin, et linnas süda suilgi kinnas-
tega käiakse,“ öhtas Kai.

Madul ei olnud enam aega kosta, sest üks „kindral,“ kes teda lauljaks pidas, käskis teda karmeste teiste hulka minna; rong hakata praegu edasi minema. Waewalt oli Madu seltsimeeste juurde jõudnud, kui eesotsas muusikantide mäng algas ja kõik koorid lippudega edasi sammusiwad. Kooride kõrwas aga käisiwad kindralid ja waatasiwad, kas kõik heas korras. Mõnda mind linnast läbi ja siis Narwa maanteed mööda edasi. Suure kahelkordse maja ette jäiwad wiimaks muusikandid seisma, ninamehed, „kindralid,“ lipukandjad ja mõned muud läksiwad sisse ja jätsiwad teised uulitsja peale. Natukese aja pärast tuliwad ometi paar „kindrali“ wälja ja kuulutatiwad, et igamees nüüd oma korteri wõida minna.

Jah oma korteri! Kus oli aga Madu korter? Ta ei teadnud sugugi. Suure rutuga ja uudise kõnelemisega ei olnud tall Kaie käest aega küsida, kus Kai hobusele ja enesele korteri leidnud. Wõta, kust sa Kaie nüüd enam kätte saad!

Ei aidanud tall muu nõuu kui pidi otsima minema. Kii palju teadis ta selgeste, et Kai ühe kaupmehe juures oli, aga selle juures, jah seda ei teadnud ta mitte. Madu hakkas sellepärast Kaie tee ääres otsast peale iga kaupmehe juures kadunud teist poolt taga küsima. Läks Hundi poodi, ei ühti. „Oleksin isegi wõinud arwata,“ ütles Madu iseeneses, „et Kai niisuguse kurja looma juure ei läinud.“ Sammus Ilwese juurde, — ka mitte. „Ilwes on nõndasama tige loom,“ pomises Madu. Astus Gesli poodi, — ka mitte. „Mäna õigus,“ ümises ta, „mis pärast ta just eeslit taga pidi otsima ja pealegi linnas. Ei ta nõnda rumal pole, et eeslit ennast nina pidi laseb wedada.“ — Tõttas Rebase õue peale ja kas sa näe, Madu wanter oligi seal. „Oleksin lohe siia pidanud tulema,“ ütles Madu, „rebane on kawal elajas, tema mõistab meelitada ja enese poole wedada!“

Tüki aja pärast tuli Kai ka sinna. Nüüd oli mõlemil ühele teisele imeasju ja uudist wäga palju seletada. Siig palju aega ei olnud sellega ometi ära wiita. Oli ju tarwis waatama minna, kudas lugu linnas oli.

Nad wõtsiwad leiwakoti wälja, söiwad lõunat ja läksiwad siis käima. Kõik linna suuremad uulitsjad leidsiwad nad lippu-

dega, roosi pärgadega j. n. e. ilustatud olewat, aga seda kõik ei tahtnud nad kانا waadata, waid ruttasiwad Kadrintaali poole, kus laulupidu kontserdi proom algas. Wärawa peal peeti aga Uadu ja Kai kinni ja küsiti piletit.

„Tälle pileti näljas!“ ümises Uadu iseeneses. „Ei siin muud polegi, kui tahawad iga pool piletit.“

Raudtee lugu seisis tall alles liig selgeste meeles ja sellepärast ei hakanud ta sugugi katsuma, kas ta ehk kudagi wiisi ülesõhtu nimel sisse ei peaseks. Maksis siin parem kohe 30 kop. oma ja teist 30 kop. Raie pileti eest wälja ja astus sisse.

„Saab näha, mis meile meie raha eest õige antakse,“ ütles Uadu Kaiele. „Midagi peab aga wist ometi saama, sest ega muidu sisseminet nõnda kallist hinda ei maksa!“ „Külap wist,“ wastas Kai, „ega siis muidu wõi raha wälja anda!“

Küll waatasiwad mõlemad ja ootasiwad, aga ei ühtigi näha. Keegi ei tulnud neile nende kolmekümne kopiku eest midagi näitama, weel vähem andma. Päew hakkas juba weerema, aga kõik lootus asjata. Iffa laul ja laul ja muud midagi. Wiimaks lõppes ka laul ja nüüd ruttas igamees piduplatssi pealt ära. Uadu waatas weel iffa, kunni wiimaks Kaiega üsna üksi oli.

„No kas see pole lugu,“ ütles ta sülitades wiimaks Kaiele, „anna kolmkümmend kopikat wälja ja ei saa selle eest mitte midagi. Eks ma iffa ole ütelnud, et linnas kõik asjad imelikud on. Wist lauldaske linnas raha eest! Nagu ma ilma hinna laulu kodu küll kuulda ei saaks! Pole muud tarwis kui koolimajasse minna, filmi pärani, kõrwu kikki ajada — ja kuule et küll. Ja meie oma koor on siin weel laulmas, aga teiste seltsis! Wõtku see ja teine seda lugu! Pole ma iial enne weel näinud, et laulu eest raha wõetakse! Kuuskümmend, täieste kuuskümmend kopikat maha wisatud, üsna muidu ära antud!“

Sülitades sammus Uadu oma Kaiega piduplatstilt ära, ilma selle peale mõtlemata, et teda täna hommiku Hiina keisriks wõi mõneks muuks suureks meheks oli peetud, kes kuuskümne kopika wäljaandmise pärast ei tohtinud nõnda palju kära teha. Sõnudes jõudsiwad nad wiimaks Rebase poe ette. Rebasel polnud pidu pärast wõeraste jaoks ruumi; need pidiwad õues wankri peal magama. Kai tegi aseme walmis ja mõlemad heitsiwad puhkama.

Nad oliwad umbes tunni aega maganud, kui Madu unes forraga tundis, nagu katsuks keegi teda käega. Ta ajas silmad lahti ja nägi nüüd ühe mõera mehe wanfri kõrwas. Sedamaid fargas ta istukille. Waewalt oli aga mõeras tema ärkamisest aru saanud, kui ta tuhat nelja plagama pani. Nüüd teadis Madu selgeste, et mõeras keegi muu ei olnud kui waras, kes tema rahast ehk haisu saanud. Madu oli täieste jada rubla kaasa mõtnud; ei olnud ju kellegi nali, kui see warga küüsi sattus. Warast oli tarwis tubliste nühelda, et ta auusaid inimesi tuli hirmutama.

Madu hüppas wanfri pealt maha ja jooksis warga järele, kes wärawast wälja lippas. Madu siiski tema kannul wärawast wälja. Uulitsale jõudes komistas Madu jalg ja plarts kukkus Madu maha, just keel soppa auku. See oli lops. Ta ajas ennast warsti küll jälle jaluli, aga tükk aega läks soppa ja wet maha raputades ära. Siis tuli talle jälle meelde, mispärast ta süda böse pidi üles tõusma. Walju healega hakkas ta hüüdma: „Kuuljad, nägijad, tulge appi! Warrrgad! Warrrr — gad!“ Ei olnud aga ligidal ega kaugel inimese hingegei näha. —

Walju kisa kuuldes jooksiwad kaks õõwahti Madu juurde, aga niipea kui nad teda nägiwad, fargasiwad nad ta eest nagu tondi eest tagasi. Madu nagu oli must nagu Murjani würstil. Madu kaebduft kuuldes tuliwad nad ligemale ja saiwad nüüd aru, kudas mõeras Murjani meheks oli saanud. Küll ruttasiwad nad nüüd weel warast kinni tabama, aga mõta näpust, ei tea kus linna otsas waras ammu juba tagaajajate rumaluse ja tühja töö üle naeris. Kahe kolme tunnilise otsimise järele läks Madu Kaie juurde tagasi, heitis küll ka weel magama, aga und ei tulnud enam ta silma. Igal filmapiilgul kartis ta, et waras uneste tagasi tuleb ja ta raha ära wiib.

Koit ei olnud enam kaugel, pea tõusis päike, aga Madu walwas ikka weel wanfri peal. Kai ärkas nüüd unest ja tõusis üles. Madul ei maksnud ka enam kauem pikali olla; ta astus wanfrist wälja, pesti näu puhtaks ja hakkas liikmeid liigutama. Wastu keskhommiikut ruttas ta teise poolega linna Gesti kirikute poole, kelle tornidest pasunaid puhuti. Ühest kohast teisi käies nägiwad nad nüüd forraga pika rongi Narwa maantee poolt tulewat ja Kaarli kiriku pole sammuwat, ees jälle pidu-

toimetajad, nende taga musifandid ja wiimaks koorid oma lip-
pudega, mõlemil pool küljel aga jälle „kindralid“ korda pidamas.

Kaarli kiriku juurde jäi pikk rong seisma ja kogus kiriku
ümber kofku. Madu ja Kai olivad esimesed, kes waatama rutta-
siwad, mis nüüd sünnib. Esmalt lauldi, siis peeti teretuse ja
altari kõne ja kõige wiimati jutlus. Püsarad silmas, kuulsiwad
mõlemad pealt. Pärast jutlust sammusiwad nad rõõmsa rah-
waga seltsis Toompeale kuberneri lossi ette, kus nad kaunist
keisr laulu kuulsiwad ja läksiwad siis, kui lauljad lossi eest
lahkusiwad, oma korteri tagasi.

Kauaks ei jäänud Madu ometi korteri. „Kas tead“, ütles
ta Kaiele, „see ei lähä, et meie täna jälle raha eest laulu
lähäme kuulma. Täna maksta sissemineku pilet koguni terve
rubla! Ometi oleks üsna kena, kui kõik näeksite, sest pidu-
platsil olla täna palju uudist kuulda ja näha. Mull on selle-
pärast hea nõuu peetud: ma lähän koolmeistri juurde ja palun,
et ta mulle pileti muretseb. Pauljatel olla priipiletid ja neil
polla sissemineku eest midagi maksta. Ehk koolmeister muretseb
mulle pileti wõi wõtab mind koguni lauljate hulka!“

Kai oli selle kallil nõmuga rahul. Madul ei olnud nüüd
muud midagi teha kui ilma ajawiitmata koolmeistrit otsima minna.
Pauljatel oli praegu lõunaeeg ja nõnda sai Madu koolmeistri
hõlpsaste kätte, kellele ta sedamaid häda hakkas kaebama, et
piduplatstile minek hirmus palju raha maksta. Südamest palus
ta teda lõpetuseks, et koolmeister temale kas pileti muretseks
ehk lauljaks wastu wõtaks.

„Armas sõber“, wastas koolmeister, „kui sa nõuad, et
mina pileti pean ostma, siis pean ma oma taskust seks raha
ohwerdama. Pauljaks ei wõi ma sind aga ka mitte wõtta,
sest et sa jugugi laulda ei oska. Selge ülekohus oleks, kui ma
seda teeksin!“

„Mis ülekohus! See on hädalise aitamine ja muud midagi!
ütles Madu. „Kulla koolmeister, sa wõid mind tõeste aidata,
mu häda on juur! Muidu saab mu raha käest otsa, pean
hobuse pandiks panema ja wiimaks jalgsi koju minema! Olesin
seda teadnud, ma poleks jugugi pidule tuluud. Ütle sid ju, et
pidu peal raha tarwis ei ole!“

„Alga wana-sõna ütleb: Ülekohus ei seisja kotis! Peaks sulle mingisugust äpardust piletiga juhtuma, siis ära aja seda minu süüks. Ma võiksin sulle praegu ühe laulja märgi muretseda ja sind nõuda lauljaks teha. Metsa Mart on haigeks jäänud, ei või laulma tulla. Tema laulu märgi annan ma siis sinule. Alga ma manitsen sind, et sa piduplatši peal mitte laulma ei hakka. Tuleb pettusest pahandust, siis jääb wastutamine sinu hooleks!“

„Pole wiga, küll kõik asjad hästi lähawad,“ wastas Madu. „Ega ma laps pole. Olen maailmas mõndagi näinud. See on väike pettus, — sest pole wiga midagi!“

Madu tänas koolmeistrit südamest, et teda lauljaks oli teinud, ja tahtis juba ära minna, kui ta korraga weel seisatama jäi ja koolmeistrile ütles: „Mull on weel üks palwe!“

„Mis siis!“ küsis koolmeister naerdes.

„Sgal lauljal õeldakse prii korter olewat“, wastas Madu, „minul aga pole siia maale korterit weel sugugi. Olete mind ühest hädast aidanud, siis aidake ka teisest!“

„Olgu siis“, kostis koolmeister, „sest hädast aitan ma su siis ka wälja. Mull on õnneks üks korteri pileti, mis mu oma jaoks anti, aga et ma lauljate juurest lahkuda ei tahtnud, on see korter praegu alles tühi. Seal on aga ühe ainisa inimese jaoks ruumi!“

„Ükskõik!“ ütles Madu. „Hea küll, kui mina saan. Kai magagu wankri peal, temal pole raha taskus, nagu minul; pole karta, et keegi tema käest midagi lähäb warastama!“

Madu wõttis koolmeistri käest korteri pileti wastu, tänas ja ruttas siis Kaiele õnne kuulutama. Väks natuke maad edasi, aga päike paistis nõnda palawaste, et Madu enam otse edasi ei wõinud minna, waid tee kõrwa keelt karastama tõttas, kust talle suurte tähtedega kõrtsi ukse kiri: „Pool muidu!“ silma paistis. Astus sisse, wõttis poole „naela“ ja istus pengi peale maha. Kõrtsis oli mõnda maameest, kes laulupidu üle juttu puhusiwad. Madu jäi kuulama.

Korraga läks üks lahti, uus wõeras astus sisse, sületäis trükitud paberilehti kaenas. Wõeras sammus leti ääres seistjate juurde, teretas ja ütles: „Ostke, ostke, külamehed, kallist kaupad odawa hinna eest!“

"Mis kallis kaup sull siis on?" pärisivad mehed.

"Selged „Tallinna sõbrad!" Praegu alles trükiti wälja tulnud!"

"Wõi nii!" hüüdsivad mehed imesiledes.

"Ostke, ostke! Küll on head lehed!" ütles wõeras. "Tõutawad teile waladust, teurjuse kadumist, rahu hakatust, ühe sõnaga kullast elu, nii et jüdaagi enam paremat ei wõi soowida!"

"Mine metša oma sõbradega!" hüüdsivad mitmed. "Meie niisugusid sõpru ei jalli! Neid tunneme juba!"

"Ostke, ostke!" palus wõeras edasi. "Hea ja odaw kaup. Ei maksa enam kui kopik leht. Aga lugemiseft saab otsata palju kasu!"

"Ära lobise nõnda palju!" pahandas üks. "Minu „Sakala" räägib sinu „sõbrast" iga nädalas ise juttu. Ära kardä, et sa mind oma wõrku wõid wedada!"

"Minu „Eesti Postimees" ei ole niisama sinu „sõbradega" sugugi rahul, ütles teine „ega käsfi mind ka nende sisse uskuda. Mine nendega raba peale, kui tahad!"

"Mull on kõik jutud juba seft saadif tuttawad," sõnus kolmas, "kui heinamaal kiwi otšas pudelit waatasime. Olen ammu tüdinenud niisuguseft kõneft!"

Nii sai lehtede müüja iga ühe käest isesuguse wastuse. Ei keegi tahtnud sõpru osta. Wiimaks sammus müüja Adadu juurde, kes taga pengi peal istus.

"Mis ajalehte sina loed?" küsis ta Adadu ette astudes.

"Mina?" "Mina ei loe midagi," kostis Adadu.

"Noo siis ei aita, sina pead ostma!" ütles wõeras. "Sa ei wõi arwatagi, kui kasulikud need lehed on. Nad wõiwad sind otsegu teiseks inimeseks muuta ja su elu hoopis teiseks teha. Ja seda kõik saad sa peaaegu üsna muidu: kopik lehe tükk, ehk kui kõik ära ostad, mull on 200 lehte, siis ei nõua ma rohkem kui 1 rubl., see on aga pool kop. tükk. Kas wõid weel paremat kaupa tahta! Ära usu seda, mis teised kõnelesiwad, mu kaup on esimene!"

"Ei tea, kas lugu nõnda ka on!" ütles Adadu kahtlaselt.

"Tõeste," ütles üks kõrtsis olejatest, kes aru sai, et Adadu himu oli osta, "meie rääkisime üksnes sellepärast wastu, et

meie neid tunneme. Kui nad sull aga tundmata on ja sa aja-lehti ei loe, siis annan head nõuu: osta nad ära!"

„Saad enam kui saja rubla eest kasi!" sõnastas teine wahela.

„Kui lugu nii," mõtles Aladu, „siis ei wõi ma paremat kaupa küll mitte soowida. Sain ju natuke aja eest lauljaks ja ei pruugi rubla enam seal wälja anda. Ostan siis parem rubla eest kõik need lehed ära."

„Kas sull kodu kohgil neid häid lehti pole soowitud," ütles müüja wahela, kuna Aladu weel mõtles, — „nõnda mõisapaisus wõi? Üks ei ole heaks kiidetud?"

„Üksa tõsi!" kostis Aladu. „Nüüd tuleb meelde! Mõisas kiideti küll, aga ma ei tunnud lehti, ega tellinud jellepärast ka mitte. Üks ta kõik, ma ostan nad kõik ära!"

„Waat, see on mehe tegu," ütles müüja, „seda peab kiitma!" Aladu maksis rubla wälja, wõttis kõik lehed müüja käest ära ja sammus siis oma kalli kaubaga õue. Teised jäiwad taga järele naerma, aga Aladu ei pannud seda tähelegi.

Tuba oli ta tüki maad edasi jõudnud ja astus praegu uulitsa nurgale, kui jalg natuke komistas ja kõik „Sõbrad" käest maha kukkusiwad, ja tuule käes üks siia, teine sinna kargasiwad. Aladu kirus täie juuga ja hakkas jookskuid lehti finni püüdma.

Tema õnnetust nägi uulitsawaht ja ruttas temale sedamaid appi. Mõlemad korjasiwad ja püüdsiwad nüüd, mis wõisiwad, ja oliwad wiimaks asjaga nõnda kangel, et kuskil enam jookskut silma ei paistnud. Aladu tahtis aitajat praegu tänama hakata, kui see aga temale ette tuli ja küsis: „Oled sa trükimaja pois?"

„Trükimaja pois!" kordas Aladu. „Mis minul trükimajaga tegemist?"

„Kust sa siis nõnda palju „Sõpru" wõtsid?" päris waht.

„Kust ma nad wõtsin?" kostis Aladu. „Ma ostsin oma puhata raha eest!"

„Mis weel!" wastas waht. „Wõi ostsid! Waat kus mees. Ostab üht numrit mitu sada lehte!"

„Kas need kõik ühed numrid on?" küsis Aladu.

„Waat julle!" kostis waht. „Näi on selge! Walel on lühikesed jäljed. Sina oled lehed kohgilt warastanud! Tule filmapilt minuga politseisse!"

Küll ütles Madu, et ta oma raha eest ostanud, aga waht ei wõtnud ta juttu kuulda, waid käskis politseis ennast waban-
dada. Kui Madu weel wastu pani, sasis ta Madu kraest kinni
ja sammus temaga politsei poole edasi. Madu nägi, et mingi
abi enam ei aidanud; ta jättis wastupanemise järele ja astus
wihaga politsei poole. Politseis kuulati asi üle, waadati lehed
järele ja leiti kõik ühed numbrid olemat. Lugu oli tõeste liig
kahtlane. Kudas mõis maamees nii palju lehti korraga osta?
Ei, fergem oli arwata, et ta neid warastanud. Lubati asja
selgemalt läbi kuulata, kästi aga nõnda kauaks Madut torni
wiia. Soldat astus sisse ja wiis Madu ära.

Kudas kirus ja sõimas Madu, kui ta tagant uks kinni
pandi ja ta üksi jäi. Kui keisrit mõi kuningat mõeti teda
wastu — ja nüüd istus kuningas tornis! Ta sõnus, et ta
laulupidule oli tulnud; oli pahane koolmeistri peale, kes teda
kaasa kutsunud. Kas tall seda weel tarwis oli, et tornis pidi
istuma. Oli ligi nelikümmend aastat wanaks saanud, aga
ilmaski weel tornis istunud. Ta nüüd pidi sell ajal temale
niisugune õnnetus juhtuma, kus ta kõige suuremat auu oli
saanud, nüüd pidi ta ei tea kui kaua tornis olema! Ta
Rebase juures ootas teda Kai, ei teadnud õnnetusest midagi,
ootas mõnda aega, kunni wiimaks arwas, et Madut enam elus
ei ole ja libedaste nuttes koju tagasi läks. See oli pidu pälf!

Nõnda oli ta mitu tundi kaebanud ja äganud, kui wangi-
koja uks lahti, soldat sisse astus ja ta kohtu ette kutsus.
Hirmu wäringaga täitis ta kasku. Teda wiidi ühe ametniku
ette, kes jutustas, et trükimajast lugu järele päritud ja sealt
otsust antud, et täna sealt mehed küll „Sõpru müüma olla
saadetud; üks mees jutustanud weel peale selle, et keegi tema
käest kaks sada ühe numri lehti korraga ära olla ostanud. Nii
wõida siis arwata, ütles politsei ametnik, et Madu ilma süüta,
saada oma lehed kätte ja tall olla luba minna, kuhu tahta.

Ei pudunud palju, Madu oleks rõõmu pärast ametniku ja
soldati kaela kinni hakanud. Siiski ei jäänud ta siia kauaks:
kes teab, ehk leiti temast midagi uut süüd ja pandi teist korda
istuma. Ta katsus, et minema sai. Lehti kaenlas kandes tõttas
ta Rebase poe poole, kus Kai teda wist ammu juba ootas.
Ilma mingisuguse aparduseta jõudis ta teise poole juurde, kus

tall esimene töö oli oma õnnetust kõnelda. Kai lõi seda kuuldes kääsi kokku.

Madu arvas, et täna enam ei maksa piduplatstile minna, sest et õhtu juba kätte oli jõudmas. Selle vastu tahtis ta aga uut korteri üles otsida; ta oli ju laulja ja tall pidi oma korter olema. Suure waewaga leidis ta viimaks koolmeistri käest saadud korteripileti waral maja üles, läks sisse, aga mitte inimese hinge kodu. Viimaks sai ühe tüdrukuga kokku, kes talle kõneles, jaksad olla wõerusele läinud ja tulla alles vastu hommikut koju.

Madul täna õõseks korteri jälle ühti! Mis nüüd? Rebase hoowi peal ei julgenud ta enam magada, seal wõiswad wargad ta paljaks riisuda. Ja muud kohta tall ei olnud. Hea nõuu oli kallis! Õnneks tuli tall meelde, et ta korra tutwa pagari juurde wõiks öömaja paluma minna. Ta oli pagarile mitu korda wõid müünud ja pagar iga korra tema vastu väga lahke olnud. Pagari juurde sammus ta nüüd, kaebas oma häda ja palus tänaseks ööks öömaja. Pagar wastas, et tall head aset küll ei olla, aga kui ta selle asemega tahta leppida, mis poisid enestele ahju peale „leiba luusse lastmiseks“ teinud, siis wõida ta õõseks sinna tulla.

Madu tänas hea lubamise eest ja ütles ennast sellega väga rahul olemat. Ta ruttas Kaie juurde tagasi, kõneles oma juhtumisi, sõi õhtust, wõttis kõik „lehed“ kaasa, mis ta Rebase hoowi peale waraste hooleks ei wõinud jätta ja sammus siis pagari maja poole. Teda wiidi ühte kõrwalisesse tuppa, kus tema und keegi segama ei tulnud. Siin oli suur ahi ja ahju ääres päratu lai ja pikk saialõime. Ahju peal nähti ase olemat.

Madu ronis redelit mööda ahju peale, wõttis riided seljast ära, pani lehed enese kõrwa ja heitis siis puhkama. Hakatujes ei tahtnud tall uni peale tulla; ta mõtles tüki aega juhtumisi, ilma et isegi oleks teadnud, kas iseene peale pahane pidi olema ehk mitte. Viimaks wõitis wäsimus ja Madu filmad wauiswad finni. Aga kui ta keha hingas, ei jäänud waim ometi weel mitte rahule. Ta nägi unes, nagu oleks ta tõeste funingaks saanud, nagu oleks ta laulupidu peremees ja ülem juhataja ja nagu ruttaks igamees tema juurde tema funinglikku auu imestlema ja oma tänutunnistust temale üles näitama. Ta

astus nagu auujärje peale, ajas ennaft sirgetš ja ütles: „Baat, mis mees ma olen! Kes julgeb mind weel Adra Adufe nimetada!“

Kuninglif auu tegi Madu filmad nõnda pimedaks, et ta sugugi tähele ei pannud, kas ta ka auujärje peale astus. Wainus arwas ta seda küll tegewat, aga tõe pärast nihutas ja pööris ta ennaft unes üksi tugewaste wälja poole, ahi lõpes käest otsa ja nüüd algas tõeste piff samm, aga ei wiinud auujärjele, waid saialõimesse. Ta lütkas astudes „Sõbra“ huniku ees ja kargas siis ise taga järele. Samm oli nõnda äkiline, et ta Madu tõe-ilma tagasi tõi. Madu ärkas sedamaid üles ja leidis ennaft üle pea ja kaela taigna sees olewat. Esite ei saanud ta aru, kus ta oli; ta arwas, et ta wist funinga auujärjele pikali oli heitnud, aga kui ta pea ifka sügawamasse waus ja taignas näu ja suu juba kinni tahtis katta, tuli talle märk pähä, et siin mitte funinga auujärg ei wõinud olla. Ta sirutas käe taigna seest wälja, katsus ümberringi, leidis aga, et ta päriseste saia taigna sees puhkas ja nüüd ka pea sinna wajuda tahtis. Nii pea kui ta seest selgeste aru sai, kargas ta püsti ja hüppas lõimest wälja. Wedel saiataignas kattis ta aset ja mattis kõik „Sõbrad“ enese alla.

Ilma ajawiitmata kahmas Madu riided kaenlusse ja andis jalgadele walu. Aga igal sammul, mis ta astus, kuskusiwad tema küljest suured tüfid. Wõis ta kauemaks siia jääda, sest eks ta siis kõikide naeruks ei saanud ja peale selle oleks pagar teda weel wõinud taignat makšma panna. Silmapilguga oli ta õues ja õuewärawast wäljas. Nüüd hingas Madu jälle rõõmsamine: keegi ei olnud tema õnnetust näinud. Siiski ei julgenud ta ometi uulitsale seisma jääda: mõni oleks wõinud asjast aru saada ja teda kimbutama tulla. Ta andis jalgadele walu, suur taigna rada järel, ja ruttas Rebase poole, kus kallis teine pool puhkas. Ilma et ükski wõwaht teda oleks näinud, jõudis ta Rebase wärawa taha ja tahtis siisse astuda, aga oh õnnetust, wäraw lukus. Ta koputas ja lögistas, aga keegi ei tulnud lahti tegema. Rebane oli eilast wõsist warguse lugu kuulnud ja sellepärast wärawa lukku panna lasknud. Mis nüüd heaks nõuuks? Hea nõuu oli tõeste kallis. Aed wõi plank oli nõnda kõrge, et üleronimise peale mõeldagi ei olnud.

Kui nüüd wärawast sissepeasmist lootagi polnud, hakkas Madu aia äärt mööda edasi minema ja waatama, kas ehk mõnda madalamat kohta ei leia, kust hõlpsamal kombel üle wõiks peaseda. Tüki maad kõndis ta edasi, aga aed ifka niisama kõrge. Wiimaks juhtus talle üks fuur wastu, kelle katus madalam oli kui aed; teine pool fuuri aga oli aed jälle niisama kõrge kui mujal. Oli wõimalik sisse peaseda, kui Madu kuni katusele ronis. Seft sai Madu wäga hästi aru ja hakkas sellepärast ilma ajawiitmata tööle. Suure waewaga läks ta käes asi nõnda kaugele, et pealmise koha katuse ääre peale sai. Nüüd tõmmas ta alumist koha ka järele, ajas ennast siis püsti ja ruttas kübarat finni püüdma, mis ta enne juba katusele oli wisanud. Sinnega sai Madu ta kätte ja astus weel samm u edasi. Aga nüüd oli korraga wali kärin ja pragin kuulda ja Madu kadus äliste katusest ära. Katuse lauad oliwad mädanenud, ei jõudnud Madu koha kanda, murdusiwad, langesiwad alla ja Madu ühes nendega.

Ilma ootamata leidis Madu enese alt. Alla langedes ei saanud ta aga mingisugust wiga, seft ta tundis nagu õled jalgade all olewat. Et ta otsekohe tukkus, jäi ta püsti seisma. Weel ei olnud ta ehmatusest toibunud, kui talle korraga tubli pirakas pihta anti, nii et ta kolm samm u tagasi tuihus. Esimeses kohkumises ei saanud Madu muud kui tõmmas kuue kätte. Aga enne kui ta midagi wõis teha, sai ta niisuguse mehise matsu, et ninali maha langes. Kuri waenlane oli kallal; sellepärast ei wõinud ta maas kaua aaleda. Ta kargas sedamaid jälle jalule, pani südame kindlaks ja hakkas enese ees kuuega wehkema. Näha ei olnud pimesas midagi. Aga mida enam ta kuuega wehkles, seda rohkem püüti talle hoopisid anda ja seda enam ta kallale tulla. Wiimaks sai ta aru, et waenlasel sarwed peas ja sabu taga oli. Oli enne ta ehmatus suur olnud, siis kaswis ta kartus nüüd weel suuremaks. Sugugi ei olnud ta selle poolest enam kafe wahel, et wanapoiss ta kallale kippus. Ahastuses ei teadnud ta enam, mis teha. Mis aitas wastupanemine! Meeleäraheitmises hakkas ta risti ette lööma ja „Jäsa meiet“ lugema, et kuni ta kallale ei saaks. Aga kuni ei hoolinud seft midagi, waid andis uue wopsu pihta. Nüüd ei jäänud enam muud nõuu üle kui appi hüüda, et ehk mõni

tuleks ja ta wägema waenlase wõimuse alt ära peastaks. Nii wäga kui ta ka hüüdis, jäi wäljas ometi kõik wagusi; keegi ei liigutanud ennast ega tulnud temale appi. Selle eest sai ta aga, nii pea kui ta kuuega waenlast eemale katsus tõrjuda, uue mutsu pihta. Ta wiskas kuue kääst, tõmmas laua peusse ja ja ladus sellega waenlasele paari matsu pihta, nii pea kui see tema kallale kippus. Ta waata imet, laud aitas! Sai Madu paari tubli matsu annud, ei tulnud waenlane enam kuusama.

Kallaletungimiseft oli Madu esiotsa küll peasenud, aga ta ei wõinud filmapilgukski julge olla, et waenlane warjul ei waritse ja parajal filmapilgul teda uueste käsile ei wõta. Nagu soldat seisis ta ühe paiga peal, laud peus, ja walwas. Hirmu pärast ei julgenud ta ennast liigutadaagi.

Nõnda läks lugu, kunni walge kätte jõudis ja Madu määratumast hirmust ära peastis. Nüüd nägi ta selgeste, et halli habemega ja sarwedega kuruwaim muud keegi ei olnud kui — kits, kes esimesel filmapilgul Maduga jõndu tahtis katsuda ja sarwedega tema kallale kippus. Küll sülitas Madu, kui ta effituseft aru sai ja nägi, kudas ta ilma asjata hirmu tunnud. Oli, mis oli, mis wõis selle wastu nüüd enam parata. Seda puhku oli Madul tarwis waadata, kudas kitselaudast wälja peasis. Üks oli seal, Madu sammus ta juurde, aga oh seda pahandust, lufus. Ei aidanud, ta pidi ootama, kunni keegi teda peastma tuli.

Tüki aega kannatas ta, aga ei kedagi. Kannatus lõpes nüüd otsa ja ta hakkas uueste appi hüüdma. Pea kuulis ta kedagi tulewat, üks tehti lahti ja üks tüdruk waatas sisse. Madut nähes karjatas ta waljuste, lõi ukse kinni, keeras lukku ja jooksis ära, enne weel kui Madu midagi wõis rääkida.

Natukese aja pärast oli ometi jälle häält kuulda, üks tehti lahti ja tüdruk astus maja peremehega sisse, kes aga mitte kaupmees Rebane ei olnud. Madu kõhtus õiete ära, sest maja peremehel oli püüs peus. Oli selge, et teda kas wargaks wõi rööwliks peeti. Silmapilt hakkas peremees pärima, kes ta olla, kudas siia saanud. Madu seletas oma õnnetust nõnda hädaliku healega, et peremehel wiimaks naer peale kippus ja politseisse wiimiseft enam midagi ei kõnelnud. Siiski ei uskunud ta Madu juttu wist mitte täieste, sest ta läks Maduga Rebase juurde ligi.

Kui Kaie sealt eest leidis, jättis ta jumalaga ja pööris koju poole tagasi.

Kai ei teadnud, mis teha, kui ta Adu üle ja üle taignase nägi olevat. Adu jutustas temale aga oma õnnetust nõnda haledaste, et Kaielgi wiimaks naer peale kippus. Jutustusega aga naeruga ei olnud ometi palju aega wiita; sell kombel, nagu Adu praegu oli, ei tohtinud ta ennast kellegi silma anda. Ilma ajawiitmata saatis ta sellepärast Kai Wene turule uusi riideid ostma, sest peale kuue ja kübara oli ta muudel riietel kõigil paks jaiakord ümber. Oli karta, et mitmed teda sell näul ära süüa oleksiwad tahtnud.

Kuna Kai Wene turul riideid kauples, puhastas Adu ennast ja pesi näu, pea ja kaela paksust taignast puhtaks. Ta süda kipitas sees, kui lugu mõtles, sest palju, wäga palju kahju oli ta saanud. Osmalt magasiwad tema kallid „sõbrad“ kõik jaiakõimes ja teiseks pidi ta uusi riideid ostma. Ta ometi oli tall neid kodu kirstud täis. See oli pagana pauk! Adu sülitas iga korra, kui ta selle peale mõtles.

Wiimaks tuli Kai uute riietega wälja, Adu pani nad selga ja oli nüüd nagu teine mees. Aga mis see aitas, — teine mees maksis palju raha!

Et tulewal ööl enam mingisugust õnnetust ei juhtuks, oli ta esimene töö koolmeistri poolt lubatud korterit waatama minna. Warsti sai ta peremehega kokku, kes temale korteri kätte juhatas ja wõtme peusse pistis, et Adu igal tahel sisse wõiks minna. Peale selle nimetas ta weel, et õuewäraw Adu pärast terweks ööks lahti jäetaks ja tall sellepärast õhtu koju-tulemisega ruttu taga ei olla. Adu tänas ja ruttas tagasi, ilma et oma tuppa sisse oleks läinud ja seda üle waadanud.

Pärast lõunat oli Adu esimene mees, kes piduplatstile sammus. Tall oli laulja märk rinnas; keegi ei pidanud teda finni, õnnelikult jõudis ta sisse. Kui teised lauljad hiljem järele tuliwad, seltsis ta nende juurde ja tegi, nagu oleks ta wana laulja. Laul algas. Üks laulja nägi, et Adul raamatut ei olnud ja pakkus sellepärast oma raamatut tema kätte. Aga Adul tõusis kartus südamesse, et ehk noodid, mis talle täieste tundmata oliwad, wastuoksi kätte wõtab; ta tänas ja kostis: „Mull pole raamatut tarwis; ma mõistan peast!“ Kui ta ka peast

mõistas, ei laulnud ta ometi mitte ligi, waid waatas pealt, kudas teised laulsiwad.

Ühe laulu sees oli mitu pikka pauset. Lauljad Nadu ümber jõudsiwad praegu pause juurde ja jätsiwad laulmise järele. Nadu armas, et meestel wist meelest ära läinud edasi laulda, ehk nad küll täies laulu joones oliwad ja juhataja takti edasi löi; ta laskis pea öla peale, waatas ise taewa poole ja hakkas laulma „tull, lull, lull“, et lauljatele laulu meelde tuletada. Aga wae-walt oli ta esimese sõna juust saanud, kui talle mehine wops kuklasse anti, nii et ta mitu sammu nagu heinatuust edasi lendas. Kübar kukkus peast ette maha, Nadu tõukas ees oleja mehe esmalt ta peale ja kargas siis ise mõlema jalaga kübarasse. Kübar oli just parajalt laulupõrmandu lauade wahel wahel jattunud, kus Nadul hõlpus oli kabe jalaga peale kartaes kübarale auku põhja tallata. Kui Nadu kübara maast ülesse wõttis, oli see nagu kofku pigistatud seen, mis karjatsed kapi otsa pistnud. Paha meelega kohendas Nadu nõnda palju kübarat kui wõis, pani siis pähä ja läks laulupõrmandult ära kuulajate sekka. Lauljad oliwad ju nagu sõgedad, kes temale paha tegiwad, ehk ta neid küll tahtis aidata.

Kuuljate seas kõndis ta ühest kohast teisi, waatas, mis näha oli, ja käis wahel teelt kassmas. Korraga jäi laul wait, kõnepidaja astus tooli ja hakkas waljuste kõnelema. Nadu tahtis hea meelega näha, kes kõnet pidas, aga rahwa hulga pärast, mis ta ees seisis, ei wõinud ta diete mitte näha. Tema ligibal oliwad kuus tõrwa waati maas, mis jaanitule tegemiseks sinna oliwad toodud. Nadu kargas ühe tõrwawaadi otsa püsti, et sealt parem kõnelejat näha wõiks. Aga waewalt oli ta waadi otsas, kui seesama õnnetus juhtus, mis ööfe: wana waadi põhi langes alt ära ja Nadu sattus tõrwawaati. Wali naeru kisa tõusis ta ümber. Waat ei olnud küll tõrwa täis, aga ta küljed ometi täieste tõrwased. Et waat liig lai ei olnud, puutusiwad Nadu riided wastu äärt. Saia korra asemel oli Nadul nüüd tõrwaford ümber. Waadist ei olnud küll raske wälja pugeda, aga hirmus oli naer, mis teda nüüd wastu wõttis. Paar poissi tõmmasiwad tikust tuld ja ütlefiwad waljuste, Nadust saada hea jaanituli ja sellepärast olla tarwis teda põlema süüdata.

Madu kirus ja ähwardas ning sammus piduplatši pealt ära. Shtu ei olnud küll enam kangel, aga fiiski oli alles walge ja walges ei tahtnud ta tõrwariietes läbi linna minna. Suureks õnneks puutus talle pea kõrts filma. Sinna sammus ta sedamaid ja astus kirudes sisse: „Pagan mõtku katuse tõrwmise tööd! Inimene olgu nagu forstnapühkija ja veel palju hullem!“ Sell wiisil sai ta, mis tahtis; keegi ei hakanud taga pärima, kuidas ta nõnda tõrwaseks saanud. Igamees pidas teda ta oma ütlemise järele katuse tõrwajaks. Siis läks Madu leti äärde, pistis pahanduse peale poole „naela“ ära ja istus pengi peale maha. Saiu nähes tulli tall korraga „Sõbrade“ lugu meelde. Ta laskis enesele sedamaid kümne kopika eest saia anda ja hakkas neid siis korda mööda purustama ja tuhandeks tükkiks katki tegema. Lootis „Sõbradest“ saia sees ehk mõne tähegi leidwat, aga ilma asjata! Nii wäga kui ta ka saia purustas ja söi, ei tulnud „Sõbradest“ mitte midagi nähtawale. Saia-taignas oli „Sõbrad“ täieste ära söönud. Lugu oli selge, tema oli „Sõbradest“ täieste lahti.

Madu fastis veel natuke keelt ja laskis enesele siis korterise pudeli kallist märga anda, mis ta tasku pistis. Selle aja sees oli ilm juba pimedamaks läinud. Nüüd oli Madul paras minna. Ilma mingisuguse äparduseta jõudis ta oma uude korteri, leidis hea woodi eest, wõttis ennast riidest lahti keeris ukse lukku ja heitis magama. Aga ehk ta küll kaks ööd wäga wäha oli maganud, ei tulnud und nii pea ometi ta filma, sest tall ei tahtnud tänane lugu meelest ära minna. Alles täna hommiku oli ta enesele kalli raha eest riided tuua lastnud ja nüüd oliwad need jälle ära rikutud, tõrwaga täieste ära määritud, ei kõlbanud enam kuhugi. See pidi meele tõeste pahaseks tegema!

Wiimaks peastis magus uni ta sest südame walust. Wist oli ta paari tundi juba maganud, kui korraga paha unenägu ta üles äratas. Tall oli nagu paneks waras kae ta peale. Hirmuga tegi Madu silmad lahti ja waatas. Kuu paistis afnast sisse ja walgustas tuba. Warast ei olnud kuskil näha, aga mis tema nägi, oli palju pahem kui waras ja pani kõit Madu ihu karmad wärisema. Tema woodi jalgotsas seisis surm, suu pärani lahti ja wikat käes. Madul oli, nagu

oleks talle keewa wett kaela kallatud. Hirnu pärast wärises ta nagu aawaleht. Ei olnud enam sugugi kahe wahel tarwis olla; oli selge, et surm Madu elu tulnud pärima. Ta ometi ei tahtnud Madu surma peale mõteldagi; tall oli nõuu weel mõndakümme aastat elada. See lootus ähwardas nüüd ometi tuulde minna, sest surm oli juba järele tulnud. Igale filmapilgul wõis ta wikat maha langeda ja siis oligi Madu elu küünal kustunud. Siiski wiiwitas surm weel, nagu mõtleks ta, kudas tööd kõige parem korda jaata.

Wiiwitust nähes ärkas Madu südamesse korraka uus lootus. Elu meelitas teda tugewama wäega kui tial enne oma hõlma. Miks jäi ta siia ootama, kunni surm tema eluküünla kustutus? Kas ei olnud ehk wõimalik peaseda? Waewalt oli talle see mõte tulnud, kui ta karmeste nagu wälf woodist wälja kargas ja ukse juurde jooksis. Aga ta ise oli õhtu ukse lukku pannud. Wõtit wõtma ei olnud tall aega minna, sest siis oleks ta liig kergelt surmanäppu sattunud. Sellepärast andis ta sedamaid afnale kõigist jõust jalaga pihta; aken lendas kõlisedes eest ja tema järele ka Madu tuast wälja.

Due jõudes langes ta esimese joonega pikali, ajas enese aga nagu tuul jälle jalule ja plagas siis suurt õuet mööda otsekõhe edasi kunni teine poole äärde wastu aeda. Siin alles julges ta ümber waadata, kas surm wikatiga temale järele ei jookse, aga suureks rõõmuks ei olnud koledat eluwõtjat kusagilgi näha. Siiski wabises ta süda ikka weel hirmu pärast, sest igal filmapilgul wõis waenlane järele tulla. Esimese tuhinaga oleks ta õue wärawast wälja jooksnud, ilma selle peale waatamata, et ta peaaegu särgi wäel oli, ilma kübarata ja palju jalu, — aga hirm oli teda otsegu juhniks teinud, nii et sugugi aru ei saanud, kus wäraw oli. Nüüd nägi ta küll wärawa, aga kuhu wõis ta sell kombel minna, liiategi weel kui tundis, et õue wilu õhk teda ratsa sõitma tahtis panna. Ei jäänud muud nõuu üle kui waadata, kas õue peal kusagil warju paika pole. Ta waatas ja otjis, leidis küll suured kuurid ja tallid, aga igal pool ukseid lukus. Ei kohta kuskil, kuhu külma eest warjule minna. Wiimaks puutus talle wäike kuurialune filma; ta ruttas sinna ja filmas üsna uue saani, kell karunahka tekk peal oli. Mis nüüd wiga! Nüüd oli ta hädast peasenud!

Madu wöttis tefi ääre ülesse, puges saani, tõmmas enese seal kitsa ruumi pärast kõwerasse kofku, kiskus tefi ääre üle pea, sidus saani ääre külge ja pigistas siis filmad kinni. Ehk saanis küll kaunis soe oli, joofsiwad tall ometi tükk aega weel külmavärinad üle keha, kui ta hirmust lugu mõtles. Sineks tuli talle meelde, et ta õhtu korteri rummi kõrtsist püksi tasku oli jätnud ja magama heites taskust wälja wõtmata unustanud; ta pistis kae tasku ja oh seda rõõmu, kallid marg ei olnud põgenemisel mittu kaduma läinud. Sedamaid pani ta klaasi suu ääre ja rüüpas mehise marmeladist. See aitas. Külma värinad kadusiwad, keha läks soojaks ja Madu uinus magama. Oli ja ometi kolm tundi ülewel; sellepärast oli puhkamist hädaste tarwis.

Jätame Madu magama ja vaatame, kuidas lugu surmaga oli, sest ilma seletuseta mõiks mõni juhtumist ennemuistseks jutuks pidada.

Sellel majaperemehel, kus Madu korteri saanud, oli üks üliõpilane (student), kes ennast tohtri ameti vastu walmistas, kodukoolmeisteriks. Raha puuduse pärast oli ta pidanud Tartus õppimise järele jätma ja paariks aastaks lapsi õpetama hakkama, et siis, kui jälle natukene raha saanud, edasi õppima minna. Et priil ajal midagi õppida, oli üliõpilane Tartust hulga raamatuid ja ka inimese fondid kaasa wõtnud, mis nõnda traadi sisse oliwad pandud, nagu nad elusa inimese kehas seisawad. Selle üliõpilase tuba oli Madu tua kõrwas; tema inimese fondid aga seisiwad Madu tua nurgas. Need fondid oliwadki, mis Madu kuuwalgel surmaks pidas; wikat aga, mis ta surmal käes arwas olewat, ei olnud muud kui pilt seinapeal. Üliõpilast ennast ei olnud kodu; ta oli pühadeks wõersile läinud ja siia maale weel mitte tagasi tulnud. Seft siis tuli, et keegi Madu õnnetust ei kuulnud.

Madu ei olnud weel kuigi kaua maganud, kui wärawast laks meest tasakeste sisse astusiwad, ettewaatlikult igasse külge waatasiwad ja siis nõndasama selle kuurialusse poole ruttasiwad, kus Madu puhkas. Siin jäiwad nad weel korraks seistama, hakkasiwad siis, üks saani eest otsast, teine takka otsast kinni ja astusiwad tasakeste saaniga wärawa poole. Kumbki ei tulnud meelde waadata, kas saani sees midagi ei ole. Madu

ei kuulnud meeste tulekust ega saani äraviimisest midagi; ta puhkas magusat õiglase und. Salgwärawasse jõudes waatasiwad mehed weel korra igal pool ümber ja wiisiwad siis saani wälja uulitsa peale, kus wanter neid eest ootas. Wantril oli kong peal; selle tõstiswad nad maha, paniwad saani peale, kongi wiimaks kõige peale, nii et saani wäljast sugugi näha ei olnud ja sõitsiwad siis edasi. Madu puhkas wagu si edasi.

Mehed oliwad wist paari wersta linnas edasi sõitnud, ja jõudsiwad niisuguse koha peale, kus tee peal liig suured kivid oliwad, nõnda, et wanter tubliste pörutas. See äratas Madu üles. Esiotsja ei tulnud tall meelde, kus ta oli, aga pea läks asi selgeks ja ta teadis wäga hästi, et ta saani warjule oli pugenud. Siiski ei saanud ta aru, kudas saan nõnda kangeste pörus, otsegu sõidaks ta kiwide otjas. Ta ajas filmad lahti, aga ei näinud teki all midagi. Ta peastis teki saani küllest lahti, tõstis ääre üles ja waatas wälja. Mis ta nägi, pani teda uueste ehmatama. Ta oli küll alles saanis, aga ta ees istu-
siwad kaks meest, andsiwad hobusele pihta ja sõitsiwad saaniga edasi. Et saan wankri peal oli, sest ei saanud Madu esmalt aru. Madu ei mõelnud muud kui et surm kaks sulast tema järele saatnud ja nüüd laskeb ära wiia. Madul ei tulnud ses hirmus muud meelde kui hakkas waljuste appi hüüdma, ilma selle peale mõtlemata, kas keegi teda surma sulaste käest ka peasta võiks. Aga ennä imet! Waewalt kuulsiwad surmasulased Madu appi hüüdmist, kui nad nõndasama ära ehmatasiwad nagu Madu esmalt. Suure kiirusega tõukas üks saani wankri pealt maha, kong kukkus ka järele, kuna teine hobusele piitsa andis ja nüüd wankriga tuhat nelja edasi kihutas. Madu ei saanud esimese hirmuga aru, mis sündis, nii palju nägi ometi, et saanis seisis ja saan maa peal enam paigaltki ei liikunud; saani kõrwas oli aga suur kong küllili.

Kord korralt hakkas tall aru selgemaks minema, aga kus ta oli, seda ei teadnud ta mitte. Linnas oli ta küll, aga kas see weel Tallinn oli wõi mõni muu, see mõte tegi ta pea üsna kirjaks. Ta mis sai wiimaks temast enesest. Ta istus siin sargi wäel saanis ega mõinud kuhugile minna. Küll kirus ta nüüd, kui ta mõõda läinud juhtumisi mõtles. Kelle süü oli, et niisugune õnnetus temale juhtunud! Üks koolmeister ei ütel-

nud, et kui tall lauljapõlwes äpardust juhtuks, seda foolmeistri süüks ei ajaks, ja temale meelde tuletanud, et ülekohus kotis ei seis. Madu armas enne selgeste, et ülekohus väga hästi kotis seisab, aga nüüd hakkas ta aimama, et ometi kotist välja peajenud. Mis need äpardused kõik muud mõisivad olla kui pettuse palk selle eest, et ta ilma maksuta piduplatsile oli läinud, toimekonda petnud, ja lauljaks heitnud, ehk ta küll sugugi laulda ei mõistnud. Jah, Madu aimas nüüd selgese, et tema ise kõigi õnnetuste poolest süüdlane oli, sest ta pettus ei pidanud nuhtlemata jääma. Ta kahetseis nüüd oma süüd ja tegu, aga mis enam aitas. Tema pidi nende eest täit palka saama. Pettuse pärast oli ta wist saiataignasse kukunud, pettuse pärast „Sõbradest“ ilma jäänud, pettuse pärast siifuga mõidelnud, pettuse pärast kübaraht lahti saanud, pettuse pärast surma ette juhtunud ja pettuse pärast nüüd ei tea kuhu wiidud. Kõik oli selle palk, et ta pidu toimekonda petnud, armas Madu. Ta ei tea, mis pettuse pärast veel tema kaela wõis langeda. Wandega tõutas ta nüüd, et ta enam iialgi kedagi ei peta ega mamonat enam nõnda kangeste ei armasta kui siia maale. Ta wandus ülekohu tegemise maa pealt hoopis ära.

Eugu pikemalt mõteldes armas ta üsna dieti, et wõerad mehed muud ei wõinud olla kui wargad, kes kudagi wiisi teada saanud, et wäraw wõseks lahti jäänud ja sell kombel saani hõlpsaste ära warastanud, ilma et teadnud oleksiwad, et keegi saanis puhkas. See armamine ajas aga Madule uuest hirmu peale. Kas teda mitte wargaks ei arwatud. Hea meelega oleks ta saani juurest ära põgenenud, aga kuhu sargiwäel minna. Eugu oli tõeste kirju. Korra tahtis ta teffi saani pealt ära kiskuda, ennast selle sisse mässida ja ära põgeneda, aga mis sai siis saanist? Eks ta siis mõne mehe näppu ei sattunud, kes teda enam tagasi ei annud. Ei, Madu tahtis saani jääda ja oodata, tulgu mis tuleb.

Pea hakkas koitma ja ilm walgeks minema. Veel natuke aega läks mööda. Madu kuulis korraga wanfri mürinat. Ta tõstis pea teki alt välja ja nägi ühe mehe enese poole sõitwat. Saani filmates jäi mõeras seisima. Madu kõneles temale oma õnnetust ja palus saani ja ennast koju tagasi wiia. Mõeras wõttis ta palwet kulda ja tõstis Madu abiga saani wanfrisse,

mis peale Madu ise jälle saani warjule puges. Wõeras pidas tee peal ühes kohas finni, kus tüff aega ära läks. Päew oli juba ülemel kõrges, kui wõeras Maduga ja saaniga seatud paigale jõudis. Maja sulane oli juba leidnud, et saan warastatud; ta wõttis wõera rõõmuga wastu, kui teda saani nägi tagasi toowat. Madut tähele pannes lohkus ta ära. Madu jutustas talle lühedalt, mis talle juhtunud, nimelt kudas ta surma pärast tuast wälja põgenenud. Sulane ei tahtnud uskuda, aga Madu ütles, et surm tõeste tuas olnud. Ta ei julgenud nüüd walgesti üfti tuppä minna, waid palus sulast enesega ligi tulla. Minnes jutustas sulane, et saan alles eila sadulsepa juurest koju olla toodud; wist olla mõni kelm toomist näinud ja wärawa lahti jätmise pärast warsti warastama tulnud. Riipea kui Madu ukse lahti tegi, kargas ta nagu kuul tagasi ja oleks wist seliti kukunud, kui sulane teda mitte finni ei oleks hoidnud. „Praegu weel fiin!“ ägäs Madu.

„Kes?“ küsis sulane.

„Kes muud kui surm! õhtas Madu.

Sulane waatas nüüd ka uksest sisse, hakkas walju healega naerma ja seletas siis Madule, et tema surm midagi muud ei olla kui traadi sisse pandud inimese kondid. Seda kuuldes julges Madugi sisse waadata ja nägi nüüd häbiga, et sulasel täieste õigus oli. Aga tall algas uus kaebdus. Ta waatas oma riideid ja nägi, kudas need tõrwased oliwad. Ometi trööstis teda sulane ja lubas muret kanda, et Madu kõige wähemalt puhta kuue saab.

Kui majaperemees üles ärkas ja Madu õnnetust kuulda sai, tuli ta Madut warsti waatama. Ta laskis temale ühe wana kutsjari kuue anda ja ütles: „Õht sa küll õiguse pärast lõhutud afna peaksid ära maksma, ei wõta ma su käest ometi midagi, sest et sa mu saani wargate käest oled peastnud!“

Madu tänas ja ruttas siis Kaie juurde, kes ammugi teda wist juba ootas ja taga otsis. Esialt tegi Kai küll palju kära, aga kui Madu kõik oma õnnetusi jutustas, pidi Kaigi järele andma. Nüüd ei olnud aga enam sugugi aega wiita; filmapiilk hobune ette ja koju poole. Kes teab, mis sugune apardus jälle wõis juhtuda, kui kauemaks Tallinna jäi. Jah, nõnda maailma asjad imelikud on: otsegu teisrit wõi

kuningat oliwad „kindralid“ Nadut wastu wõtnud ja nüüd sõitis Nadu korstnapühkija näul linnast wälja. Aga ta oli hulga targemaks saanud; ta teadis, et inimene ülekohut ei tohi teha, ja hakkas isegi selle uue tarkuse järele alati tegema. Tõeste, ma arwan, kellegil ei ole laulupidul nii rahutumad ööd ja päewad olnud, ega jää pidu ööd nõnda kauaks nii selgeste meelde kui Nadul.

Kui ta tee peal ühe kõrtsi ees hoost puhkas, nägi ta eemal murul ühe koju minewa koori seiswat, kes wägewaste järgmist laulu laulsiwad:

Nüüd tõsta püsti pea
Sa lustil, Vindanisa!
Ja kannel keelde sea
Kõng laulu juurde liisa!
Sest pimeduse päewad
On mööda, mööda läind;
Seal filmad elu näewad,
Kus enne surm on käind.

Ja pasunaga Tooni mäelt
Sa rahwal rõõmu hülisa!
Ja ärkust uue elu mäelt
Tall tunnistada piisa.
Su laulu lahke lugu,
Tall helisegu ees,
Et terve Eesti sugu
Saaks edasi ta sees.

Ja Kalewide kalmu peal
Laf lehti rõõmu lippu;
Ju kostab künkast kiiduheel
Ja katsub wälja kippu,
Et enam tema pojad
Ei teaks, mis on lein,
Waid hoistaks kõi ta koad,
Ja langes waheseln.

Nadu süda ei kannatanud rohkem kuulda, tall tuliwad kurwastused meelde, mis tall Vindanijas olnud; ta andis hobusele pütsa ja sõitis edasi.

Ju Vindal rõõmu filmaweeks
On pisarad end muutnud,
Et tütreid oma elutoeks
On rahwust teha suutnud.
Ta laened lahkest liikwad,
Ja hüüdwad: edasi!
Nad hellalt, armsalt liikwad,
On rõõmsad kõigiti.

Pea Kalewilgi kurbdas kaub,
Ei finni pea kõrwa,
Sell wahel wahelt ära waub,
Kes astub hana sõrwa.
Ta alati on walmis
Meil andmas head nõu,
Et rahwas wõidupalmis
Saaks uue, karmi jõu.

Sest tõsta püsti pea
Sa lustil, Vindanisa!
Ja kannel keelde sea
Ja laulu juurde liisa!
Su pimeduse päewad
On mööda, mööda läinud;
Seal elu filmad näewad,
Kus surm on enne käinud!

Pohjola neiu.

Nukral meelel fõndis Wäinämöinen*), kelle kaunid lootused tühja läinud, pärast Uino surma. Ei teadnud, mida teha, eht kudas elada, et endine rõõm jälle tagasi tuleks. Kurtes ja kaebates jõudis ta ema haua lähedale, kes ahastust kuuldes ärtas ja nõuu andis naist võtta, kui poeg tahab, et endised lõbusad tunnid jälle tagasi tulewad. Põhjamaale pidada poeg minema; seal olla kahe võrra ilusamad ja wiie, kuue võrra tublimad tüdrukud kui kodumaal. Neist tulla temal üks enesele kosida.

Sedamaid wõttis Wäinämöinen oma linalaka täku, istus selga ja kihutas tuhat nelja Pohjola poole. Hobune jooksis ja tee lühenes, kodu kadus ja siht lähenes. Pea jõudis ju mere rannale ja tolmas laenete harjal ilma täku kapju kastmata edasi.

Wäinämöise wana wihamees Soukahainen ootas ammu juba parajat aega, kudas seda kätte maksta, et Wäinämöinen teda korra elusalt maapõhja matta tahtnud. Tema muretses enesele wägewa ambu ja mau kihwtiga wõietud nooled, et need Wäinämöist ilma armuta surmaksiwad. Ühel päewal mere ääres olles nägi ta korraga Wäinämöise merd mööda Pohjola poole ratsutawat. Kohe tõmmas ta wibu winna ja katsus lasta. Oma küsimise peale emale oma ettewõtet awaldades, keelis ema teda kõwaste Wäinämöist surmamast. Sündida see, siis kaduda kõik rõõm ja laul maa pealt.

Peaäegu tahtis noor Soukahainen ema keeldu kuulda; üks käsi hoidis juba wibu tagasi, teine aga kihutas lastma. Wiimaks sai kurjus ometi wõidu. „Kadugu rõõm ja kadugu laul maa pealt!“ ütles Soukahainen, tõmmas wibu winna ja lastis. Aga kõrgelt üle pea lendas nool Wäinämöisest mööda ja pillutas üksnes pilwi laiale. Esimesest nurja läinud, katkest hoolimata lastis Soukahainen teist korda. Nool lendas liig madalasse ja tungis sügawasse maa sisse, nagu kipuks ta allailma. Kolmas nool õnnistas paremini. See trehwas täku labaluusse, nii et Wäinämöinen seljast maha laenetesse langes.

Wäinämöise muud tegusid leiab lugeja „Wäikest Kalewalaist.“

Maru tõusis ja ajas Väinämöise maast kaugele mere seljale. Kaheksa päewa ja ööd ujus Väinämöinen laenete harjal. See oli wesi ja taga selge taewas. Maad ei paistnud kusagilt. Wiimaks üheksamal päewal hakkas Väinämöinen oma häda kaebama. Kui parajalt kaebas, tuli suur kotkas Lapu maalt. See ei olnud just suuri= suur ega tilli=tilluke: üks tiiw puutus wasta wett, teine wasta taewast. Kotkas silmas Väinämöist ja küsis, mida ta laenete harjal teha.

Wäinämöinen jutustas temale oma haledat juhtumist ja rasket häda.

„Ära enam kurda,“ kostis kotkas. „Istu minu selga; küll ma sinu sinna wiin, kuhu sinu süda himustab.“

Wäinämöinen täitis rõõmuga kotka kasku. Mööda tuule teed kandis kotkas ta Pohjola randa, laskis seal seljast maha ja lendas ise ära. Seal nuttis ja soigus Väinämöinen kolm ööd ja kolm päewa: ei näinud inimesi ega teadnud teed, kust koju tagasi oleks wõinud minna.

Neljandalal hommikul kostis wiimaks Väinämöise nutt Pohjola perenaise Louhe kõrwu. Wärawas nuttu kuulates sõnustas iseeneses: „Nii ei nuta iial lapsed ega äga kunagi naesed; nii nutawad üksnes habemega mehed.“ Warsti lükkas wene wette, wõttis aerud kätte ja sõudis sinna poole, kust nuttu kuulis. Pea leidis Väinämöise põõsaste wahel maas ägawat.

„Oh sind rumalat wanameest!“ lausus Louhi. „Sina oled wõerale maale sattunud.“

„Seda tean ma isegi, et aiwa tundmata maal olen,“ wastas Väinämöinen pead püsti tõstes.

„Tahaksin hea meelega teada, mis mees sa oled?“ küsis Louhi.

„Küll mind enne nimetadi ja waadati,“ kostis Väinämöinen. „Olin rõõmustaja õhtul, laulif Väinölä wäljadel, Kalewala küngastel. Ei ma tunne ennast oma häda sees isegi enam õieti ära!“

„Tule, astu uutele radadele ja jutusta oma juhtumisi!“ ütles Louhi.

Louhi kutsus Väinämöise nüüd wenesse ja sõudis Pohjola talusse. Siin söötis ja jootis, kuiwatas ja soojendas teda, nii et Väinämöise merel saadud haawad pea paranefiwad. Aga

röömufst meelt ei tulnud Wäinämöisel ometi weel tagasi. Louhi trööstis teda ja päris tema kurtmise põhjust.

„Oleksin ma endisel elukohal!“ wastas Wäinämöinen õhates. „Miks olen ma wõeraile radadele tulnud. Siin on, nagu lõõks mind iga oks, haawaks mind iga puu! Üksnes tuul on minu tuttav ja päike minu sõber!“

„Ära nutsa Wäinämöinen!“ trööstis Louhi. „Siin on sinul hea olla ja lõbus aega wiita.“

„Parem on omal soolwett wiisu alt juua kui wõeral maal mett kuldkaufist!“

„Mis sa maksad mulle, kui ma su koju tagasi wiin?“ küsis Louhi.

„Kübara kulda ja teise hõbedat,“ pakkus Wäinämöinen.

„Kuld on nagu laste lill ja hõbe nagu hooste kuljused“, kostis Louhi. „Teed sa mulle aga sammo luige sule otsast, ahtralehma piimatilgast, ühest odra iwast ja ühest emalamba willatutist, siis wiin sinu koju ja annan pealegi oma tütre sulle naefeks.“

„Ei osta mina sampot taguda,“ wabandas Wäinämöinen. „Saadad mind aga koju, läkitan sepa Ilmarise, et tema sulle sammo taub ja sinu tütre enesele saab. Tema on taewa nii targu tagunud, et keegi wafara jälge ega pihtide pidet ei näe.“

Selle peale rakendas Louhi hobuse ree ette, käskis Wäinämöise ree peale minna ja ütles: „Ära pead enne püsti tõsta kui hobune wäfib ehk õhtu jõuab. Tõstad sa pea püsti, siis juhtub sulle wististe õnnetust!“ Louhe manitsuse järele andis Wäinämöinen hobusele ohja ja sõitis nobedaste pimedast Pohjolaft koju poole.

Pohjola imeilus neitsi istus parajalt walgetes, hiilgawates riides taewa kaarel ja kudus kuldfangast kuldpooliga. Wäinämöisel, kes teed mööda rahulikult edasi sõitis, kostis pooli pörimäliste kõrwu. Tõstis pea püsti, waatas taewa poole ülesse: nägi neitsi taewa kaarel istuwat ja kuldfangast hõbelõngadega kuduwat.

Warsti pidas Wäinämöinen hobuse kinni ja ütles neitsile: „Tule, neitsi, ree peale ja istu minu kõrwu!“

„Mida pean mina ree peal tegema?“ küsis neitsi.

„Pead mulle möršjaks tulema,“ wastas Wäinämöinen. „Pead minul meeleiba küpsetama, õlut walmistama, laua ääres laulma ja afna all ilutsema Wäinölä wainudel ja Kalewala mõisades.“

„Gila õhtu kuulfsin räästa laulwat. Tema laulis tütarde meelest ja minijate meelest. Mina temalt küsima: kudas parem elada: tüdrukuna isa juures või naesena mehe juures. Vind mulle lausus:

„Walge on suwine päew,
Neitsi elu walgem weel;
Wilu on rauda pakasesa,
Wilum weel on minija priius.
Nii on neitsi taadi talus
Nagu marja hüwal maalla;
Nii on minija mehe majas
Nagu koera ahelassa;
Harwa antaks orjal armu,
Naesele ei iialgi!“

„Tühipaljas on lindude laul,“ sõnus Wäinämönen. „Lapses jääb tüdruk kodu alati, aga naesena auustatakse teda wast dieti. Tule mulle, neitsi, mõrsjaks! Ei ole mina mees põlata; wäha on, kes minu wasta saawad.“

„Siis mina find meheks peaksin,“ tähendas neitsi, „kui sa ilma terata nuaga karwa pittuti pooleks lõhufsid ja muna põlme weaksid.“

Wawalt kuulis Wäinämöinen neiu nõudmist, kui ta soovid täitis ja teda uueste palus enese kõrwa saani tulla.

Aga neitsi kawal nõudis weel, et Wäinämöinen kiwi kooriks ja jääst witsa raiuks, ilma et ühtegi kildu küljest kargaks. Needki tööd toimetas Wäinämöinen ja uuendas siis palga pärimist.

Siiski ei olnud neitsi weel rahul. „Üksnes sellele mina lähäksin,“ ütles ta, „kes minu wärtna kildudest wene teeks ja wette wiiks ilma käega külge hakamata ja põlwega tõukamata.“

„Kedagi ei ole terwes maailmas, kes minu wiisi wene walmistaks,“ wastas Wäinämöinen, wõttis wärtna tüki ja hakkas tööle. Tegi päewa, tegi teise, tegi tüki kolmaki, kui korraga paha waim Hiisi kirwest tugewaste tõukas, et kirwes wasta kiwi kargas ja kiwilt tagasi Wäinämöise põlwe. Werd hakkas haawast jõena woolama. Tark Wäinämöinen luges kõik sõnad ära, mida oskas, aga ei abi ühtigi. Küll kiskus soost ja kiwidelt samblaid, siiski weri finni ei jäänud. Suures walus oli Wäinämöisel wiimaks nutt waraks; ta istus ree peale ja ruttas abi otsima. Tuli pea külasse, astus esimesesse talusse, aga seal ei olnud tarka. Sõitis teise, sama lugu. Wiimaks kolmandamas talus leidis targa. Sammus siis tupp. Kuldaftja kanti sisse were jauks. See oli pea ometi werd täis.

„Mis mees sina oled?“ hüüdis seda nähes tark. „Sinu werd on seitse wene täit põlwest maha jooksnud! Küll ma find parandaksin, kui minul meelde tuleks, kudas raud on sündinud.“

„Pole wiga, mina tunnen raua sündi wäga hästi,“ ütles Wäinämöinen ja hakkas seft laulma. Ta laulis, kudas ilm on kõigi ema, mis maailmas, ja kudas ilma wendadest wesi kõige wanem, tuli keskmine ja raud kõige noorem. Uku lahutas wee ilmast ja mannermaa weest, aga raud oli weel sündimata. Uku hõerus kaht kätt pahema põlwe peal ja seft sündis kolm neidu. Need neidud kõndiswad korra mööda pilwe ääri ja lüpsiwad maale oma piima. Wanem lüpsis musta piima, ja seft sündis pehme raud; teine walget, ja seft sündis teras; kolmas punast, ja seft sündis habras raud. Tuli tahtis aga rauale liiga teha. Raud põgenes sellepärast kõige suurematesse soodesse warjule

kahe kase kännu wahel. — Wahe ajal sündis Ilmarinen. Sündides oli temal wäsar käes ja pihid peus. Dösi sündis ta süst-
mäel ja ehitas hommiikul enesele soo äärde juba sepapaja. Raua
roostet soos hundi ja karu jälgedes leides wiis ta rooste ääsi ette
tulesse. Kolmekordse lõõtsa tõmmamise järele oli raud hoopis
wedelaks saanud. Palus haledaste ennast tule käest peasta.
Ilmarinen lubas, kui raud wannub, et oma peremehele iialgi
wiga ei tee. Raud wandus. Ilmarinen mõttis ta tulest wälja
ja tagus kõigesugusteks tarwi riistadeks. Hiljem unustas raud
aga wande ära ja tegi oma peremehele kurja.

Kui tarf nii raua sündi teada saanud, luges ta raua sõnad
ära ja weri jäi pea kinni. Põlwe wägewa wõidega wõidmise
järele paranes Wäinämöise haaw õige ruttu ja Wäinämöinen ise
oli oma meelest terwem ja wirgem kui enne. Pani hobuse ftiis
rakkesse, istus ree peale ja rattas koju poole. Esimene töö oli nüüd
Ilmarinest Pohjolasse saata sampot taguma ja Pohjola neitsit kosima.

